

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

FORTID OG NUTID

TIDSSKRIFT FOR KULTURHISTORIE
OG LOKALHISTORIE

UDGIVET AF
DANSK HISTORISK FÆLLESFORENING

BIND XVII

JUNI 1948

HÆFTE 3

H. HAGERUPS FORLAG — KØBENHAVN

BØGER INDSENDTE TIL REDAKTIONEN

- Fra Nationalmuseets Arbejdsmark 1947. 95 s. (Gyldendal).
- De fem lange Aar. Skildring af Danmark under Besættelsen 1940—45 ved *Johs. Brøndsted* og *Knud Gedde*, under Medvirkning af *Erik Rasmussen* og *Helge Larsen*. Hefte 25 (Gyldendal). Pris pr. hefte 4 kr.
- Ældre nordisk Architektur XI. Møbler fra Dansk Vestindien ved *Tyge Hvass*. 92 s. (Gyldendal).
- Arne Runeberg*: Witches, Demons and Fertility Magic (Societas Scientiarum Fennica. Commentationes Humanarum Litterarum XIV. 4). 273 s. (Helsingfors).
- Kjeld Philip*: Staten og Fattigdommen. 191 s. (Gjellerup).
- Georg Hansen*: Præsten paa Landet i Danmark i det 18. Aarhundrede. 256 s. (Det danske Forlag).
- Chr. Kiilsgaard*: Rudkøbing Havns Historie. 174 s. (I kommission hos boghandler Poul W. Christensen, Rudkøbing).
- Aagerup Kirkerup*: Træk af Soggenes Historie. 88 s. (Erh. Flensborgs Forlag, Roskilde).
- Michael Jensen* og *Tormod Jørgensen*: Bidrag til Finderup Sogns Historie. 163 s. (Høng).
- R. Broby-Johansen*: Omrids af Modens Historie. 72 s. (Udgivet af Fønnesbech).
- Aage Brask*: Niels Bloch i Rold og hans nærmeste Slægt. 205 s. (Munksgaard).
- Chr. A. Bøje*: Danske Guld og Sølv Smedemærker før 1870. 590 s. (Nyt nordisk Forlag, Arnold Busck).
- Olaf Wenstrup*: Vore gamle Købstæder. Fyn. 267 s. (Flensteds Forlag).
- Vilh. Lorenzen*: Drømmen om den ideale By. 165 s. (Rosenkilde og Bagger).
- Kulturminde. Udgivet af Selskabet for dansk Kulturhistorie. 1945—1947. (Gyldendal).
- Kong Christian den Fjerdes Breve VIII. 1584—1648. Udgivne ved *Johanne Skovgaard*. 469 s. (I kommission hos Gad).
- Otto Schmidt* og *Victor Hermansen*: Ribe Bys Historie 1730—1820. II. 326 s. (Nyt nordisk Forlag, Arnold Busck).
- Keramik. Keramisk Teknik. Keramisk Kunst. Redigeret af *Johs. Andersen*, *Viggo Steen Møller*. 423 s. (Gjellerup).
- Chr. A. Bøje*: Gammel dansk Sølvtøj. 102 s. (Thaning & Appel).
- R. Broby-Johansen*: Den danske Billedbibel i Kalkmalerier. 228 s. (Gyldendal).
- Poul Bredo Grandjean*: Danske Herreders Segl indtil 1660. 75 s. plus tavler. (Schultz).
- Louis Bobé*: Livsdagen lang. 263 s. (Hagerup).
- Peter Skautrup*: Det danske Sprogs Historie II. 455 s. (Gyldendal).
- Danske Hjem ved Aarhundredskiftet. Red. af *Poul Bagge*. 226 s. (Hirschsprung).
- København fra Bispetid til Borgertid. Udgivet af Stadsingeniørens Direktorat. 304 s. (I kommission hos Schultz).
- M. Mackeprang*: Jydske Granitportaler. Udg. af Selskabet til Udgivelse af danske Mindesmærker. 368 s. (Høst).
- Gudmund Schütte*: Sønderjyske Riggssagn og historiske Anekdoter gennem Tusend Aar. Udgivet af Sønderjydske Maanedsskrift. 95 s. (I kommission hos bogforlaget Guldhorn, Tønder).

KULTURBILLEDER FRA EN VESTJYSK HEDEGAARD ¹⁾

Af *Axel Steensberg*.

Egeskoven har gammel Hævd i Vestjylland. Den voksede her vidt og bredt i Bronzealderen, og i Moserne ligger der Stamme ved Stamme. Efter Tørvejordens Afgravning peger de væltede Træers Rødder afmægtigt mod Himlen som stivnede Fangearme. Endnu i Middelalderen klædtes de lave Bakkedrag mellem Herning og Holstebro af Skovens Kæmper. Ned gennem de korte Dale, hvor der var Læ og Muld nok, voksede Træerne sig alentykke. Men i Moserne var der nu Krat af El, Graapil og Birk blandet med Pors, Klokkelyng og Kæruld. Efter Forsumpningen i Jernalderen kunde Egen ikke mere vokse paa de lave Steder.

Der er mange Vidnesbyrd om Egeskoven, ogsaa naar man ser bort fra Bronzealderlagene i Moserne. For nylig regulerede man Løven Aa og fandt da paa det Sted, hvor Aulum, Ørre og Sinding Sogne støder sammen, et Stemmeværk, der var sat af alenbrede, tilhugne Egeplanker paa Kant over hinanden. Deres Ender var indføjet i Furer hugget i Siderne af 3—4 Alen lange nedrammede Stolper (»Bulkonstruktion«). Ogsaa Stednavnene fortæller om de vestjyske »Iegetræer«: Jæggesbjerg, Jæggeris, Eggesgaard, Egbæk og Romeg. De melder tillige om andre Træsorter og om Skove i Almindelighed: Askbjerg, Elkær, Sønderlund, Lundebjerg og Helleskov.

¹⁾ Selvom artiklen om den vestjyske hedegaard Stensbjerg kun behandler en enkelt gaard, har redaktionen dog ønsket at bringe den i Fortid og Nutid, fordi den viser, hvor meget kulturhistorisk stof, der findes i gaardhistorien for den, der har øjne at se med og øren at høre med.

Red.

Sognenavnene paa Egnen hører næsten alle til den ældste Type i vort Land, som ender paa -ing: Sinding, Nøvling, Tjørring, Timring, Vinding, Herning o. s. v. Eller de ender paa det næsten lige saa gamle -um (af »Heim« = Hjem) som Aulum. Men Gaardnavnene er i Reglen af den naturbeskrivende og temmelig unge Form: Stensbjerg, Karlsmose, Overbjerg, Havrsnap, Søvdal, Viskær, Foldager, Bækgaard, Aavad, Kvindvad, KragSnap, Skred, Pungvig og Rimme. I forhistorisk Tid eksisterede der vel Samlinger af Gaarde omkring de nuværende Sognekirker. Landsbyer og Lokaliteter som Ljørring, Rødding, Bording (gaarde) og Holing fik ingen Kirke, men er jævngamle med Sognebyerne. De mange Enkeltgaarde, der kom til at ligge i nogen Afstand fra Sognets Midtpunkt ved Aar eller mindre Vandløb, stammer derimod næsten alle fra Middelalderen. Det gælder sandsynligvis ogsaa den Gaard, vi her skal gæste: »Stensbjerg« i Sinding Sogn.

* * *

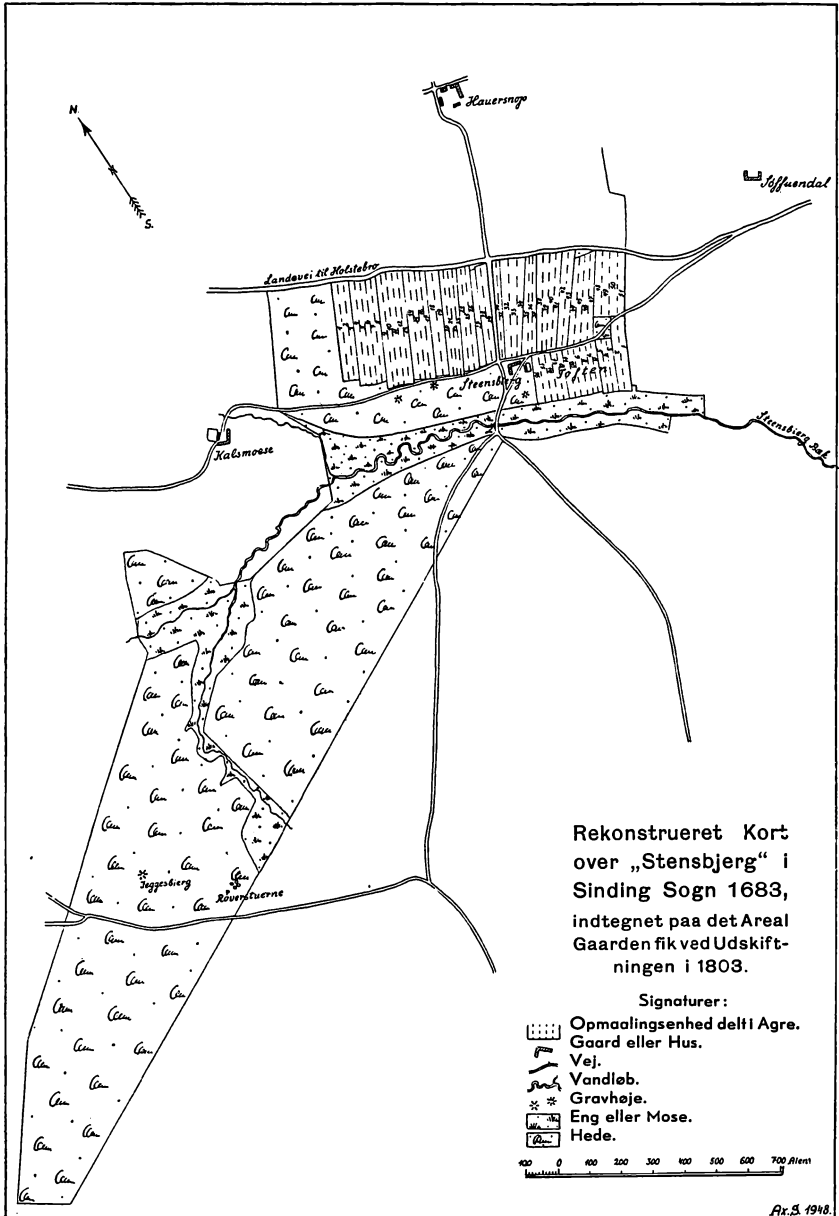
Egeskoven forsvandt. Allerede ved Midten af 1700 Tallet fandtes der næppe Rester af den i Sinding Sogn. Hugst og Husdyr var blevet dens Skæbne. Og Lyngen bredte sig overalt, hvor Menneskene ikke lod Ploven vende Jorden fra Aar til Aar. Hver lille Træplante, der selvsaet spirede paa de udyrkede Arealer, blev ubarmhjertigt afnavet af Faarene eller afskaaret, naar Bonden og hans Karl skar Hedetørv, rev Revlingris eller afhuggede Lyngen med Le til Ildebrændsel. I Maj Maaned drog alle Lods ejere ud i den 300 Td. Ld. store Merrildmose for at skrælle Tørv til de aabne Skorstene og Bilæggerovne. Alene i Stensbjerg brugte man 15 Læs om Aaret i Tiden o. 1880. Ude i denne øde Mose skal den sidste Ulv i Sinding være nedlagt af et Par Karle fra Aavad, der gravede Lyngtørv.

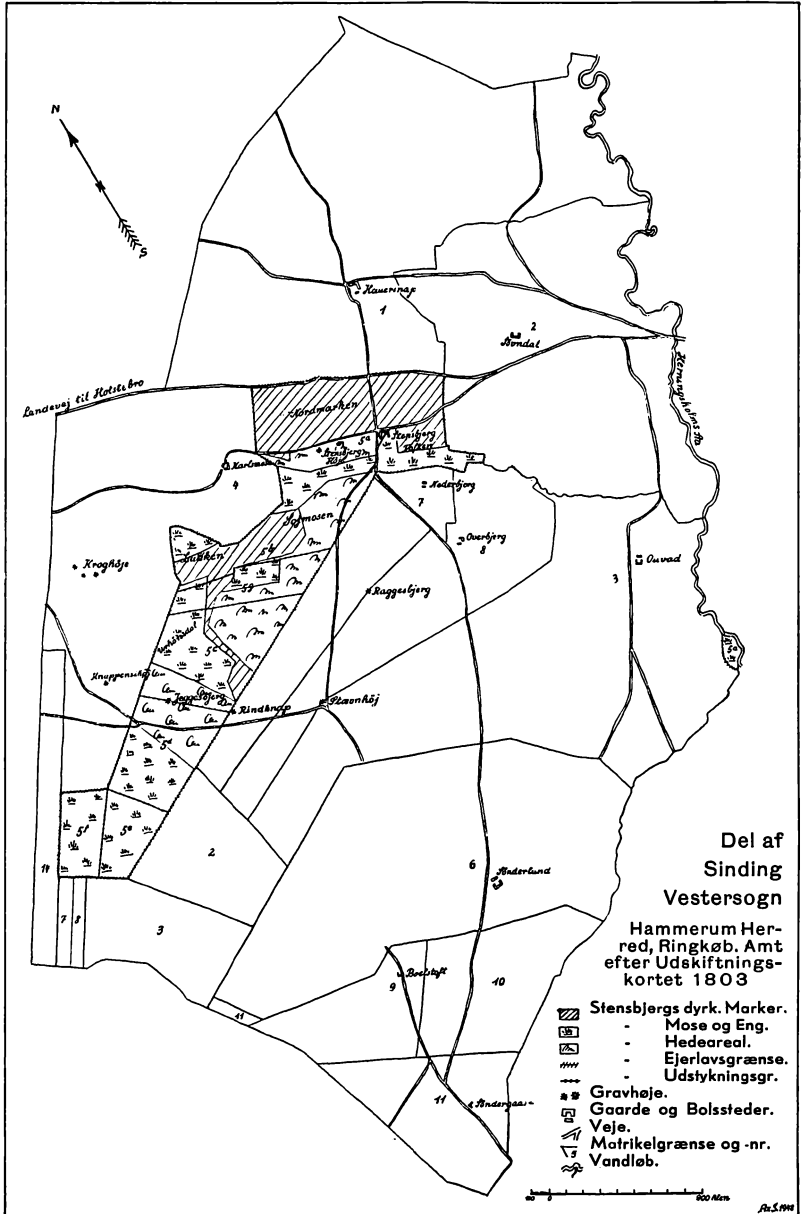
Naar »Skovlovingerne« fra Silkeborgegnens kom kørende til Marked i Holstebro med lange Rækker af Hjul anbragt paa Træstokke koblet efter hinanden, havde de fra »æ gammel Waa:s«¹⁾, som Horsens—Holstebro Vejen endnu hedder, et vidt Udsyn over Landskabet. Vasen danner Skel mellem Stensbjerg og Havrsnap

1) Vase: Indgrøftet Vej.

Marker, og paa det Sted kører man langs ad en Højderyg, hvorfra man mod Syd ser ned over en rundagtig Dalsænkning med Afløb østpaa til Aaen gennem Stensbjerg Bæk. Dalen begrænses foruden af nævnte Højderyg tillige ved en Række Bakker: »Kræhyw« (nu Kroghøje), »Knappensi-hyw«, »Jæggesbjærre«, »Rindknap«, »Støwnhyw« (Stævnehøj) og »Raggesbjærre«. Mellem Knappensihøj og Jæggesbjærg løber mod Nordøst en snæver Slugt under Navnet »æ O-rhønsdaal« (Urhønsedal). Hoveddalens største Del optages iøvrigt af Karlsmose og Stensbjerg Mose. Her fandtes i 1683 ikke en eneste dyrket Ager. Tilvenstre, hvor Raggesbjærg lukker for Dalens Østside, sender de omgivende Bakker en lille Udløber frem som en Kulisse hinsides Stensbjerg Bæk. Den kaldes »æ Waaj-bak« efter det gamle Vadested i Bækken. Ogsaa i Forgrunden tilhøjre er der skudt en Kulisse ind paa »Scenen«. Det er den Bakke, som har givet Gaarden Navn. Den har et stejlt Fald mod Syd til Bækken, mens Faldet mod Nord kun er ringe og snart afløses af en Stigning op mod den gamle Vase, hvor vi er standset for at tage et Overblik over Landskabet. Paa det lyngklædte Stensbjerg ligger der to Gravhøje. I den ene fandt Ejeren i 1840 et Bronzesværd, som blev indsendt til »Commissionen for Oldsagers Opbevaring« i København. Et Par andre Høje laa i sin Tid langs Vejen op til Vasen. Den største Gravhøj ses dog ovre paa Jæggesbjerg i Syd. En anden Høj laa mellem Gaarden og Bækken, hvor der i vore Dage er Have. Ogsaa paa Raggesbjærg, Rindknap, Knappensi og Kroghøj var der Høje — sidstnævnte Sted ikke mindre end tre.

Eggen har altsaa været ret stærkt bebygget i Oldtiden, vel navnlig i Slutningen af Stenalderen og i Bronzealderen. Om Jernalderbebyggelse vides intet. Ganske vist laa der mellem Rindknap og Jæggesbjerg fem Boligtomter, som kaldes »æ Røwerstaawer«. Men deres Alder er ikke fastslaaet. Min Far, Jens Steensberg, lod i 1909—11 tre af dem udgrave. De var alle 8 Alen lange og godt 6 Alen brede med Nedgang fra den ene Ende. Gulvet, der var leragtigt, laa i en Dybde af 4 Fod under den naturlige Overflade. Langs Væggene var Baalrester undtagen udfor Nedgangen. Der laa indtil 1 Tomme tykt Trækul i op mod en Alens Afstand fra Væg-

linien — mest Egekul, men ogsaa Rester af El og lidt Hassel. Museumsdirektør Sophus Müller, der i 1909 aflagde et Besøg ved Udgravningen, skriver i sin Beretning, at der fandtes Pletter af sort, kullignende Indhold (nu vilde man gætte paa Stolpehuller, som man paa dette Tidspunkt endnu ikke havde lært at kende). Tomterne kunde efter hans Formening godt hidrøre fra Oldtiden, men der fandtes dengang ikke Lerkarskaar. Saavidt, jeg husker, laa der dog i min Barndom i en Æske et Par smaa Skaar, som var fundet ved Gravningen. Min Far fandt ogsaa ved Pløjning paa Marken tæt ved de gamle Tomter et Brudstykke af en Skubbekværn, som desværre ogsaa nu er bortkommen. Denne Kværntype gik af Brug her i Landet o. 200 e. Kr. I 1864 fik Hullerne en anden Anvendelse. De var da endnu saa dybe, at Chr. Steensberg og Naboen Dynes Karlsrose kunde gemme deres Heste i dem. Men Tyskerne fandt Hestegødning i Møddingen, og saa maatte de to Naboer hver rykke ud med en Hest, idet de hævdede, at de var fælles om et Spand. Dynes Karlsroses Søn kørte for Østrigerne til Skave Kro; her slap han fra dem ved at bestikke en Underofficer og vendte hjem i god Behold med Heste og Vogn. Hestene kom saa i Røverstuerne igen, og Vognen gemte de i en Mærgelgrav, til Krigen var forbi.

Opdyrkningen viser en jævn Fremgang, siden den første Opmaaling fandt Sted i 1683. Dengang havde Stensbjerg kun 23,1 Tdr. Land dyrket Jord med 2,89 Tdr. Hartkorn. Den betegnes som en Halvgaard, Fæstegaard under Sindinggaard. Til Gaarden hører ingen Skov. Der graves heller ikke Klyne i Moserne. Ildebrændselet bestaar af Fladtørv, som skæres i Heden til Fornødenhed. Engbunden lider i vaade Somre Skade af Vandflod. Der kan efter Bonden, Søren Madsens, Opgivelse, aarligt avles 5 Læs Hø og holdes 6 Høveder. Det dyrkede Areal bestod af Toften Øst for Gaarden mod Søvdal Skel og Stensbjerg Marken, der strakte sig mellem Vaesen og Vejen til Karlsrose fra Søvdal Skel i Øst i Nærheden af Karlsrose Skel i Vest (Fig. 1). Denne Mark betegnes som skarp og middel Rugjord med gruset og sandet Undergrund. Nærmest Søvdal Skel besaas den et Aar med Byg og to Aar med Rug, hvorefter den hviler i fem Aar. Langs Vejen til

Havrnsnap er Sædfølgen den samme. Jorden hviler kun i fire Aar. Ovre mod Karlsrose Skel saas første Aar Boghvede, næste Aar Rug, hvorefter Jorden hviler i syv Aar. Toften Øst for Gaarden har samme Omdrift som Jorden langs Havrsnap Vejen.

I 1803 var Heden blevet udskiftet og Gaardens Areal fastsat til ialt 146 Tdr. Land. Hartkornet var nu 10 Tdr. og 5 Skp. Kortet Fig. 2 viser, hvorledes Opdyrkningen var begyndt Sydvest for Bækken, dels i det Omraade, der kaldes »æ Sojmus« (Sojmosen, af Soj = Græstørv), og dels i »æ Lok'« (Indelukket), men ogsaa i en smal Stribe mod Sydøst, hvor senere Matr. Nr. 5 c (mit Fødehjem) kom til at ligge. Denne Opdyrkning er altsaa sket i 1700 Tallet — længe forud for den store Hedeopdyrkningsperiode. Man vil vistnok kunne finde Paralleller hertil andetsteds. Ogsaa paa Sjælland foregik der en betydelig Nyopdyrkning paa samme Tid — især i Skovegne, hvor der var Jord nok at bringe under Kultur. Det er sikkert en Forgrovelse af Kendsgerningerne, naar man ofte skildrer 1700 Tallet som en Stilstandsperiode i landbrugsmæssig Henseende.

Den næste store Opdyrkning fandt Sted efter 1850. Nu tog man fat med at opløje Agre paa særligt velegnede Steder ogsaa hinsides Jæggesbjærg ude i Merrildmose. I 1869 deltes Gaarden i Parcellerne a—f, hvoraf Stamparcellen kom til at bestaa af Matr. Nr. 5 a—b. Herfra udskiltes i 1880'erne Lodderne Matr. Nr. 5 c, 5 d og 5 e—f. Endelig oprettedes i 1914 af Hovedparcelens »Over Sojmosen« Statshusmandsbruget Matr. Nr. 5 g. I vore Dage er Lyngen praktisk talt forsvunden fra Stensbjergs gamle Enemærker. Der gror lidt oppe ved Stensbjerg Høje og rundt om paa Grøftekanterne. Men al den Jord, der ikke ligger hen som permanent Græsgang eller Plantage og Have, er nu under Plov. Alt i alt er der ca. 80 Tdr. Land til Gaarden.

Baggrunden for den sidste store Opdyrkning var Fundet af Mærgel paa Gaardens Jord ovre mellem Sojmosen og Lukken. Her ovre i Mosen plejede man i 1870'erne hvert Efteraar at slaa noget Stargræs og Siv og sætte det i en Stak ovenpaa det Sted, hvor man det følgende Foraar skulde grave Mærgel. Saa kunde man komme i Jorden allerede sidst i Marts uden at generes af

Frosten og faa en Mærgelgrav kastet, inden Foraarsarbejdet skulde begynde. En almindelig »Kaa-stgraw« (Kastegrav) var gjerne 6—7 Alen i Kvadrat og 3 Favne dyb. I en Favns Dybde var det første Lad, en Afsats med Kantfjæl langs den Side, der vendte mod Graven. Det andet Lad sattes i to Favnes Dybde. Der- til kom et Lad eller Trug oppe paa Kanten. Her stod gjerne en Daglejer ved Navn Mikkel »Mues« (Mose). Han havde Kræfter til at kaste den tunge, klæge Mærgel saa langt væk, at Dyngen ikke tilsidst skred ned i Graven. Han skulde samtidig holde Øje med, at Væggene ikke skød sammen og begravede de to-tre Mænd, der befandt sig nede i Hullet. — En anden Form for »Limgraw« var de saakaldte »Kret'graw«, hvor een Mand ved Hjælp af Trillebør og Trillebrædder efterhaanden kunde arbejde sig langt ned i Jorden. Disse Grave, der som Regel var aflange, meget dybe og omfangsrige, var Lars Hansen eller »Las Limkaa-ster« Specialist i at lave. Paa sine gamle Dage blev han saa stiv i Lemmerne, at han knapt kunde bevæge et Led i Kroppen.

Gaardens Drift var iøvrigt gammeldags paa den Tid. Der var Grøfter mellem alle Agre. Senere begyndte man at dræne med Kvas (Risdræn), og endnu i min Barndom under förrige Verdenskrig saa jeg Farbror Niels i Stensbjerg lægge saadanne Dræn ned. Nu er Gaarden gennemdrænet med Rør, og de fleste Grøfter er jævnet, saa man overalt kan køre med de moderne Landbrugsmaskiner.

Min femogfirsaarige Farbror, fhv. Købmand N. Chr. Steensberg i Skælskør, hvem jeg kan takke for Hovedparten af de her gen- givne Oplysninger, fortæller, at Gaardens Indtægt i 1870'erne mest bestod i Salget af Opdræt. Der solgtes som Regel fire toaars Kreaturer om Aaret, og der holdtes 20—30 Faar. Lammene solgtes; men de var magre og kostede ikke ret meget. Faarene gik løse paa Græsmarken. Da Niels Christian fyldte syv Aar, skulde han være Faarehyrde. Dyrene respekterede ham ikke ret meget, da han endnu var lille af Vækst. Græsmarken, hvor Faarene gik, var en Del af Over- og Neder-Sojmore, og ind mod et af Stykkerne var der altid en Kornmark, som Faarene følte sig stærkt fristede af. Som Medhjælper havde Niels Christian en stor og dygtig Vog-

terhund, der bar det stolte Navn »Burmand«. Var Niels ikke nogen Holger Danske, saa vendte de fleste af Faarene dog tilbage fra Kornmarken, naar blot han raabte »Burmand«.

Men »Burmand« var et yderst selvstændigt Dyr. Skønt Niels Christian havde en lang Snor paa Hunden, gik det ikke an, at han slog ud med Arme og Ben eller stemte i med Sang. Thi saa bed »Burmand« ham. Bandt han derimod Snoren om Træskoene lagde Hunden sig ved Siden af dem, og saa kunde Drengen skabe sig sig, som han vilde, uden at den tog sig af det. Det skete, at »Burmand« tog sig Fripas. Det var særlig om Formiddagen. Saa maatte en af Gaardens Folk op for at hjælpe Hyrdedrengen, indtil Faarene skulde hjem til Middag. »Burmand« kom sjælden hjem til Gaarden efter slige Udflugter, hvad enten han nu skammede sig over stjaalen Elskovslykke, eller han havde været borte til almindeligt Vennebesøg og ikke ønskede større Postyr af den Grund. Han vendte tilbage til Græsmarken og laa der, til Niels Christian kom med Faarene ved »Drøw'tidaws« — Tiden efter Middagssøvnen.

Kørerne tøjredes med et Reb, der laa i en Løkke omkring Hornene og herfra var slaaet i et Stik omkring venstre Øre. Else Marie, der er født i 1868, fortæller, at de plejede at komme ud paa Rødgræsmarken (»æ Nyl'leger«) Pinseeftermiddag. Den, der sidst fik sine Køer ud Pinsemorgen fik Øgenavnet »Pinsku'lyw«. Den, der fik dem sidst ud efter Middag blev kaldt »Drøw'tidaws-praggi«, og den, der fik dem sidst ind om Aftenen hed Awt'en-saggi« (saggi = være sent paa det). Bondens Gerning var ikke uden en vis Dramatik. Hun husker, at man i Høsten brugte at udklæde en »Høstmand«, d. v. s. man fandt nogle gamle Klæder, som blev stoppet ud med Hø og Halm. En Silkehat anbragtes paa Væsenets Hoved, mens man i Lommerne anbragte Sedler med ikke altid anstændige Hilsner. I Sommernatten listede man saa hen til den af Naboerne, som var bagefter med Ophøstningen og stillede Høstmanden ved Gangdøren. Naar Pigen som den første om Morgenen aabnede Døren, faldt Høstmanden i Favnen paa hende. I hans Lommer fandt hun maaske en Meddelelse om, at her var en Hjælper, som hurtigt skulde faa Kornet høstet fær-

digt, at Høstmanden vilde kysse hende eller noget endnu mere nærgaaende. — Man kunde ogsaa ved Nattetide liste hen til den sendrægtige Nabo og høste ham »en Yw« (et Øje) i Kornmarken, saa de kunde se at ophøste. Øjet bestod i en høstet Rundkreds omkring et Tot af det staaende Korn. Man sagde, at den Pige, der bandt det sidste Neg, vilde blive gift med en Enkemand. Bag denne Talemaade skjuler sig et Levn af et vidt udbredt Frugtbarhedsritual.

Gamle Niels Steensberg avlede Hør ovre i Lukken. Her var i Niels Christians Barndom en Plet af Størrelse som et Par Stuegulve, der kaldtes »æ Hörplæt«. Kræ' Steensberg sagde, at de gødede den med Hønsemøg; men han havde aldrig selv dyrket Hør, og Niels Christian husker ikke, at der fandtes Hørbrydningsredskaber i Gaarden.

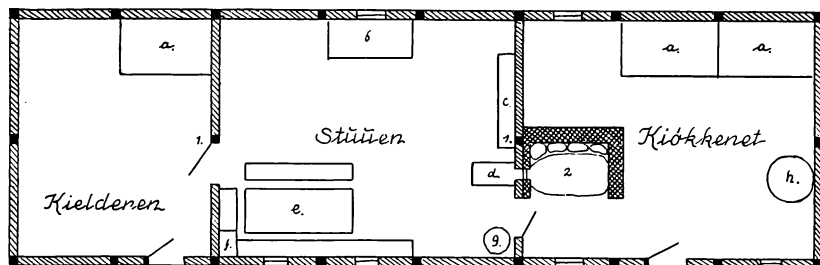
Høet kunde man i vaade Aaringer have stort Besvær med at faa bjærget. Den Eng, der strækker sig langs Stensbjerg Bæk, var ovenfor Vadestedet et sandt Morads. Fra Stenkisten under Vejen gik en Stribe blankt Vand et Stykke op langs Bækken. Her stangede man Aal i Niels Christians Barndom. Men da han var 16 Aar, var Moradset i Marts Maaned islagt, og han tog fat paa at hugge en Rende i Isen, hvorigennem han kunde skovle Pladder op, saa der blev en Afløbsgrøft for Vandet. Det varede dog mange Aar, før der blev saa fast Bund, at man kunde færdes til Fods derude. Ogsaa mellem Gaardens Jorder og Overbjærgs Mark var Engen saa »sid«, at man maatte bære Afgrøden i Land paa Stænger. En Dag i 1840'erne gik gamle Niels Larsen og hans Søn Peder (senere kaldet »Pæ Søvdal«) og bar Hø op af Engen. De skulde over et Gangbræt. Men en Gang faldt den gamle i Vandet. Peder kom da til at skoggergrine saa respektløst, at den gamle blev vred og vilde slaa sin voksne Søn. Han kunde efter Sigende blive lige saa hidsig som Sønnen Chresten, der fik Gaarden. Men Peder holdt ham og sagde: »I maa sandelig et' slaa mæ, Faaerlil«. Man tiltalte dengang altid sine Forældre med Flertalsformen I.

Efter dette Udsyn over Egnen og Avlingen, vil vi forlade den gamle Vase. Vi vil gæste Gaarden og se os om i Kaalgaard, Bi-have og Gaardsplads saa vel som inden Døre i Stald og Lade, i Bryggers, Stue og Sovekammer, og vi vil prøve paa at skildre Grundplanen og Bygningskonstruktionen i den Stuelænge, der før Nedrivningen i 1910 utvivlsomt stod som en af de ældste paa Herningegnen.

Om den gamle Stuelænges Alder i Stensbjerg tier de skriftlige Kilder. Men Peder Søvnald fortalte, at da hans Far, Niels Larsen, o. 1807 tænkte paa at stifte Familie kom der en Dag en Mand kørende fra Nøvling med sin Datter, som han vilde have gift til Gaarden. Den unge Pige kunde imidlertid ikke tænke sig at flytte hertil, medmindre der blev bygget en ny »Sals«, som Stuehuset kaldes her paa Egnen. Hendes Far tilbød ogsaa at forære dem en saadan. Niels Larsen svarede imidlertid, at naar hun ikke vilde flytte til Stensbjerg for hans Skyld, men for at bo i en ny Stuelænge, saa blev der ikke noget af den Snak. — Man slutter heraf, at Bygningen allerede ved Begyndelsen af 1800 Tallet har været meget gammel.

Desværre eksisterer der hverken Fotografier eller Tegninger af Gaarden fra den Tid, skønt Bygningshistorikeren og Tegneren Professor Mejborg har besøgt Nabosognene Ørre og Sunds. Han naaede vistnok ikke til Sinding og har vel næppe heller hørt Tale om Stensbjergs gamle Stuelænge. Trods alt er vi dog ikke helt daarligt stillet, naar vi skal forsøge at rekonstruere dens Indretning.

Der er for det første et Skifte efter afdøde Fæstebonde Christian Pedersen i Stensbjerg 1763. Der forefandtes da i Salshuset i *Stuen*: 1 Bord, 2 gl. Bænke, 1 gl. Bord med Skuf under, 1 Hængeskab, 1 Eege Kiste med Laas og Nøgel, 1 gl. Eege Kandbenk, 1 Fyr-fiel og 1 liden Hylde, 1 Par Uld-Karerer (Karter), 1 Spind-Rok, 2 gl. Saxe, 2 Steen-Tallerkener (Steen ∴ Fajance), 2 Stude-Glasse (Studsglas ∴ et lille Glas paa lav Fod til Snapse o. l.), 1 gl. Pottelie (Bouteille), 1 Grynmaade (Løb-Maal til Gryn) samt Lerkar for en Mark og 1 gl. Skrin, 1 gl. Standtønde og 1 Trefod, 1 Flødebøtte, 1 Benk og et Par gl. Støfle. — I *Kiøkkenet*: 1 Kar og 1 Kar-

Gaardsplads

Fig. 3. Salshus i Stensbjerg 1763. a. Sengested. b. Kiste. c. Kandeabæk.
d. Bilæggerovn. e. Bord. f. Hængeskab. g. Standtønde. h. Kar. 1. Sule.
2. Ildstedssten.

stool, 2 Bøtter, 1 Ildklem, 2 Truge og 2 Sengestæder. — I *Kælderen* o: Opbevaringsrummet: Senge Klæder paa en Seng samt 1 gl. Dynevaar. — Dertil fandtes i *Gaarden levendes Qvæg*: 1 sort Hoppe 6te Aar, 1 sort Hoppe 5 Aar, 1 sortbroget Koe tidlig bærende, 1 sorthielmet med 2^{den} Kalv, 1 Rafnsort dito, 1 gl. sorthielmet dito, 1 jerngraae Qvie med 1ste Kalv, 2 broget Ungnøder (Stude), 9 Faar med 8 Lam samt 3 Veddere. — Af *Redskaber* var der 1 gl. Høelee, 1 Spade, 1 liden Jerngreb, 1 Par Hartøy (til Haring af Leen), 1 gl. Øxe og 1 Hammer, 1 Lægt-Nافر (Navbor), 1 gl. Vogn med gl. Leyrer (Sidefjælle) og Høe-Karm, 1 dito med Møgfjeller, 1 Hakels-Kiste og Kniv, 3 Rifver og 1 Pleyl, Heste-Tøy, 1 Plov samt 1 gl. Harre. — *Brøstfældigheden* blev ansat saaledes: Høladen, som er 16 Fag, ganske brøstfældig og faldefærdig á Fag 3 Rd. er 48 Rd. Sals Huuset, som er 6 Fag og 2 Kuer (o: Fag Rum uden Vinduer; jfr. Udskud), kræver 22 Traver Tag.

Fig. 3 viser en Rekonstruktion af Stuehusplanen paa Grundlag af dette Skifte sammenholdt med N. C. Steensbergs mundtlige Oplysninger¹⁾. Stuehuset var opført i Aaskonstruktion («O's Hus») med en Række svære Fyrretræs-»Suller« midt ad Længen til at bære Aasen, der laa under Tagrygningen. Paa denne Aas hvilede

¹⁾ Tegneren Hakon Spliid har vederlagsfrit paataget sig at illustrere Artiklen med Figurerne 3, 6, 8 og 10–13 efter mine Forlæg. For denne værdifulde Hjælp bringer jeg Hr. Spliid min bedste Tak.

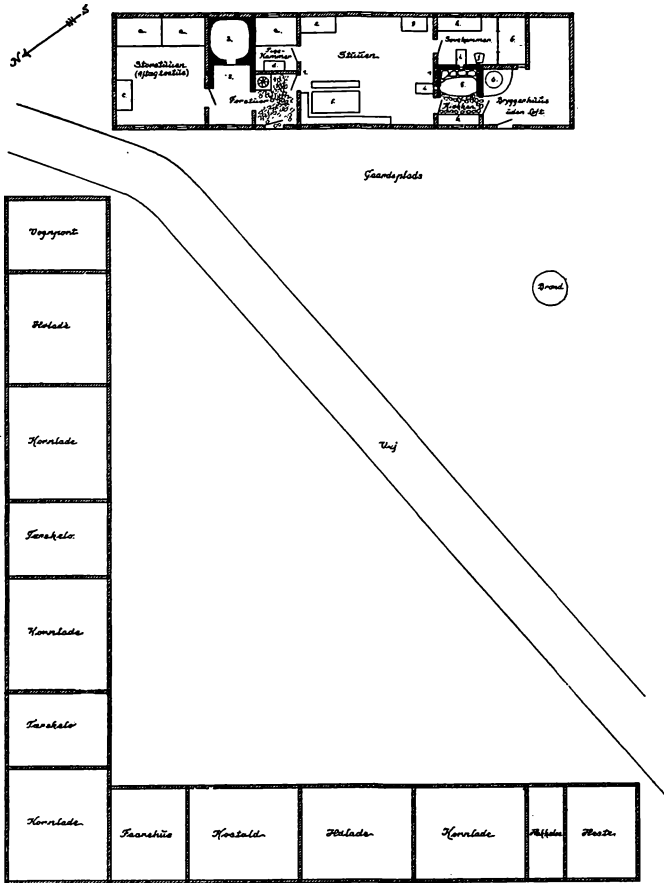

Fig. 4. Stensbjerg i 1812. a. Sengested. b. Alkove. c. Kiste. d. Chatol. e. Klædeskab. f. Bord. g. Dragkiste. h. Slagbænk. i. Bilæggerovn. j. Stol. k. Køkkenbord. 1. Sule. 2. Bagerovn. 3. Bagerovnskorsten. 4. Malkværn. 5. Ildstedssten. 6. Grubekedel.

det meste af Spærenes og Tagets Vægt. Sulerne stod i Skillerum-
mene mellem den senere Forstue, Stuen og Køkkenet. Det er der-
for sandsynligt, at den tre Fag store Stue var den samme i 1763
som 1870. Køkkenet maa i 1763 have været temmelig stort, da
det foruden Skorstensindretning og Karstol ogsaa rummede to
Sengesteder. Teoretisk kunde disse Genstande rummes i to Fag.
Men da det gamle sulebyggede Stuehus i Mands Minde omfattede

6 Fag til Bryggers, Køkken og Stue samt to Fag Forstue og Kammer, er det nærliggende at tænke, at Køkken og Bryggers har været samlet i et tre Fags Rum, der i daglig Tale kaldtes »æ Frams« (Fremhuset). Else Marie fortæller, at Døren mellem Stuen og Køkkenet hed »æ Fram-da'r«, og at Udtrykket »Frams« gjaldt baade Køkken og Bryggers. Døren mellem disse to senere adskilte Rum hed blot »æ Meld-da'r« (Mellemdøren). Udtrykket »8 Kuer« i Skiftet fra 1763 kendes ikke fra H. F. Feilbergs Ordbog over det jyske Almuemaal. Det synes at dreje sig om de to Fag, der senere indrettedes til Forstue med Bagerovn og Kammer. »Kuerne« svarer aabenbart til det Rum, der ved Indbofortegnelsen benævnes »Kælderen«. Rummet har næppe været nedgravet i Jorden. Thi det brugtes som Sengekammer. Men det har maaske været uden Vinduer og som saadan anvendt til Opbevaring af Øl, Mælk etc. Det er da en Skriveform for »Kove«, der dels kan betegne Udskud, men dels netop bruges om Rum uden Vinduer (Kalk-kover, Dyssekamre).

Skorstenen omtales ikke, saa lidt som Bagerovnen. Man var imidlertid allerede i Begyndelsen af 1600 Tallet begyndt at bruge Skorsten paa Egnen (f. Eks. i Gaarden Skree en Skorstenshammer fra 1616), og den Skorsten, der gjorde Tjeneste i Slutningen af 1800 Tallet, kan meget vel stamme fra Stuehusets Opførelse. Om Bagerovnen stod i »Kælderen«, eller den var fritliggende uden for Gaarden, kan ikke afgøres. Det sidste er vel sandsynligst.

Skiftet omtaler en Hølade paa 16 Fag — formodentlig den samme, som endnu stod i 1812, skønt den da kun var paa 14 Fag. Derimod nævnes der ikke noget Fæhus i Nordsiden af Gaarden. Det skyldes sikkert, at denne Længe har været i god Stand.

Fra 1812 har vi en Brandtaksation, hvori Bygningerne beskrives saaledes: a) *Stuehuset* østen i Gaarden 10 Fag, $7\frac{1}{4}$ Alen dyb. Ege-Under og Fyrre-Overtømmer, Lervægge, Straa- og Lyngtag, Fyrreloft over 8te Fag, fornøden Vinduer og Døre, 2de Skorstene af raa med brændte Sten i Piberne, en Bagerovn. Indrettet til 2de Stuer, 2de Kamre, 2 Forgange, samt Køkken og Bryggerhus b) *Det vester Hus*, 14 Fag, $6\frac{1}{2}$ Alen dyb. Ege-Under og

Fyrre-Overtømmer, Lervægge, Straa- og Lyngtag. Indrettet med fornøden Døre til Hestestald, Hakkelskus, Kornlade, Hølade samt Fæ- og Faarehus c) *Det norder Hus*, 18 Fag, 7 Alen dyb. Ege-Under og Fyrre-Overtømmer, Lervægge, Straa- og Lyngtag. Indrettet med fornøden Døre til Tærskelo, Korn- og Hølade samt Vognport.

Aarsagen til Omtakseringen var aabenbart den, at den unge Niels Larsen, som i 1809 var blevet gift, havde bygget en to Fags Aftægtsstue til Nordenden af den gamle »Sals« (Fig. 4). Tilbygningen opførtes med almindelig Spærttag uden Rygaas og Suler. Væggene var af Bindingsværk — saavidt man nu husker dog af Fyrretræ. Paa dette Punkt er Brandtaksationen for summarisk. Hvilke to Fag, der savnedes Loft over, oplyser Taksationen ikke; men det har vel været en Del af Bryggerset? I Forstuen er der nu indrettet Skorsten med Bagerovn og et Kammer ved Siden af Ovn, ligesom Bryggers, Køkken og Sovekammer er skilt ud fra hinanden. Den Pige, der blev Kone i Gaarden, har ikke faaet en ny Stuelænge. Men den gamle blev moderniseret i Overensstemmelse med Tidens Krav.

Det er ikke klart, hvad der menes med Udtrykket »to For-gange«. Det maa vistnok forstaas saaledes, at Storstuen fra først af har været indrettet til Aftægtslejlighed for den gamle Lars Christensen, der døde 1830, og hans Kone, Else, der døde 1827. Man har da delt de to Fag Forstue i to Rum, saaledes at Aftægtsfolkene havde den nordligste som et Slags Køkken, hvor de kunde lave Mad i Bagerovnskorstenen. Det kunde tyde paa, at den nordre Skorsten først er opført ved den Tid i Tilslutning til en Bagerovn.

Indretningen af Vesterhuset er noget problematisk. Rummene er vel snarest opregnet fra Syd med Hestestald ved den frie Gavl. Om Nordlængen ved vi, at den var opført af Egebindingsværk med Risfletning og lerklinede Tavler. Taget blev baaret af en Aaskonstruktion med Suler af rødt Fyrretræ. Tømmeret var ved Længens Nedbrydning sidst i 1800 Tallet lige saa frisk, som da den blev opført for — efter Sigende — 250 Aar siden. Fagene har næppe været mere end ca. 2¹/₂ Alen, da Længen med sine 18 Fag

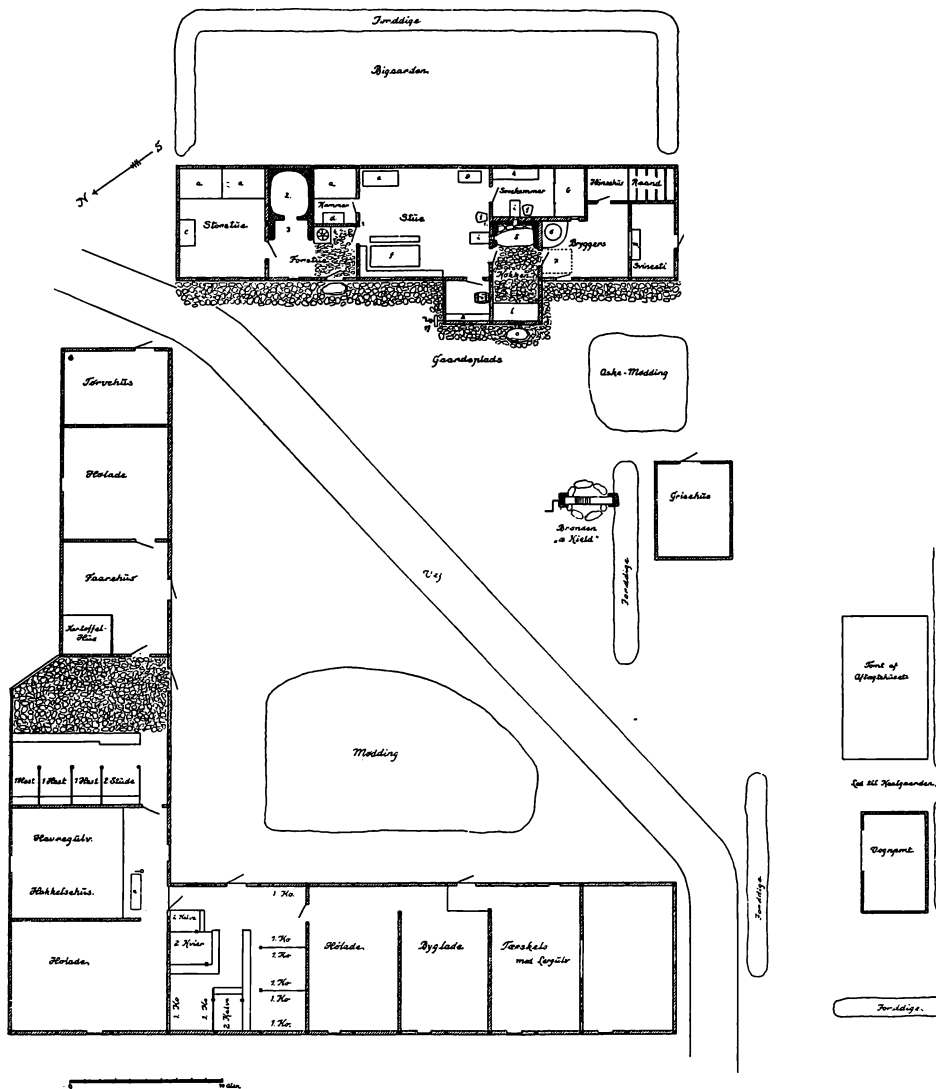

Fig. 5. Stensbjerg 1880. a. Sengested. b. Alkove. c. Kiste. d. Chatol. e. Klædeskab. f. Bord. g. Dragkiste. h. Slagbænk. i. Bilæggerovn. j. Stol. k. Fadræk. l. Køkkenbord. m. Svinetrug. n. Skærekiste. 1. Sule. 2. Bagerovn. 3. Bagerovnskorsten. 4. Maltkværn. 5. Ildstedssten. 6. Grubekedel. 7. Loftslæm.

ellers vilde løbe helt ud paa Vejen vest for Stalden. Der var rimeligvis Vognport, hvor der senere blev Faarehus nærmest Stuelængen. Derefter fulgte som i senere Tid en Hølade. De følgende mange Fag kan ikke have været indrettet til kun een Lade og en Tærskelo. Der kan blive tre Kornlader à 3 Fag med to Tærskeloer imellem à 2 Fag.

Nogle Aar senere, men endnu mens Niels Larsen havde Gaarden, blev den takseret igen. Det skyldes, at den gamle Vesterlænge blev erstattet med et solidt Egetræs-Bindingsværkshus paa 11 tre-Alen Fag og 9 Alen dybt. Den nyopførte Længe havde staaet som Stuehus i »Bækgaard« i Nøvling Sogn, men var langt fra udtjent. Den blev først nedrevet efter den første Verdenskrig. Ved Stuehusets Sydende var der tillige opført et Fag til Svinesti som en Slags Udskudsbygning eller Halvtag. Da Niels Larsens Søn, Chresten, blev gift i 1853, opførtes der et lille Aftægtsshus ved Siden af Vognporten i Sydsiden af Gaardspladsen (Fig. 4). Men dette Hus forfaldt allerede kort efter 1863, da den længstlevende af Aftægtsfolkene var død. I Niels Christians Barndom o. 1870 laa det hen som en Hustomt. Det kan næppe have været nogen solid Bygning.

* * *

Vi vil nu aflægge et Besøg i Gaarden ved den Tid, da Niels Christian var Barn og ungt Menneske o. 1875—80 (Fig. 5). Den gamle Stuelænge laa der endnu, skønt den rimeligvis var bygget i 1600 Tallet; og bestandig undergik den Forvandling. Nu var der bygget et Korshus ud i Gaarden foran Køkken og Stue. Men alle Gavlene — ogsaa Korshusets — var afvalmede (d. v. s. skraa) helt ned til Lofthøjden. Sydgavlens Tagflade fortsatte endda et Stykke længere ned, idet Svinehuset var bygget som et Udskudsrum for Gavlen (Fig. 6). Taget bestod af skiftende Lag Lyng og Straa. Man sporer her som saa ofte det geografiske Islæt i Bygningskulturen. Det blev bundet med Halmsimer, og Mønningen bestod af Græstørv. Hvor der var Hanebaand (over Storstuen og Korshuset), sad de saa lavt, at man kunde rende Hovedet imod dem. Skorstenspiberne var ikke ret høje. De afsluttedes med en

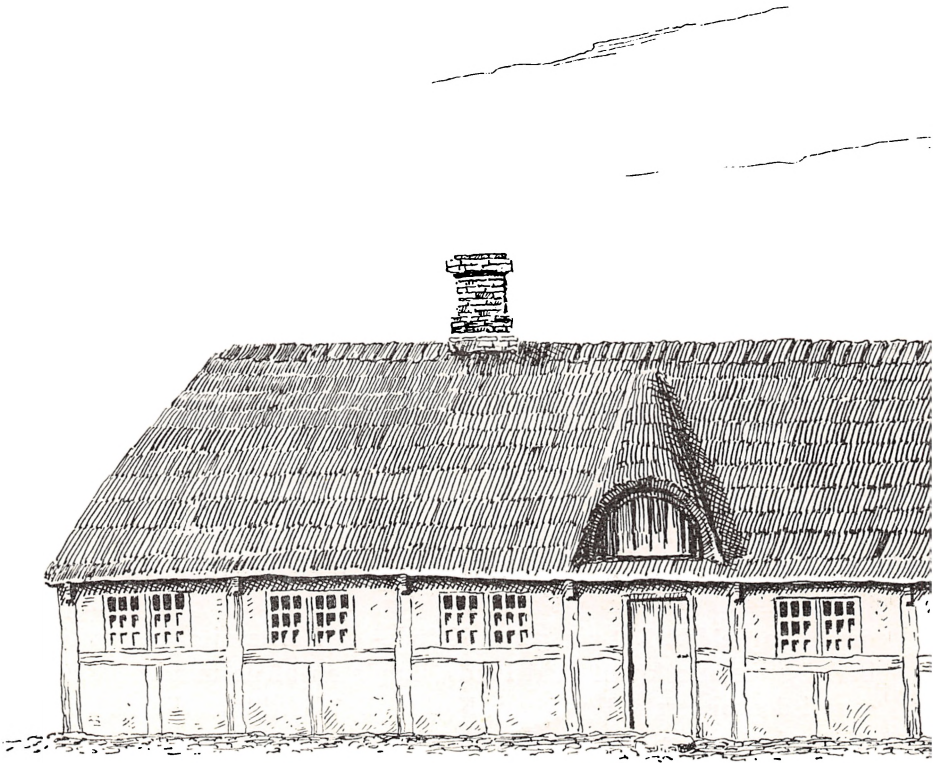
Krans foroven og blev ikke kalket. Det eneste Lys i Loftsrummet kom ind gennem en Luge over Forstuedøren. I Høstens Tid forkede man desuden Kornnegene ind paa Stuehusloftet samme Vej.

Væggene bestod, som før nævnt, mest af Egebindingsværk, der ikke blev malet eller tjæret, men blot kalket over. Stolperne stod i hvert Fald i Vesterhuset paa Sten og maalte $65\frac{1}{4}$ Tomme (170,6 cm) til Bjælakens Underkant. Bjælkehovederne var stukket igennem Huller i Stolperne og fornaglet med Trænagler udenpaa. Foroven var der en Rem til at samle Stolperne, og midtpaa var der Løsholter mellem dem. Tavlene havde oprindeligt været lerklinede; men nu var en Del af dem udmuret, dels med raa og dels med brændte Sten. Der var ingen Skraastivere i Bindingsværket. Men mellem Bjælke og Stolpe var indføjet et kort Skraabaand, »æ Swarbo'nd«, som var synligt inde i Huset. Der sad vistnok to saadanne i Stuen over Bordet og een i Bryggersets Vestside. Tilsvarende maa vel have siddet i Østsiden. Langs Ydersiden af Stuehusets Østvæg var der stablet Fladtværg (»Træk«) for at beskytte Lerklining, som her var meget slidt. Der var ellers ikke sat »Træk« omkring Husene i Stensbjerg.

Kom man ind ad »æ Stuesteda'r« (Hoveddøren), havde man frem for sig tilvenstre den aabne Bagerovnsskorsten, og i Krogen ved dens søndre Vange stod Maltkværnen paa sine fire Ben. I Krogen ved Vinduesvæggen hang det nye Seletøj og Kørepisken. Lige foran Indgangsdøren var der lagt »Pek'sti'en« (Brolægning), medens der var Lergulv foran Skorstenen. Denne Forskel i Gulvbelægning tyder paa, at Forstuen, som før nævnt, engang har været delt i to. I Forstuen sad et blyndfattet Vindue, der bestod af to Fløje af Træ, hver 63 cm høje og 46 cm brede og med 3×3 Rækker grønne, ugennemsigtige Glasruder i. Et Par Jernstænger paa tværs afstivede den svage Blyndfatning. Den ene Fløj af dette Vindue findes endnu i Gaarden (Fig. 7). Gik man nu ind tilvenstre, stod man paa Storstuens støvede Lergulv. Ved Gavl-væggen stod en brunmalet Fyrrekiste, og Rummets Bagvæg mod Øst optoges af to Senge, der kunde bruges til Skrædderpiger og andre sjældne Natlogerende. Oprindeligt var de vel beregnet til Aftægtsfolkene. Bundlaget i Sengene bestod af

Lyngknipper sat paa Roden. Derover var bredt Rughalm. Mus og andre Husdyr som Ildere, Snoge og i et enkelt Tilfælde Hugorme kunde have deres Bo i Sengen, uden at de gjorde Folkene Fortræd.

Gaar man tilbage gennem Forstuen (»æ Faastow«), kommer man ind i »æ Stow«, ogsaa her er der Lergulv. Tilhøjre langs Ydervæggen staar et Langbord, der næppe fylder halvandet Fag, med en noget længere fast Bænk bagved og en kort Bænk foran til Kvindfolkene. Mandens Plads er for »æ Aaweburænd« (Overbordenden) ved Døren. Ret frem for Indgangsdøren staar Jern-Bilæggeren, hvori der fyres ude fra Køkkenet. I Østvæggen er der et Vindue for det midterste Fag, medens der tilvenstre staar et Klædeskab og tilhøjre en rødaaret Dragkiste, som Konen i Gaarden, Christiane, fik til sit Bryllup o. 1853 (Fig. 8). Klædeskabet er en nymodens Ting, der viser, at man til en vis Grad følger med Udviklingen. I Niels Larsens Tid, da man gik i Knæbukser og lange Hoser, brugte man at lægge sit Tøj i Standkister. Derfor hed det »at trække i Kisteklæderne«, naar man skulde i Stadstøjet. Skikken at skaffe sig Dragkister er henved et halvt Hundrede Aar ældre. Det var gerne Kvinde- og Børnetøj, man gemte her. Og var der knapt med Plads, kunde en af de mindre Børn sove i den nederste Skuffe om Natten. Det har bl. a. Niels Christian gjort, naar der var Fremmede. Paa Dragkisten staar en Kobberkaffekande og en do. Temaskine. — Ved Siden af Bilæggeren staar en Stol, og under den fjærnere Bjælke sidder vendt mod Køkkendøren og Bilæggeren, en lang Hylde, hvor Mælkefadene har deres Plads om Vinteren. Det siges, at Chr. Steensberg var slem til at stikke sin Pegefinger op i Fløden og slikke den, hvilket naturligvis var fristende. Om Sommeren stod Mælken i Spisekammeret i Korhuset. Paa Enden af Mælkehylden lige over Langbænken laa Messing-Rivejærnet, og her stod det Messingfyrfad, som altid sattes paa Bordet med Tørvegløder i til Piberne, naar der kom Fremmede. Over Mandens Plads for den anden Bordende hænger et Billede af Christen Steensbergs ældste Bror, Lars Nielsen Steensberg (f. 1810), som blev Værtshusholder i København og døde her. Det er tegnet og farvelagt, da Lars var i

»Kongens Tjeneste« (Fig. 9). Disse Soldartertegninger med patriotiske Indskrifter var meget yndede i første Halvdel af 1800 Tallet. Senere afløstes de af Fotografier. — Mellem Indgangsdøren og Døren til det lille Kammer bag Forstuen hænger en simpel Klokke med kun eet Lod. Det lille Kammer var oprindeligt beregnet for Pigen, men senere blev det Mandens Sovekammer. Foran Vinduet staar en Himmelseng med noget mørktmønstret Bomuldstøj for, og paa den modsatte Væg et rødaaret Fyrretræs Chatol, som Chresten fik lavet engang sidst i Fyrreerne (Fig. 10).

Gaar man tværs gennem Stuen, kommer man ind i det egentlige

SPLIID · 48

Sovekammer bag Køkkenskorstenen. Paa denne Egn ligger Køkken og Sovekammer altid jævnsides i Husets Bredderetning. Under Vinduet staar en Slagbænk og overfor denne en Jernbilægger med en simpel Træstol ved Siden. I Niels Christians Barndom fandtes der ikke nogen Armstol i Gaarden. Der er Lergulv, og Rummets Endevæg optages af en Alkove med Træværk ved Siderne og Omhæng midtfor. Herfra fører en lille Laage halvanden Alen over Gulvet ud til Bryggerset. Naar nogen er syge og sengeiggende, kan Kammermøblet sendes den Vej uden at genere eventuelle Gæster i Stuen — et lille Raffinement, som man ikke skulde vente at finde i denne gamle Stuelænge.

Vi gaar tilbage gennem Stuen og titter ind i det lille Spisekammer i Korshuset. Paa Vestvæggen er der en Ræk med Hylder til Mad. Her anbringes Mælkefadene om Sommeren. En lille Glug med en enkelt Rude giver Lys fra Krogen ved Stuen. Overfor Vinduet ligger Øltønden paa et Par Planker, saa højt, at der netop kan holdes en Kande under Taphanen. Fra Stuen kan man ogsaa komme ud i Køkkenet. Her er Gulvet brolagt. Foran Vinduet staar et fast Bord, der fylder hele Faget. Under Bordet ligger den lille Øreskaal af Tin, som man brugte til »Waskkous« (Fig. 11). Over Skorstensaabningen i den anden Ende af Køkkenet sidder »æ Pand-træ«, en svær Bjælke, der bærer Skorstenens For-side. Ildstedet, der fylder hele Skorstenens Bund, bestaar af en meget stor flad Sten, »æ Aa-nstien«, med et Hulrum inde under. Langs den bageste Kant af Arnestenen er der fyldt ud med mindre Kampsten og Lerklining. Men undertiden smuldrede Leret væk, saa Emmerne falder ned og bringer »Burmands« Pels i Fare, naar han ligger paa sin Yndlingsplads under Ildstedet.

Asken fra Ildstedet blev fejlet sammen i en Dynge i Hjørnet til venstre bag Aabningen til Stuens Bilægger. En Gang om Dagen blev den baaret ud paa Askemøddingen ved Svinehuset. Om Vinteren stod »waa Mu'es slem Gry-r« (Lødgryden, hvis Indhold af Urin brugtes ved Farvning) paa Ildstedet pakket varmt ind med Aske, for at Indholdet kunde holdes lunkent. Om Sommeren blev den pakket ned ved Kaalgaardsdiget i Hø o. lign. Her stod den otte-fjorten Dage med Indigo blandet i, før der skulde farves. Om Sommeren, naar der ikke var Ild i Bilæggeren, gemtes Ilden Natten over under nogle Hedetørv i Askedyngen i Skorstenskrogen. Men om Vinteren gemtes den i Bilæggeren. Maden lavede man paa Trefod, idet man stillede Fladtørv op omkring Foden og Gryden, saa der blev passende Træk. Efterhaanden som Tørvene brændte ned, stillede man nye op. Der var ogsaa en Jernstang muret ind paatværs i Skorstenen. Paa den hang der en Kedelkrog, der anvendtes, naar man skulde koge Vand i den gamle Kobberkedel, som Kristiane havde faaet med hjemme fra Visgaard, da hun blev gift.

Fortsætter man ud i Bryggerset, hvor Gulvet ogsaa er brolagt,

har man Gruen med Vaskekedlen tilvenstre for Døren. Der fyres ind ad et Hul forneden. Foran Døren er der en Lem op til Loftsrummet; her skubber man Stigen op, naar den ikke benyttes. I Krogen ved Yderdøren staar en »Röwlingli-m« (Kost) og en Skovl. I Modsætning til Forstuedøren er Bryggersdøren en Halvdør, hvis øverste Fløj ofte staar aaben, idet Bryggersvinduet kun bestaar af to Ruder over hinanden. Alle Døre i Huset lukkes med Klinkfald. Henne i Sydenden af Bryggerset er der en aflang Lem ind til Svinetruget. Det var Pigernes Bestilling at passe Svinene. Den Gris, der skulde være Griseso til Foraaret, gik altid i Svinestien her ved Bryggerset Vinteren over. Naar den skulde fare om Foraaret, flyttedes den over i det fritliggende Svinehus. Naar Svinene blev taget fra, kom to af dem ind i Stien ved Bryggerset, hvor de nød godt af Affaldet fra Køkkenet; den ene af dem solgtes om Efteraaret, medens den anden skulde være Griseso til næste Aar. Den gamle Griseso blev om Sommeren sat paa Græs med Klaptræer paa ude paa »æ Grön« mellem Gaardspladsen og Kaalgaardsdiget. Om Efteraaret blev den slagtet. I de fleste af Egnens Gaarde var der Svinesti ved Bryggerset; i Foldager var der endda to. Karlene maatte ikke sinkes i Arbejdet med at muge her. Da Niels Christian tjente som Hyrde i denne Gaard, maatte Pigen An Pungvig gaa ind i Svinestierne med bare Ben og stritte Møget ud. I Stensbjerg var der Øst for Bryggerset lavet et smalt Høsehus, hvis »Raa-nd« (Hjald) var anbragt ude i Udskuddet for Enden af Svinestien. Der var ingen Vinduer i Høsehuset, men et Indgangshul i Gavlen og en Dør til Bryggerset.

Foran Stuehuset laa »æ Bank.sti'en«, en pænt glat Sten paa næsten halvanden Alen i Tværmaal. Den havde Fald ud mod Gaardspladsen, og her stod Kvindfolkene med en Banketærskel og bankede de strikkede Klæder, der skulde vaskes efter at de først var blødt op i varmt Soda- og Sæbevand. I Krogen ved Spisekammeret stod der en Slibesten, hvis Sving vendte mod Nord. Akselens Spids var sat ind i et Hul i Hjørnestolpen, medens den anden Ende hvilede oven i en Stolpe, der var gravet ned i Jorden.

Det fritliggende Svinehus var opført af maskinstrøgne Mursten o. 1876. Det dækkedes af Rafter, hvorpaa der var lagt en Dyng

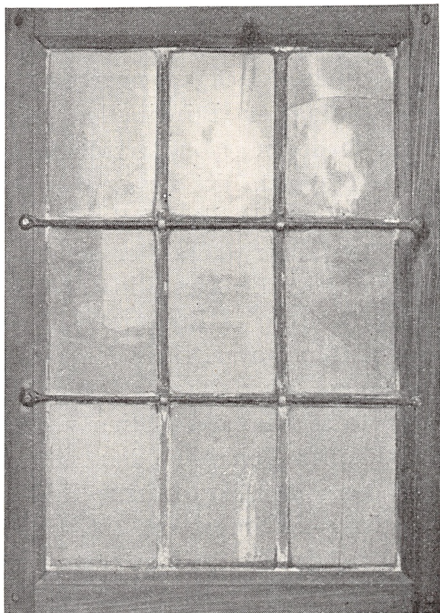

Fig. 7. Den ene Fløj af et Fag
blyindfattede Vinduer.

lange Siv og Stargræs oppe fra »æ Lok'« (Indelukket). Det blev sat op i en Pyramide i grøn Tilstand, saa det kunde bræmme. Naar det saa sank sammen, havde man et fortrinligt Tag, som selv den værste Storm ikke kunde flytte. I saa Henseende minder det om Tangtagene paa Læsø, der heller ikkø var bundne. De løse Tage er i det hele taget en meget gammel Foreteelse i vort Land. Forud for dette Svinehus husker Niels Christian et andet, der stod paa samme Sted og ligeledes var bygget nogenlunde i Kvadrat i Halvstensmur. Ogsaa dette Hus havde løst Tag, men dengang var det Lyng, man havde dynget op i en Spids. Tilsvarende Tage har han set andetsteds paa Egnen.

Foran Svinehuset var der en Stump Dige, og foran dette laa Brønden, »æ Ki-eld«. Den var sat af meget store Kampesten og seks Alen dyb. Ved Nord- og Sydsiden var der rejst et Par store

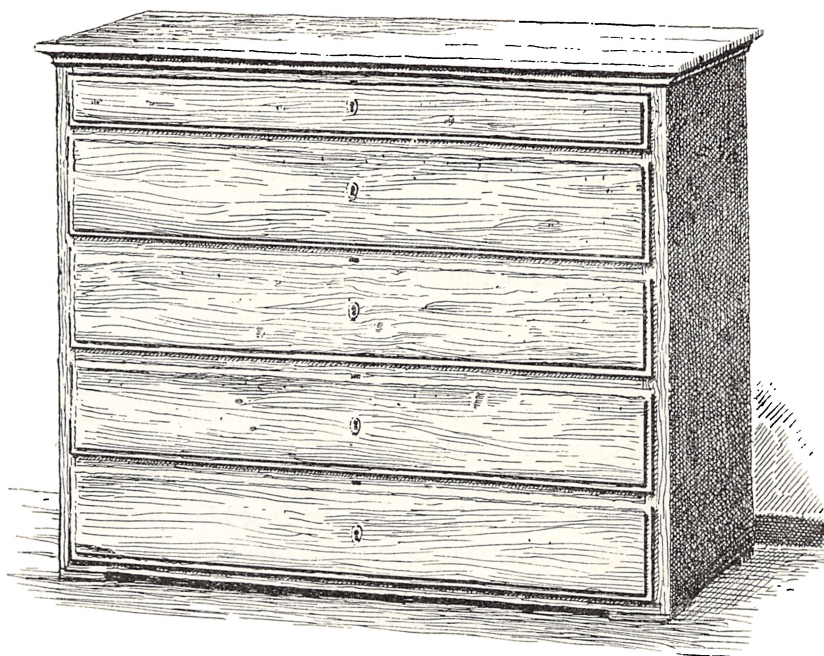

Fig. 8. Rødaaret Fyrretræs Dragkiste fra o. 1853.

Sten, hvorpaa Vindeakselen hvilede, idet Svinget vendte ind mod Gaardspladsen. Da Bækken senere blev uddybet, gik Vandet af den gamle Brønd, og den blev fyldt efter, idet man satte en ny af Mursten ved Siden af. Bagved Svinehuset var der en Strimmel grønt Græs, før man kom til Kaalgaardsdiget. Vestligst ved dette Dige laa Vognporten. Den var dels bygget i Bindingsværk og dels grundmuret med Halvstensmur. Spærtaget var tækket med Lyng. I Gaardsiden var den østlige Halvdel optaget af en Port, medens den vestlige Halvdel fyldtes af Lyngknipper, der var stablet op med Roden nedad. De brugtes om Sommeren til at ilde Bagerovnen med. Mellem Vognporten og Tomten af Aftægthuset fandtes i Kaalgaardsdiget en Laage, som førte ind til Køkkenhaven eller »æ Kal-gor« med dens Grønkaal, Løg, Salvie, Timian og andre Urter. Salvien, der i Form af The anvendtes som mavestyrkende Mittel og Gurglevand mod Hals-Onder, saae man som Frø.

Kamilleblomster pillede man langs Vejen ved Kaalgaardsdiget. Man maatte ogsaa have en Malurtbusk, hvis Blade og Blomster indeholder en æterisk Olie, som man blandede i Brændevinen («Maløw't-Brændvin«).

Endnu i Niels Christians Barndom stod der en Stump af den gamle sulebyggede Nordlænge, som vistnok blev nedrevet i 1888. Der var Jordgulv baade i Tørvehuset (nærmest Stuelængen), Høladen og Faarehuset. I det nordvestre Hjørne af Faarehuset var der ved Hjælp af en 2 Alen høj Bræddevæg afskilt et Kartoffelrum. Derefter fulgte den Del af Længen, som Chr. Steensberg havde ombygget i 1850'erne. Den var 11 Alen vid og rummede nærmest ved »æ O-shus« en brolagt Hestestald med Baase anbragt paa Række tværs over Længen. Nordligst var der tre Hestebaase. Derefter en Baas til to Stude. Ungstudene kaldtes »Ou-ner«, og Else Marie husker, at en »Stik'ou-ner« en Dag blev ondskabsfuld og for paa hende ude paa Gaardspladsen. Den væltede hende omkuld, men heldigvis kom Chresten til i det samme og sparkede Studen, saa den brølende løb sin Vej. — Mellem Studebaasen og Sydvæggen var der en Gang ind til Hakkelshuset. Her stod Hakkelskisten vendt med Kniven imod Staldøren. Lys fik man gennem en Luge, der vendte ud til Gaardspladsen. Nord for Hakkelskisten var der fyldt op med Havre. Naar man om Aftenen skulde fodre Heste, var der bælgmørkt i Rummet. Der var jo ingen Vinduer, og man maatte af Hensyn til Brandfaren ikke anvende Lygte. Naar man havde fyldt den løbbundne Hakkelskop, maatte man tælle, hvor mange Skridt, man skulde gaa til hver enkelt Hestebaas, og saa kalde ad Hesten, inden man gik op i Baasen, for at den ikke skulde blive skræmt og slaa ud med Baghenene.

Fra Hakkelshuset kommer man ind i Kostalden »æ Kjør'hus«. Gulvet bestaar af Brosten som i Hestestalden. Loftet er et Lad lagt af Stænger med Fladtørv over. Else Marie undrede sig som Barn over, at hendes Morbrødre Kresten Lind i Løvenhøj og Lars Foldager kaldte Kostaldloftet for »æ Hjaald«. De sagde ogsaa, at dette her Hjaald'hy'e« (Hø fra Hjalidet) ikke var saa godt, fordi

Dampen drev op gennem Rafte- og Tørvelaget. Ved det næsten enslydende »Hjald« plejede man ellers at forstaa en gammel Ko.

Tilhøjre for Hakkelskudøren stod to Kalve, dernæst et Par Kvier og med Hovedet mod Vestvæggen atter et Par Kvier og et Par Kalve. Sydvegggen optoges af tre dobbelte Kobaase, hvoraf den østligste var saa vid, at man kunde gaa op mellem Køerne og lukke en Dør op til Høladen. Der var kun et enkelt lille Vindue nord for Halvdøren i Gaardsiden.

Efter Kostalden fulgte i Vesterhuset Høladen, Bygladen, Tærskeloen og Rugladen, hver paa to tre-Alens Fag og med Luger i Vest ud mod Vejen. I Rugladen sad der en Egetræsluge, hvis Yderside var stærkt forhugget og skaaret. Det skyldtes, at Østrikerne i 1864 havde brugt den til at partere Kød paa. Fra Tærskeloen var der tillige en Lem, ca. $\frac{3}{4}$ Alen i Firkant, ud til Gaardspladsen, og ind til Bygladen en Heldør. Den Vej kom man ind i Tærskeloen. Mellem Bygladen og Tærskeloen var der en Ler-»Baalk«, som naaede $\frac{2}{3}$ af Højden op til Bjælken. Mod Rugladen var der ved begge Ydersider Lervægge helt op, medens der paa Midten var en halvhøj »Baalk«. Der var Jordgulv i alle disse Rum paa nær Loen. Kort efter at Niels Christian var konfirmeret i 1876, skulde Logulvet fornyes i Vesterhuset. Man hentede da et eller to Hestehoveder hos Kvaksalver-Dyrlægen Niels Knudsen i Nederbjerg og gravede dem ned under det nye Logulv med Panden opad. Det skulde give bedre Klang, naar man tærskede. Men hvorfor det netop skulde være et Hestehovede, kunde ingen forklare. Skikken er gammel. Jeg fandt i 1946 under et Logulv i den nu nedlagte Landsby Store Valby ved Slagelse ikke mindre end tre Hestehoveder, der var lagt ned engang i Renæssancetiden. Uden Tvivl ligger der en Art Frugsbarhedsmagi bag, idet Hesten siden Oldtiden var et helligt Dyr, der kun maatte spises som Offer. I Stensbjerg spiste man heller ikke Hestekød (det var naturligvis blevet forbudt efter Kristendommens Indførelse). Naar en gammel Hest skulde slaas ned, skete det gjerne om Efteraaret. Det var Niels Knudsens Bestilling at aflive og flaa Dyret, og Kadaveret lagde han udenfor Gaarden for at skyde Ræve ved. Om

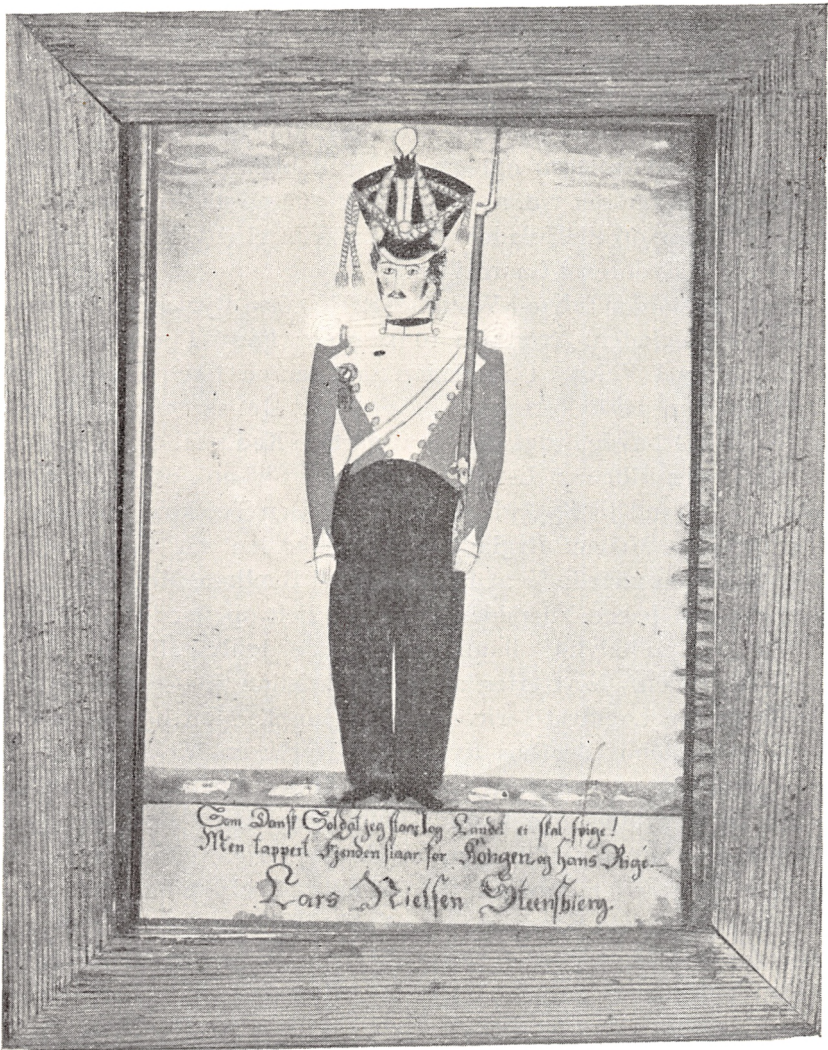

Fig. 9. Farvelagt Tegning i Fyrretræs Ramme o. 1830.

Foraaret blev Benene saa gravet ned. Men i ældre Tid var det urent Arbejde. Da kom Kjæltringerne fra Egnen og flaaede den Slags Dyr. — Leret til Logulvet skulde forøvrigt ikke være for blødt, og det blev først traadt sammen af fire Stykker Ungkvæg

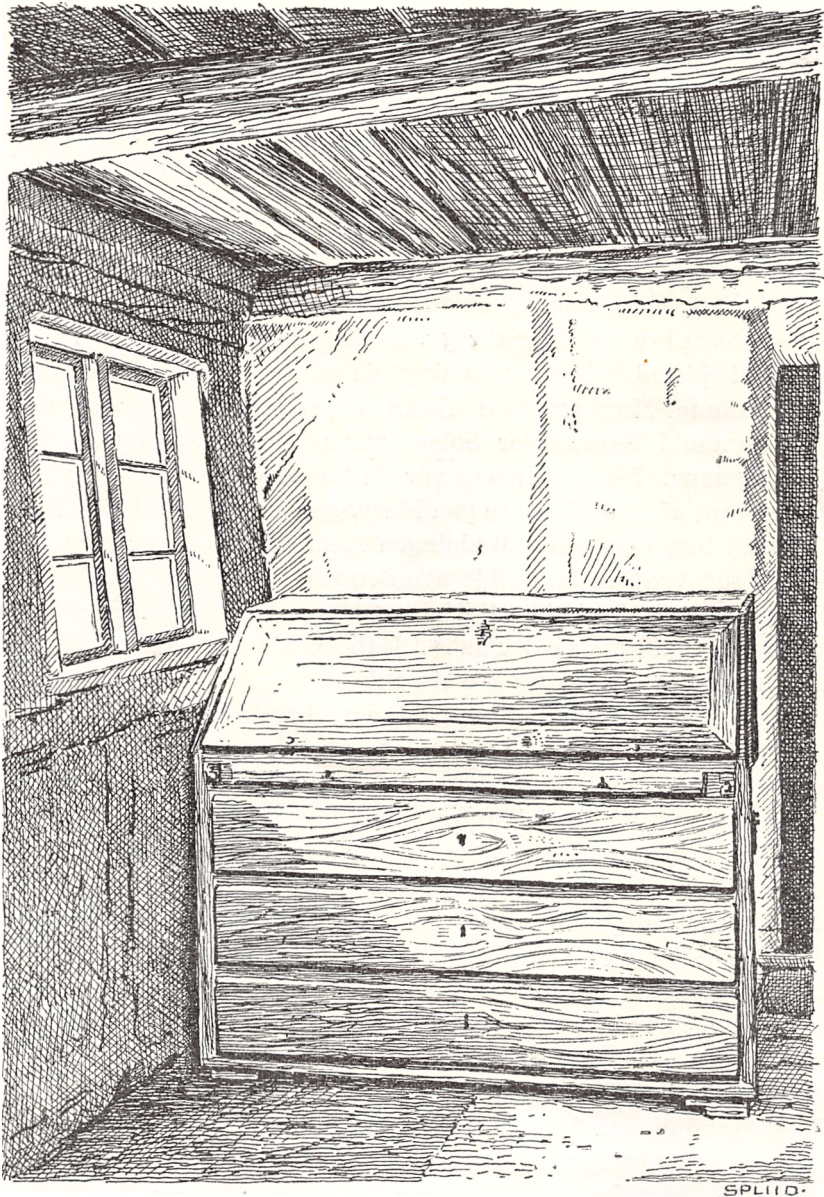

Fig. 10. Rødaaret Fyrretræs Chatol fra 1840'erne.

paa et à to Aar eller Stude, hvorefter man drev en Flok Faar eller Beder rundt derinde, idet deres Klove var finere end Hornkvægets. Tilslidst stampe de man efter med en Brolæggerjomfru.

Ved Sydgavlen af Vesterhuset gik en Vej ind paa Gaardspladsen og fortsatte efter en Diagonal over til det nordøstre Hjørne ud mellem Stuehuset og Nordlængen, hvorfra den gik videre til Sinding Skole og Søvdal. Møddingen laa i Krogen mellem Nord- og Vestlængen, saaledes at der var Passage langs Væggene. Man havde altsaa fri Udsigt til Møgdyngerne fra Stuen, naar man sad og spiste. Chresten Steensberg var altid meget omsorgsfuld med sine Arbejdsredskaber, og en Dag, da de kørte Møg, stillede han den tomme Møgvogn hen foran Stuevinduerne, for at den kunde staa i Skygge for Solen, mens man spiste og fik sin Middagssøvn. Niels Christian var da blevet voksen, og han følte sig generet af at sidde og se paa Møgvognen under Maaltidet. Derfor trak han den hen i Møddingen igen. Men herover blev den gamle saa vred, at han vilde ave Sønnen med Hestetøjret. Niels Christian greb det imidlertid i Flugten og den gamle udbrød indigneret: »Vel du slaa di Faa'r«. Han lod sig dog omsider tale til Fornuft, og Ungdommen fik sin Vilje.

Der kunde fortælles mange Træk om Chrestens Omsorg for sine Ting. Han havde et Par rødmaalede »Læjrer« (Vognfjælle), som efter Sigende aldrig havde været vaade. Der var ogsaa en »Haw-vouen« (et Stadskøretøj) med fint udskaarne Sidefjælle, der kunde skrues sammen og en Vogntrappe til at hænge paa Siden. Foran i Vognen stilledes Ageskrinet, hvorpaa Kusken sad. Man husker, at gamle Niels Larsen om Vinteren kunde sidde her den tre Mil lange Vej til Holstebro og hjem igen i sine Knæbukser med Træskoene paa Hammelstokken uden et Dækken til at varme sig ved. De hvide valkede Strømper og Halmviskerne i Træskoene (der var uden Overlæder) var ham Varme nok. Bagved Kusken's Plads kunde der kroges Agestole paa, ophængt i Læderremme, saa Vognen rummede seks Personer. I Nationalmuseet opbevares nu et Par Egetræs Stavtræer fra Gaarden (Fig. 12). De ender foroven i stiliserede Dragehoveder — et karakteristisk Træk i disse midtjyske Egenes Kultur rimeligvis med Rod

helt tilbage i Vikingetidens Dyreornamentik. Paa Stavtræernes Sider er der et stiliseret Rankemotiv. I ældre Tid trak Hestene overalt i Jylland og paa Fyn ved Hjælp af Stavseler, medens man paa Sjælland vistnok fik Bringeseler allerede i Middelalderen. Paa det ene Stavtræ er sømmet en Læderlap, der skulde hindre Træet i at gnave paa den underliggende Sivpude.

Til daglig brugtes en simpleere Arbejdsvogn. Men en brækket Vognkæp betragtedes som et alvorligt Tab. Da Far skulde bygge paa en Lod fra Gaarden, tog man efter Skik og Brug fat paa at brænde Murstenene i en for Tilfældet indrettet Teglovn oppe i Bakkesiden. Man havde engageret en Teglbrænder til at lede Foretagendet, og Far kørte Ler til Strygepladsen. Han havde nu fundet ud af, at det gik lettere med Aflæsningen af det klæge Ler, naar han lavede en Nedgravning langs Dyngen til Vognhjulene i den ene Side. Saa væltede han Vognen halvt over, og han behøvede næsten blot at trække den ene Sidefjæl op for at faa Leret til at skride ned i Dyngen. Imidlertid maa en af Vognkæppene have været mindre stærk. Den knækkede i hvert Fald, og den gamle blev saa vred, som var det hans bedste Stud, der var faldet i en Mærgelgrav. Da spurgte Teglbrænderen sindigt: »Hvor læng har den Kjæp holdt?« — »Den har tjent mig i al min Tid.« »Saa var det heller ikke for tidlig den gik i Stykker.« Den Betragtning kom saa overraskende for den gamle, at Galden gik af ham.

Smedearbejdet varetoges i Sinding Vestersogn af »æ tyk' Sme«, der boede i et lille Sted paa Overbjerg Mark. De fleste Heste blev kun skoet paa Forbenene. Men ogsaa Plove og Vogne skulde beslaas af og til. Hvert Foraar, naar Avlsredskaberne skulde sættes i Stand, havde han travlt hjemme i Værkstedet. Niels Christian har ofte trukket Blæsebælgen for ham. Naar han svejsede gamle Hesteko og lignende dryssede han melfint Sand paa, som han hentede ved en Kilde i Stensbjerg Mose. Enkelte Gaarde, som Foldager, Visgaard og Sinding Mølle havde eget Smedeværksted, hvor Smeden kunde komme og gøre Ild paa Essen, naar det var deres Tur.

Fig. 11. Øreskaal (Vaskefad) af Tin.

Vi skal nu høre lidt om Folkenes Levemaade. Man avlede det meste af Føden paa sin egen Mark. Rug til Brød, Boghvede og Byg til Grød og Øl samt Havre til Hestefoder og lidt Kartoffler til Spisebrug. Øllet bryggedes paa Malt og Humle. Om man har avlet Humle i Stensbjerg, ved jeg ikke, men i Aavad havde man Humle, der snoede sig omkring Stikkelsbærbuskene i Haven. Bygget blev først lagt i Støb i et Kar med Vand. Naar det var svulmet tilpas op, blev det bredt ud i et 15 cm tykt Lag paa Sovekammerloftet og dækket med gamle Klæder. Naar det var spiret, tog man det ned i mindre Portioner i en Blikskuffe, som man stillede til Tørring over Bilæggerovnen. Kærnerne skulde være saa tørre, at de kunde knækkes med en Negl. Det blev de i Løbet af en Dags Tid. Derefter blev Malten malet paa Kværnen ude i Forstuen, og Ølbrygningen kunde begynde.

Kaffe drak man til Paaske, Pinse og Jul, mens Niels Christian var Barn. Derimod drak man noget hyppigere Te — dog ikke hver Dag. Det vigtigste Tilskud til Maden, som hentedes udefra, var Fisken. Hvert Foraar kom der en Løber til Skolen og meldte,

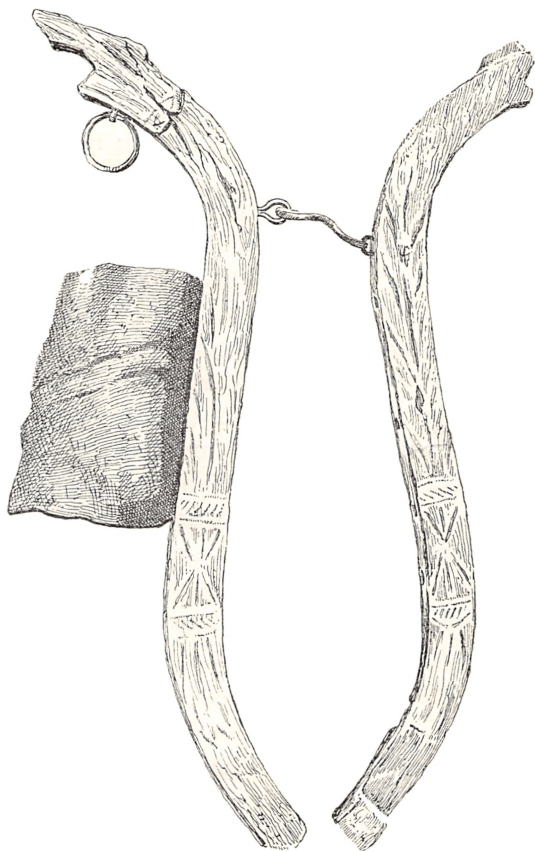

Fig. 12. Udskaarne Egetræs Stavtræer med Slidlap af Læder.

at nu var der Fisk at faa. Børnene bragte Budet videre til deres Hjem, og den følgende Morgen kørte man de seks Mil ud til Vesterhavet. For at faa »god Talfisk« havde man en Hvede- eller Sigtekage, 1 Pd. Smør, et Par Flasker Brændevin og lidt Ost med i Vognen, saa blev Fiskerne mildere stemt og slumpedede flere Fisk i Vognen, end der var betalt for. Man fik Vognen fuld for smaa Penge og kørte hjem samme Dag. Fiskene blev rensede og tørrede ude i fri Luft, hvorefter Tørfisken hængtes op i Sække ved Hanebjælkerne, for at Musene ikke skulde gaa i den. Ogsaa

min Far, Jens Steensberg, fortalte, at han som Dreng kørte med til Husby Klit efter Fisk; og saa sent som kort før 1900 var der en Mand ved Navn Lars Hansen (Limkaster) i Merrildmose, der kørte til Havet efter et Læs Torsk. Men han havde nok faaet for meget Brændevin med. For paa Hjemvejen om Natten blev han vildfarende og spændte fra Vognen i Heden oppe ved Jæggebjærg, hvor Fisken stod den næste Morgen. Lars Hansen var forøvrigt ellers en meget sparsommelig Mand, der reverenter talt sked i Svinetruget hver Morgen, for at intet skulde gaa til Spilde.

Om Vinteren slagtede man i Stensbjerg fem-seks Faar, hvis Kød blev saltet, røget og tørret. Røget Faarelaar og Faaretalg var altsaa faste Bestanddele af den daglige Kost. Man stod op Kl. 3¹/₂—4 om Sommeren og Kl. 6 om Vinteren. Davren bestod af kold Surgrød fra Aftenen i Forvejen med kogt Mælk paa. Fra 1. Maj til 1. September spiste man Formiddagsmeldmad, som bestod af to Rundtenommer til hver voksen Person af de 12 Punds Brød, som bagtes i den store Ovn. Paalægget var Margarine med Ost. Engang købte man noget amerikansk Fedt; men det var ikke velsmagende. Havde man strengt Arbejde for — f. Eks. Mergelgravning — blev der serveret Boghvedegrød til Formiddagsmaaltid ude paa Arbejdspladsen. Midt i Grøden var der et Hul med Smør eller Sirup i. Alle langede naturligvis til samme Grødfad og samme Mælkeskaal. Middagen, »æ Onden«, bestod som Regel af Kartofler med Meldyppelse. Dertil spistes ofte kogt, tørret Torsk, hvoraf hver fik sin Ration. Torsken, der var tør som Ben, blev lagt i Blød Dagen i Forvejen. Ogsaa tørrede »Skaa-r« (en Slags Rokke) og »Hwilling« spistes. Om Vinteren fik man to-tre Gange om Ugen Grønkaal eller gule Ærter (Juleaften fik man dog ofte røget Gaas og næsten altid en Slags Sødsuppe, kogt paa Byggryn). Om Eftermiddagen fik man samme Kost til »At'emæjesmældmer« som om Formiddagen. Og naar man var færdig om Aftenen stod den paa »Surgrør« til »Næt'er« (Nadver), d. v. s. hele Byggryn kogt i Kærnemælk. Det var noget, der nok kunde skabe Uro i Maven. — Naar man til Højtiderne fik Kaffe, vankede der »Hvær-brø'« (Hvedekage) til, men uden Smør paa.

Ved Jule- og Høstgilder spiste og drak man i fuldt Maal. Saa

blev der ryddet tilside i Storstuen, saa Dansen kunde begynde. Spillemanden blev bænket ved et Vindue, hvori der skulde staa en Kaffepunch Natten lang til hans Forfriskning. Han havde en drøj Tørn med Kaffepunchen paa den ene Side og Støvtaagen fra Lergulvet og de dansende paa den anden. Det kunde ske, at hans Brillen blev lidt uklare hen mod Morgenstunden, saa Buen hoppede over Stolen. Saa raabte Karlene: »No sprang æ Spellemænd øw'er æ Bæsling« (d. v. s. over Baasskillerummet). Dansen varede til den klare Dag, og man fik Davren med, inden man drog af Gaarde.

Stensbjerg laa ved Alfarvej, og der kom mange Gæster. Undertiden sad Chresten og spillede Kort med sine Svogre Kræ Lind fra »Löwenhyw'«, Lars »Føler« og en anden gæv Bonde fra Egnen, Jens Christen »Onnestrop«, til over Midnat. De fik sig en Snaps til. I det hele taget var der altid nok af vaade Varer i Gaarden. Chresten var ikke Dranker. Man han drak tit mange Snapse i Dagens Løb. Det skete ogsaa, at »Dyrlægen« Niels Knudsen kom midt om Natten, naar han havde være ude paa Bestillingens Vegne, og bankede Chresten op for at faa en Hjertestyrkning. Han fik et Glas godt halvfuld af Peber og saa Brændevin for Resten. Naar den var gaaet under Klæderne, rømmede han sig stærkt og gned sig paa Maven. Kæltringer kom der ogsaa undertiden. Desuden den berømte Laust Glavind. De blev alle gæstfrit modtaget og beværtet med, hvad Huset formaaede. Undertiden blev der ogsaa sunget Viser. Den tykke Smed havde især en kraftig og smuk Stemme. Han havde som ung været Fisker paa Vesterhavet, og blandt hans Sømandsviser huskes »Amanda sad med Krans om Haaret«, »Den Sømmand er saa lidet estimeret«, »Paa blomsterklædt Bakke sad Hjalmar saa tavs« og en Vise, hvis første naive Vers lød »Paa Straxborg der levede en Adelsmand saa rig. Paa Penge og paa Gods ingen Mand var ham lig. Han havde en Datter, hun var fager og skøn. Hun elsked' over alt en Sømmand i Løn«.

Men rundt i Læ af de ældgamle Længer hviskede Karle og Piger paa Vej hjem fra Høstfest eller Julegilde det Elskovssprog, som har været Menneskehedens Eje siden Adam og Evas Dage,

Undertiden blev de beluret gennem en Lem i Høladen, hvis Karlen eller en af Sønnerne var tidligt oppe at vande Heste. Det skete ogsaa en Maj Morgen, at den nysgerrige gled i noget Katteskidt og faldt saa lang han var, da Karlsmose Pige var paa Vej fra Marked med Sønderlunds Karl som Beskytter. De havde glemt al sømmelig Forsigtighed, men fik en brat Opvaagnen ved Rabalderet.

Mændenes Aftenarbejde bestod bl. a. i at sno Halm-Simer og lavø Tøjr. Faaretøjr af Revlingreb købtes dog af Husmand Johannes Madsen (»Gammel Johannes«) paa Romvig Mark. De egnede sig ikke til Kotøjr, da Køerne vilde tygge Revlingerne. Derimod lavede man i de fleste Gaarde Tøjr af afklippede Ko- og Hestehaler. De blev spundet paa en Haandten af Form som et Vindsel, der kunde dreje omkring en Pind med Haandtag i den ene Ende. Disse stærke Tøjr brugtes især til Ungkreaturer. Christen Steensberg gav sig ikke af med at karte og binde. Men det var der mange Mænd, der gjorde. Stensbjerg ligger jo i Bindestue Egnen, og Far var en ganske dygtig Hosebinder, selvom han nok knyttede Maskerne lovlig fast. Strikningen var en god Biindtægt for baade Boelssteder og Gaardbrug. Ungdommen fra Aavad, Foldager og Stensbjerg mødtes endnu i Niels Christians Barndom undertiden til Bindestue. Fra Stensbjerg deltog de tre ældste af Børnene: Niels, Abelone og Lene. Niels var slem til at snakke Tiden væk, saa snød han ved at strække Bindetøjet, inden hans Mor kom og maalte, om han havde strikket det, hun havde fastsat. Kvinderne havde altid travlt med Husflid. Det er betegnende, at Konerne i Nyby ved Sindinggaard sagdes at benytte Mundheldet »Ta mæ mi Hues« (Giv mig min Strikkestrømpe), naar noget vigtigt Bynyt var kommet dem for Øre. Saa fik de nemlig travlt med at komme afsted og fortælle videre — saa travlt, at de ikke selv kunde afse Tid til at hente Strikketøjet. — Johannes Madsen paa Romvig Mark var første Gang gift med en Kone, som var kendt for sin Hæklekunst. Hun fremstillede navnlig trekantede Shawler, Polkatrøjer samt Børnetrøjer og -kjoler og maatte til Tider holde to-tre Piger til Hjælp for at tilfredsstille Efter-spørgselen fra de Uldkræmmere, der forhandlede hendes Varer.

Naar Bindetøjet var færdigt, skulde det valkes. Det kom da ned i varmt Vand med temmelig meget Sæbe i, for at det ikke skulde krympe. Man gav det en let Opvridning, hvorpaa Vrangside blev gnedet op og ned paa det udskaarne Valkebræt. Engang imellem maatte man dyppe Tøjet i Vandet for at holde Uldtøjet varmt. Det gentoges saa længe, til Vranken var ganske lodden. Tilsidst skyllede man i koldt Vand og hængte Tøjet eller Hoserne op over Bilæggeren til Tørring. Der var ogsaa nogle, der vaskede Uldtøjet i Lødgryden (i Urin). Da Niels Christian begyndte at gaa med Uldpakken, fik han nogle Underbukser til Salg, der var helt gule efter den Behandling. De var dog ikke strikket i Stensbjerg. I ældre Tid kogte de ogsaa Vasketøjet i Lødgryden. Men senere brugte man at »tu'e« (to) sit Vasketøj ved Kogning med Soda og Sæbe i Grukedlen. Man rullede naturligvis Tøjet med en Mangelholt. Den, de havde i Stensbjerg, var ikke udskaaet med Forsiringer. Tidligere var det Skik, at Karlen gav sin Pige et Mangeltøj i Stedet for en Ring. Men efterhaanden blev det Mode at forære hende et Hovedvandsæg (Lugtedaase) med et Hjerte paa, og saa hørte man op med at dekorere Mangeltræerne.

Else Marie fortæller, at det o. 1870—80 kun var ældgamle Koner, der kunde tænke sig at gaa med sorte Strømper. Piger og yngre Kvindfolk vilde helst have Hoser, der var ringede i graat og rødt eller blaat og rødt i en halv Kvarter Længde ovenover Støvleskafterne. Man gik ogsaa med Muffediser om Vinteren — de saakaldte »Hund-fet'er«. Mændene gik med en Vadmels-»Onderpik'« med strikkede Ærmer (en Slags Vest).

Da Niels Christian var en halv Snes Aar kunde man endnu se en gammel Mand ved Navn Thammes Baalstaawt gaa rundt i Folkedragt: Rød Hue med Dusk, lodret stribet Vest med to Rækker Sølvknapper og blaa Vadmels Kofte, der naaede til Skridtet og ligeledes var forsynet med to Rækker Sølvknapper, hvide Vadmels Bukser med blanke Knæspænder, hvide Strømper samt Træsko med Messingkramper. Skægget studsedes med Saks. Der fandtes ingen Barberknive hos Sognets Bønder i Niels Christians Barn-dom. Det fortælles om en Mand ved Navn Niels Grejsen, der altid laa i Krig med sin Nabo Lars Hansen eller Lars »Lim-

kaa-ster«, at han kort før han døde, tog det Løfte af sin Kone, Kjesten, at Lars Hansen ikke maatte bedes med til hans Begravelse, for saa blev han vred. Men død Mands Vilje glemmes let, og Niels var næppe blevet kold paa sit Dødsleje, før Lars Hansen maatte hen og klippe hans Skæg. Naboerne spurgte, om ikke Niels Grejsen havde snappet efter ham? Men Lars kunde bevidne, at hans Arvefjende ikke var i Stand til at kives mere, skønt der endnu var Grøde i hans Skæg.

Niels Christian husker ikke, at der blev vævet hjemme paa Gaardene. Skulde nogen have en Datter gift, maatte de ud til Lille Jørgens Kone, Maren, yderst paa Karlsrose Mark. Hun vævede for Folk. Garnet blev viklet op omkring flade Pinde, saa Mønster og Farvesammensætning kunde bestemmes. Væversken forlangte altid en af Gaardens Døtre eller Piger til Hjælp ved Trændingen. Hun skulde medbringe Hvedemel til Klister, hvormed Rendegarnet (»æ Træ'nd«), der var af Bomuld, bør stedes, for at Skyttelen lettere kunde glide.

Hvordan var Menneskene i den gamle Gaard? Ja, den samme Slægt har levet her siden sidst i 1790'erne, da en fordums Snedker ved Navn Lars Christensen fik Gaarden i Fæste. Hans Søn Niels Larsen skal have været en god Fortæller. Han laa som Soldat i Rendsborg under Napoleonskrigene fra 1807 til 1814. Det hedder sig, at han i de syv Aar kun havde Orlov to Gange og maatte gaa paa sin Fod hjem. Den ene Gang var vel, da han blev gift. Der var af den Grund ogsaa to Aar mellem de to første Børns Fødsel — en Sjældenhed i de Tider. Han var tre Alen høj og vel ved Magt. Men han havde en yngre Bror ved Navn Christen »Egbæk«, der var meget stærkere. Han kunde tage en Skæppe Rug paa samme Maade, som andre tager et Fad Grød i een Haand. Om ham findes der flere Historier i K. Understrups Bog: »Sinding Sogn«.

Niels Larsen eller Niels Steensberg, som han altid kaldtes, havde lært noget Spansk af Hjælpetropperne, mens han laa inde som Soldat. Senere kom der en Spaniol til Sognet med nogle Merinos Faar paa Schæferigaarden under Sindinggaard. Spaniolen havde kun fri een Dag i Aaret. Den Dag plejede han at gaa over til

Niels Steensberg og faa en Passiar paa sit Modersmaal. Niels Steensberg havde fem Sønner og tre Døtre. Den ældste var ham, hvis Soldaterbillede hang for Bordenden i Dagligstuen. En anden ved Navn Jens »Hede« blev gift med en Datter af Etatsraad S. A. Fjelstrup til Sindinggaard. Hun hed Ida og ansaas for at være en noget uregerlig Dame. Saa var der Peder »Søvndal«, fra hvem Købmandsslægten Søvndal-Petersen stammer. Og endelig Chresten, som overtog Gaarden. Han var ikke alene ilter af Sind, men ogsaa en stor Spasmager, der ofte overraskede sine Medmennesker ved ejendommelige Udtryk. Den ældste Datter Abelone var gift med Moust Thyregaard i Vinding — en Svigersøn, som Chresten satte meget højt paa Grund af hans usædvanlige Fortælleevne og rige Forraad af gode Anekdoter.

En Aften, da »Kræ Stjensbjerre« var paa Vej hjem fra Thyrgaard, stak han for Sjøv Hovedet indenfor Døren i Hundkær og sagde »Filut' mi Kut'«, hvorpaa han lukkede Døren og fortsatte. Han var gerne hurtig i Vendingen. Men det skete, at hans Handlinger var en Smule overilede. En Dag — det var forøvrigt, da han var en ældre Mand og paa Aftægt — gik han og harvede ovre paa »æ Ower Sojmus«. Pludselig rejser der sig en Hare lige foran Hestene, og uden nærmere Overvejelse smider den gamle Træsko og Tømmer og sætter i Spring efter Morten. Han havde ikke løbet mange Favne, før han indsaa det haabløse i saadan at ville gribe en Hare med de bare Hænder. Lidt slukøret vendte han tilbage og fortsatte sin Harvning.

En Aftenstund sad han ved den søndre Gavl af den gamle »Sals« og passiarede med sin Nabo. Saa siger han til Niels Christian, der var en stor Skoledreng, om at gaa ned at hente Kalvene hjem til Natten. Drengen vilde imidlertid have sin Bror Søren med til at drive paa de umedgørlige Kreaturer. Men Søren havde paadraget sig Tuberkulose ved et Ulykkestilfælde og skulde skaa-nes. Da nu Niels bliver ved at undslaa sig og ikke begiver sig paa Vej, springer Chresten op: »Da skal A — saa bander han — lær dø«. Inden Drengen naar udenfor Rækkevidde, faar han saadan et Spark bagi, at han flyver hovedkulds ud i Møddingen ved Svinehuset. Nu var der ikke Tale om flere Forklaringer. Han

maatte afsted efter Kalvene med Skidtet paa. — En anden Gang, da Far, der ligesom sine Brødre gik med Uldpakken paa Sjælland, just var kommet hjem og var ved at udvikle, hvor pænt man byggede paa Øerne med rigtige Fyldingsdøre og fortalte, at han ogsaa vilde have saadanne Døre i det nye Hus, han skulde til at bygge, blev den gamle saa opbragt, at han sagde: »Du ka re's ar æ Da'r mæ de sam; A haar et' hat Baaj atte dæ«. Hans Vrede lagde sig dog et Øjeblik efter, og saa var den Strid glemt.

Chresten Steensbergs Kone, Kristiane, var fra Visgaard. Hendes Far, Jens Visgaard, lejede sin Stue ud til Skole. Derfor havde hun faaet regelmæssig Undervisning hver Dag i Vinterhalvåret. I Modsætning til de fleste af hendes Aldersklasse kunde hun baade læse tydeligt op af en Bog, læse indenad, skrive og regne. Hendes Far havde ogsaa været noget ud over det almindelige. Han var lovkyndig. Det fortælles, at hans Tjenestefolk engang var tilsagt til Hoveri paa Sindinggaard. De kom af en eller anden Grund for sent afsted, og Jens Visgaard sagde til Forkarlen: »Hvis Ladefogden vil slaa jer med sin Pisk, naar I er kommet til Ladegaarden, saa skal I alle springe paa Vognen og køre hjem igen«. Det skete, som Manden havde forudset, og kort efter kom der Brev fra Herremanden, med Forslag om Forlig i Mindelighed; thi ellers vilde Bonden blive stævnet for Viborg Ting. Jens Visgaard svarede, at hvis Godsejeren vilde true, var der lige saa nær fra Sindinggaard til Visgaard som omvendt; saa kunde Herremanden komme til at bie længe paa Besøg. Nu fik han en human Indbydelse, og Ladefogden var tilstede for at vidne om, hvor meget Folkene var kommet for sent. Herremanden søgt at lægge Skylden over paa dem. Men Jens svarede, at de havde handlet efter hans Ordre. Herremanden truede atter med Stævning. Jens svarer, at det skal være ham en Fornøjelse at møde. Saa skal Herremanden faa Lov at staa ved hans Side, og Bonden skal vide at fremføre ikke blot sin, men ogsaa de andre Hovbønders Klager over deres Behandling paa Sindinggaard. — Herremanden betænkte sig en Dags Tid og sendte saa atter Bud til Jens Visgaard. Denne Gang spurgtes der, om han var Liebhaber til sin Fæstegaard, for saa var den til Købs. Jens svarede, at dersom hans

Udgifter ikke blev ret meget større som Selvejer end som Fæstebonde, var han nok tilsinds at købe; men han havde kun lidt at købe for. For at undgaa, at Jens ophidsede de andre Bønder, gav Herremanden ham nu et rimeligt Tilbud, og Jens Visgaard blev vistnok den første Selvejer i Sognet.

Da Else Marie var Barn, var der megen Snak om Sibylles Spaadom om Verdens Undergang. Det hed sig, at noget af det sidste skulde være, at Vogne og Ryttere vilde køre og ride uden Heste. Chresten stod da en Aften med Hænderne paa Ryggen og varmede sig ved Bilæggeren, idet han grundede over den Sag. Thi det var noget, enhver kunde forstaa maatte være Løgn. Menneskene kunde da ikke trække Vognene, naar de selv sad i dem. Han oplevede aldrig at se en Bil eller en Motorcykel.

Folks væsentligste aandelige Næring bestod dengang i Kingos Salmebog. Chresten var god til at synge og kunde kvæde med bævende Røst. Men til daglig var det nok mere verdslige Udtryk, han førte i Munden. Naar Mændene kom sammen i de lange Vinteraftener, blev der fortalt Anekdoter og sandfærdige Beretninger om, hvad der var sket med Folk ved ganske bestemte Lejligheder. Man hæftede sig ved adskillige Biomstændigheder, som dels gjorde Fortællingen mere troværdig, men dels ogsaa styrkede Hukommelsen. Traditionen førtes videre gennem Samtale. Fortælleren digtede selv med paa Historierne. Han maatte naturligvis gengive Kærnen rigtigt. Thi hans Tilhørere kendte som oftest Fortællingen i Forvejen og havde maaske hørt den mange Gange. Men den maatte gerne gives en dramatisk og personlig Form, saa den for hver Gang virkede som en ny Oplevelse.

Man fortalte om Ulve i Merrildmose, om Ildebrand, Løbskkørsel, Hugormekongen og om sære Mennesker. Der var Beretninger om Natmændsfolk, stærke Mænd, kloge Koner, Herredsfogder og om Tyveriers overraskende Opklaring, saavel som om Oplevelser i Krig og Kongens Tjeneste, samt Elskovsanekdoter. Forelskede Mennesker blev som oftest ubarmhjærtigt udleveret til Latteren. Thi Romantikken havde ikke naaet at fortrænge Realismen paa det Punkt.

De mest haarrejsende Fortællinger stammede dog fra Over-

troens Rige. Niels Christian husker, at hans Far og Mor for ramme Alvor diskuterede om en gammel Kone i Sognet maaske var en Heks, hun laa nemlig meget længe og led, inden hun døde.

Gamle Folk i Sinding fortalte, at der i Hulvejen mellem Søvn-dal og Skolen ved Midnatstid plejede at gaa en hovedløs Hest. En Aften fulgte to af Chrestens Døtre, Lene og Abelone, Birgitte Hedegaard fra Vinding paa Vej. Hun tjente i Sinding Mølle, og de skulde netop passere Hulvejen, hvor Genfærdet havde sin Gang. Da de var kommet forbi Skolen, hørte de pludselig nogle uhyggelige Vræl nede fra Hulvejen, og de kunde skimte et uformeligt Væsen, der fægtede i Luften med Benene, som var det selve den ottebenede Slepner. De blev maalløse af Rædsel, men var dog beslutsomme nok til at gøre omkring og flygte over Hals og Hoved, den ene ind i Skolen og de to andre til Stensbjerg. Birgitte, som havde valgt det første, var dog nysgerrig nok til at linde ved Døren og titte ud. Nu fik hun en naturlig Forklaring paa Fænomenet: Det var saamænd Niels Knudsen, der havde været henne at tage Kalven fra en Ko. Kalven havde han faaet med sig hjem, og den hang nu med Hovedet ned ad hans Ryg, mens Benene sparkede i Luften. Hver Gang Dyret lod sin Røst høre, svarede Niels Knudsen med et endnu værre Vræl. Nu kunde Birgitte trøstigt fortsætte sin Gang og naaede Møllegaarden i god Behold.

Ved Foldager i Ørre Sogn skulde der, efter hvad man fortalte, gaa en So med elleve røde Grise. Det var nok en Genganger, og Chresten maatte altid følge Lars Foldager hjem til Gaarden, naar han havde siddet og spillet Kort i Stensbjerg. Chresten var ikke bange for den Slags. Mikkel Ljørring fortalte, at han en Nat mødte et Genfærd ude paa Marken mellem sin Gaard, der ligger sydligst i Ljørring By, og Nabogaarden. Det var nok en vis Pæ Pæjesen, der havde ejet Nabogaarden og skiftet Jord med Mikkels Far Kræ Mikkelsen. Han havde i sin Tid været ude om Natten at flytte Skelstenene længer ind paa Kr. Mikkelsens Mark, og derfor maatte han efter sin Død bestandig gaa og flytte Skelsten. Ogsaa i Pugdal i Vildbjerg huserede der undertiden et Genfærd i Rullestuen. Da min Far som seksten Aars Knægt kom til at tjene hos

Jens Grimstrup som Andenkarl i Gaarden, fik han anvist Sengeplads netop i den Stue. Man spurgte ham dog først, om han var bange for Spøgeri, thi Gaardens Folk turde ikke sove der paa Grund af Genfærdets Rumsteren med de gamle ormædte Kister, som det gik og flyttede med. Far mente, at hvis Sengen ellers var god, var han ikke bange for at ligge der. Da han skulde af Tøjet, saa han først, hvor uhyggeligt der saa ud i Rummet. Der stod Skabe og Kister med mørke Skygger ved, og saa var der den store Rulle, som brugtes, naar der skulde ruller Linklæder ved Begravelser. Naa, han gik i Seng og faldt snart i Søvn. Men henad Midnat vaagnede han ved et skrækkeligt Rabalder. Han maatte holde Vejret for at lytte og kunde nu høre noget pusle og liste omkring. Pludselig fik han Øje paa et grøngult Lys oppe ved Loftet. Han snappede sine Bukser og vilde fare ud af Døren. Men i det samme hørte han et langtrukket »Mjavvv«. Det var en stor sort Kat, der var paa Rottejagt. Han tændte Tællelyset og snakkede lidt med Genfærdet, der kælent strøg sig op ad hans Ben. Saa gik han i Seng igen, og siden mærkede han ikke til Spøgelser.

De fleste Mennesker havde set Forvarsler og Forbrande. Det gælder ogsaa Else Marie, som lever endnu. I hendes Barndom saa man fra Sinding Mølle, at det brændte i Retning af Ørre Præstegaard. Det viste sig snart, at der ikke havde været Ildløs. Men man havde været saa betænksomme at afmærke Sigtelinjen ved at skære et Hak i Sinding Bro. Og en Tid efter slog Lynet ned i Præstegaarden, hvorved Udlængerne brændte. Det viste sig da, at Sigtelinjen passede. Forbrande afslørede sig ellers som uvirkelige derved, at naar den, der havde opdaget Fænomenet, et Øjeblik mistede det af Syne, var Ilden forsvundet, hvis han atter fik Udsyn til Stedet.

* * *

Efter Chresten fik hans ældste Søn Niels Gaarden. Han skulde rimeligvis have været Jurist. Thi i mange Aar virkede han som en Slags Sagfører for sin Egn. Skulde man have et Klagemaal eller en Skrivelse til Øvrigheden sat op, gik man aldrig forgæves til Niels Steensberg. Og saa var han fuld af Historier ligesom sin Farfar.

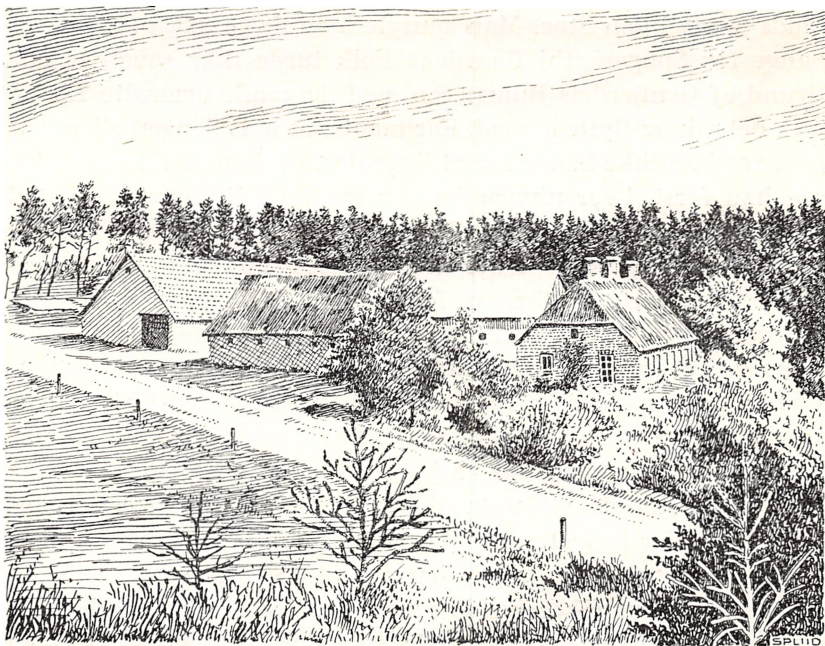

Fig. 13. Udsigt mod Gaarden i vore Dage.

Gaardens Drift blev ikke meget ændret i hans Tid. Men han plantede Fyr og Gran fra Stensbjerg Hede og ned til Gaarden. Ogsaa en Del Læbælter voksede op i hans Tid. Nu har næste Generation — en Datter af Niels og en Søn af Else Marie — overtaget Gaarden. Naaletræsplantagen paa Bakken er saa smaat ved at vige for Bøg og Eg. Inden længe vil man atter se Skovens Kæmper brede deres Kroner over Stensbjerg Bakke. Kredsen er sluttet, og nye Kulturbilleder kan forme sig i Egetræernes Skygge.

FOLKLIVSFORSKNINGEN SOM UNIVERSITETSÄMNE I SVERIGE

Af Sigfrid Svensson.

Under 1947 har »Nordisk och jämförande folklivsforskning« införts som examensämne vid Lunds universitet och Stockholms högskola. Detta ämne omfattar såväl folklig samfundsbildning, livsföring och konstutövning som folklig tro, sed och diktning. Det nya ämnet är alltså en sammanslagning av de tidigare skilda examensämnena »folkminnesforskning« och »nordisk etnologi«. Det förra har i Lund representerats av C. W. von Sydow, som 1910—1940 och 1940—46 innehade docentur, resp. personlig professur, det senare av Sigurd Erixon, som sedan 1934 innehaft den Hallwylska donationsprofessuren vid Nordiska museet, men som redan från 1929 var examinerator i ämnet i Uppsala och senare även i Lund, ända till dess examensbetygens riksgiltighet genomfördes 1936.

Tillkomsten av det nya helhetsämnet har föregåtts av en tre decennier lång principdiskussion. Även om det danska examensväsendet är ganska olikt det svenska och även om en vetenskapsgren i sin tillkomst och utveckling följer egna nationella traditioner, torde det dock vara av intresse för denna tidskrifts läsekrets att erfarå något om motiveringen för den utformning folklivsforskningen nu fått som universitetsämne i Sverige.

De skilda uppfattningar som ända in i det sista gjort sig gällande återfinnas redan i den polemik, som 1918 uppstod i Svenska Dagbladet mellan Nils Lithberg och C. W. von Sydow och som är samlad framställd av de båda debattörerna i Rig 1918 och 1919.¹⁾ Anledningen till polemiken var en i Lund pla-

¹⁾ N. Lithberg, Svensk folklivsforskning under sista halvseket, Rig 1918; C. W. von Sydow, Folkminnesforskning såsom vetenskap och universitetsdisciplin, Rig 1919.

nerad professur i »folkminnesforskning« med v. Sydow som tilltänkt innehavare. Den sociala och materiella folkkulturen var icke avsedd att ingå i det föreslagna ämnet, och det är denna klyvning Lithberg kritiserar: »Men kan nu någon säga var gränsen mellan materiell och andlig kultur går hos allmogen? Att för oss kulturmänniskor draga gränser på dessa områden blir en snusförnuftig skolmästarsyssla, och likväl kommer det alltid att stå kvar, att på folksedens område magien aldrig kan förstås utan kännedom om den materiella odlingen och vice versa. Och vart skola sociologien, folkpsykologien, allmogekonsten osv. föras?» Mycket av vad vi kulturmänniskor nu uppfatta som andlig kultur, säger Lithberg vidare, måste efter ett etnologiskt betraktelsesätt snarast fattas som materiell och vice versa. Han frågar sig också hur man skulle betrakta en etnograf, som reste ut till de färgade folken och upptecknade deras folkdiktning utan att taga den ringaste notis om deras dagliga liv, samhällsskick och näringsförhållanden. I sitt svar hänvisar v. Sydow till att utvecklingen går mot en vetenskaplig specialisering, och att studiet av allmogekulturen är så omfattande, att en uppdelning är nödvändig redan av kvantitetskäl. Han framhåller vidare, att den andliga och materiella kulturen ställa olika krav på forskaren och hans arbetssätt och kräva olika hjälpvetenskaper.

Redan 1915 hade K. Rob. V. Wikman opponerat emot den avgränsning, som v. Sydows nya ämne »folkminnesforskning« innebar. Det går inte att till »etnografien« föra enbart materiella kulturprodukter och urskilja psykiska sådana. Wikman menar, att en uppdelning i »etnografi« och »folkdiktsforskning« vore naturligare. Lithberg ansluter sig 1918 härtill men framhåller, att folklivsforskningen i så fall måste ges företräde, när det gäller att ordna akademisk undervisning, eftersom den utgör den grundläggande och ur praktisk synspunkt — för blivande museimän — mest aktuella vetenskapen. Samma år tillkom vid Nordiska museet professuren i »nordisk och jämförande folklivsforskning« med Lithberg som förste innehavare. Av olika omständigheter erhöll dock Lithberg examinationsrätt först 1933 och då i »nordisk etnologi«; donationsbrevet till professuren om-

nämner däremot som forskningsobjekt både andlig och materiell kultur och såväl allmogens som övriga samhällsklassers odling.

Gentemot den ovan nämnda åsikten, att folkdiktsforskningen vore ett mera klart avskiljbart ämne än folkminnesforskningen (som omfattade sed, tro och dikt) hävdade v. Sydow med all rätt, att saga och sägen ej kunde studeras utan kännedom om de trosföreställningar, som gett folkets diktning en stor del av dess innehåll och karaktär. Han framhöll också, att folkdiktningen gav upplysningar om tro och sed av ålderdomliga former, vilka dock icke källkritiskt kunde bedömmas utan kännedom om folkdiktens lagar. Lika välgrundad är å andra sidan den meningen, att människornas tro och sed på det intimaste äro förenade med samhällsformer och yttre livsbetingelser, och att ett studium av folkdiktningen utan etnologiska synpunkter närmast faller inom litteraturhistoriens och filologiens domäner. Men därav kommer man också konsekvent till uppfattningen av folklivsforskningens principiella karaktär av ett odelbart ämne. Denna uppfattning får också stöd av den allmänna etnologien, vars främsta forskarpersonligheter såsom Tylor, Boas, Græbner och Malinowski icke begränsat sin forskning enbart till den andliga eller materiella sidan av sitt ämne. Helhetsynen utesluter givetvis lika litet här som inom andra vetenskaper en nödvändig specialisering.

Ifråga om nordisk folklivsforskning har Lunds universitet framför allt under inspiration av professor Martin P:n Nilsson alltsedan 1925 hävdad, att en uppdelning i två skilda discipliner icke borde äga rum. Statsmakterna följde dock icke tills vidare denna uppfattning, utan »nordisk etnologi« infördes 1929 som examensämne i Uppsala. I motsats till »folkminnesforskningen« i Lund omfattade detta ämne främst den folkliga kulturens sociala och materiella sida och därmed förelåg alltså en klyvning av ämnet.

Det kan utan tvekan sägas, att den oenighet om ämnets struktur, som förelegat mellan de olika forskarna, har väsentligt fördröjt folklivsforskningens fasta inordnande i den akademiska

undervisningen i Sverige. Så föreslog 1937 den dåvarande universitetsberedningen inrättandet av en professur i »folkminnesforskning« i Uppsala och en i »nordisk etnologi« i Lund, trots att det förra ämnet då i Lund genom v. Sydow hade en kvartsekel lång tradition, något som f. ö. inte hindrade att samma förslag om ock med lika negativt resultat återkom 1946 i ett betänkande från den nu sittande universitetsberedningen. Avgörande för den fortsatta utvecklingen har däremot blivit det yttrande, som 1939 avgavs av universitetskanslern, nuvarande utrikesministern Östen Undén. Kanslern anförde då bl. a.: »Det torde finnas starka skäl för Lundasektionens mening, att ifrågasvarande vetenskapsområde bör sammanslås till ett examensämne till och med under den förutsättning, att det vore företrätt av två professurer vid vardera universitetet«. Kansler föreslog, att en ny professur inrättades vid båda universiteten, och att dessa professurer borde omfatta såväl »folkminnesforskning« som »nordisk etnologi«. Så kom kriget, och dåvarande ecklesiastikministern avstod från att framlägga nya förslag om nya lärostolar. Men riksdagen tog genom statsutskottet själv initiativet, och så tillkom 1940 von Sydows personliga professur i »nordisk och jämförande folkkulturforskning«. Namnet föregrep kanslerns åsyftade sammanslagning av ämnena, men medförde ingen förändring av v. Sydows undervisning och examination, som förblev begränsad till folkminnesforskningen. Hela frågan var dock endast vilande, eftersom v. Sydow inom kort ingick i emeritusåldern och saken därigenom på nytt aktualiserades för Lund både beträffande den akademiska undervisningen och det med lärostolen förenade föreståndarskapet för Folkminnesarkivet¹⁾ med dess omfattande samlingar. Ecklesiastikministern fann ytterligare utredning erforderlig och denna uppdrogs åt professorerna Martin P:n Nilsson och Sigurd Erixon. De sakkunniga avlämnade på hösten 1943 en utförlig framställning, som utmynnade i förslaget, att »folkminnesforskning« och »nordisk

¹⁾ Rörande detta arkiv, som numera benämnes Folkklivsarkivet, hänvisar jag till min uppsats härom i Rig 1948.

etnologi« skulle sammanslås til ett ämne benämnt »nordisk och jämförande folklivsforskning« och att i första hand en ordinarie professur i detta ämne skulle inrättas vid Lunds universitet¹⁾. Förslaget tillstyrkes av Lundauniversitetet men avvisades av universitetet i Uppsala. Detta senare föreslog istället införandet av ett nytt ämne »nordisk folkminnesforskning« i Uppsala med nära anknytning till nordisk filologi samt ansåg att personlig professur i detta ämne borde inrättas för föreståndaren för Landsmåls- och folkminnesarkivet. I Lund borde enligt Uppsala universitetets mening inrättas en professur i »nordisk etnologi«, som på ett eller annat sätt var ansluten till Kulturhistoriska museet. Samtidigt föreslogs, att Folkminnesarkivet skulle sammanslås med Landsmålsarkivet i Lund²⁾. Om detta senare föga genomtänkta förslag framhöll v. Sydow i ett svarsyttrande från Lund, att det var »helt orimligt och visar total obekantskap med härvarande förhållanden« och tillägger, att folkminnesforskningen skulle lida obotlig skada av att göras till ett annex av filologien. Han fortsätter: »Folkminnesforskningen är inte mer filologisk än historien, vars arbetsmaterial också kan karakteriseras som 'språkligt sett ofta skiftande dokument eller uppteckningar'. Den står betydligt nämare de historiska vetenskaperna än de filologiska, och grundvalen för dess arbetsätt är den historisk-psykologiska, inte den filologiska metoden«.

Riksdagen 1944 följde de sakkunnigas, universitetskanslerns och ecklesiastikministerns förslag och beslöt, att vid Lunds universitet skulle upprättas en professur i »nordisk och jämförande folklivsforskning, särskilt etnologisk«, vilken lärostol sedan 1. juni 1946 har författaren till föreliggande uppsats som innehavare. Det gjorda tillägget »särskilt etnologisk« åsyftar icke examensämnet utan endast innehavarens kompetens, som är obligatorisk inom ämnesgrenen etnologi. Är denna förutsättning

1) Yttrandet återges av Sigurd Erixon i en uppsats *Folklivsforskningen som universitetsämne*, Folk-Liv 1944.

2) De från Uppsala avgivna yttrandena återfinnas under rubriken *Folkminnesforskningen i fara som universitetsämne*, *Folkminnen och Folktankar* 1943. De ha kritiskt granskats av Sigurd Erixon i ovan nämnda uppsats i Folk-Liv 1944.

fyllt, skall vid ämbetets tillsättande speciminering inom ämnets olika grenar räknas likvärdig. På motsvarande sätt har 1948 vid Uppsala universitetet inrättats en professur i »nordisk och jämförande folklivsforskning, särskilt folkloristisk«, till vilken utnämnts Landsmåls- och folkminnesarkivets föreståndare Dag Strömbäck. Rörande *examensämnets* omfattning i Uppsala föreligger ännu icke något definitivt beslut. Innehavarna av de nya lärostolarna äro samtidigt föreståndare för sina institutioner med viss minskning ov ordinarie undervisningsskyldighet. Arkivet i Uppsala har gentemot universitetet kvar sin självständiga ställning med särskild styrelse, under det att arkivet i Lund är helt anslutet till universitetets förvaltning.

*

Folklivsforskningen har ett ytterst mångskiftande forskningsområde men sammanhålles dock till ett enhetligt ämne genom den betydelse den nedärvda traditionen haft för de olika tillhörande kulturelementens utformning och fortlevnad. Studiet av lagarna för traditionens liv såsom dessa kommit till uttryck i andliga och materiella ting och i samfundsförhållandena är en av folklivsforskningens viktigaste uppgifter. Svårigheten att behärska ämnet i dess helhet bör kompenseras av en metodisk kännedom om den traditionsbundna kulturens grundvalar, variationsmöjligheter och utvecklingslinjer. Såväl till art som omfång ha de tidigare ämnena etnologi och folkminnesforskning haft samma huvudkaraktär: det är traditionsforskning det gäller och i centrum för forskningen står den gamla allmogekulturen. Benämningen folkliv anger, att det över huvud taget är de samfälliga, icke de individuella företeelserna, som ämnet studerar.

Materialet för det nya ämnet har insamlats genom en enhetlig och gemensam insamlingsverksamhet. I Folklivsarkivet i Lund, i Etnologiska undersökningens arkiv vid Nordiska museet i Stockholm och i Landsmåls- och folkminnesarkivet i Uppsala finnas väldiga samlingar såväl rörande »andlig« som »materiell« kultur utan att det dock vore möjligt att klart avgränsa detta

material i två skilda avdelningar. »Folkminnen« har i insamlingsarbetet haft betydelsen av alla upptecknings- och avbildningsbara minnen av den gamla folkkulturen. I statuterna för Lundaarkivets insamlingsverksamhet av 1920 är uttryckligen framhållet, att denna skall gälla allmogekulturen i dess helhet. Efter den linjen har också arkivet byggts upp med bl. a. särskilda bild- och gårdsarkiv. Universitetskanslern motiverade också sitt ovannämnda ställningstagande genom att hänvisa till att i Lund fanns redan ett institut som motsvarade folklivsforskningens hela ämnesområde. Detsamma gäller Uppsala, och här synes det istället vara just samhörigheten med ett dialektinstitut, som i framtiden kan verka komplicerande för den administrativa ledningens inordnande såsom nu skett under en professur i folklivsforskning.

Redan i sin polemik 1919 menade v. Sydow, att det vore att driva utvecklingen baklänges att sammanslå de båda forskningsgrenarna. Sett enbart ur exklusivt vetenskaplig synpunkt kan denna anmärkning ha sitt berättigande så till vida, att de studerande med den bibehållna differentieringen ändock skulle haft möjlighet att genom studier i båda ämnena — tills vidare dock vid olika läroanstalter — skaffa sig den för fortsatt forskning behövliga kringssyntheten.

Men hur många studenter ha möjlighet att i fortsättningen enbart ägna sig åt forskning! Det är därför i främsta hand ur den praktiska utbildningens synpunkt som införandet av ett samlat ämne, »nordisk och jämförande folklivsforskning«, varit motiverat. Det nya ämnet medför bredare utbildningsmöjligheter med därav följande fördelar vid yrkesvalet.

De studenter, som medtagit studiet av folklig kultur i sin examen fördela sig framförallt på musei- och lärarbanan. Till museiämnena har räknats »nordisk etnologi« men icke »folkminnesforskning«. Detta har medfört att studiet av folkdiktningen i regel uteslutits ur museimännens akademiska utbildning, eftersom arkeologi, konsthistoria, historia eller klassisk fornkunskap räknats som mer meriterande, och antalet ämnen i examen av praktiska skäl måste begränsas.

För humanistiska lärare vid folkhögskolor och seminarier vore det berättigat, att studier av folklig kultur obligatoriskt ingingo i utblidningen. Men denna lärarexamen skulle dock blivit för betungande, om det krävdes, att förutom ordinarie läroämnen såväl »nordisk etnologi« som »folkminnesforskning« skulle medtagas, vartill kommit att sådana studier fordrat vistelse vid annat universitet. Det sammanslagna ämnet »nordisk och jämförande folklivsforskning« utgör härvidlag en motsvarighet till geografi, som sammanhålles till ett examensämne, trots att professorer vid samma universitet nu tillkommit såväl i fysisk geografi som i kulturgeografi, och där skillnaden mellan ämnets delar är så stor, att de båda företrädarna i fortsättningen avses att tillhöra skilda fakulteter. Även i t. ex. botanik med i fysiologi och systematik uppdelade lärostolar bibehålles ett gemensamt examensämne. Det är ur vetenskaplig synpunkt av vikt, att den grundläggande utbildningen icke göres för snäv och det är för den senare yrkesutövningen av sitt praktiska värde, att studenternas akademiska utbildning icke är för specialiserad.

Tvärtemot vad som man velat göra gällande visar det sig därtill, att mellan de på området arbetande forskarna varken ifråga om anställning eller produktion finnes en uppdelning, som svarer emot den förut gällande klyvningen i examensämnen. Föreståndaren för folkminnesavdelningen vid arkivet i Uppsala har sedan länge varit docent i »nordisk etnologi«, och den nyutnämnde föreståndaren för Nordiska museets allmogesavdelning har sin tidigare akademiska utbildning som »folkminnesforskare«. Detta betyder givetvis icke att folklivsforskarna skulle behärska hela det samtagna studiet av den folkliga kulturen, men specialiseringen följer däremot inte snävt en uppdelning i »andlig« och »materiell« kultur. Ty vilken av dessa etiketter kan t. ex. sättas på avhandlingar som J. Ejderstam, Årseldarnas samband med boskapsskötsel och åkerbruk i Sverige (Uppsala 1943) eller A. Eskeröd, Åkerns äring (Stockholm 1947)? Enligt den äldre terminologien äro de närmast att rubriceras som folkminnesundersökningar, men båda äro akademiska avhandlingar i »nordisk etnologi« för Sigurd Erixon.

Det sagda karakteriserar tillräckligt den karikatyrmässiga överdriften i det från Uppsala gjorda uttalandet, att det sammanlagda ämnet skulle vara »en oformlighet, ett konglomerat av skilda fack, som aldrig bör eller kan erkännas som en vetenskaplig disciplin eller ett universitetsämne« och att dess införande skulle vara »att sänka universitetsundervisningen ned till skolans eller folkhögskolans plan«. Universitetskanslern har i stället uttalat som sin mening: »I fråga om många andra universitetsämnen kan det förhålla sig på det sätt, att ämnet omspannar områden, som äro sinsemellan relativt olikartade. Av en professor i ett sådant kan icke krävas, att han arbetat vetenskapligt inom artsilda områden, blott han är i stånd till att i undervisning och examination beakta även sådana delar av ämnet, där han icke själv varit vetenskapligt verksam«. I sitt uttalande 1943 säger kanslern ytterligare ifråga om »nordisk och jämförande folkklivsforskning«: »Även efter sammanslagningen skulle ämnesområdet bli avsevärt mindre omfattande och mindre disparat än åtskilliga nu befintliga examensämnen«.

Att folkklivsforskningen har en vida omfattning och innehåller högst olikartade beståndsdelar, är dock å andra sidan ofrånkomligt. Ett framtida önskemål skulle därför vara, att det sammanlagda ämnet företrädes vid varje universitet av två lärostolar, vilkas innehavare representerade olika delar av ämnet. Vid Uppsala universitet ligger en sådan fördelaktig lösning inom de nära möjligheternas gräns genom att den nuvarande föreståndaren för Landsmålsarkivets folkminnesavdelning docenten Åke Campbell på liknande sätt som professor Strömbäck utses till professor i ämnets »etnologiska« del. Vid Stockholms högskola finnes redan en docentur i »folkdiktsforskning«, som innehas av Waldemar Liungman. Vid Lunds universitet måste däremot undervisningens differentiering till vidare lösas enbart med hjälp av tillfälligt biträdande lärare. Så ha t. ex. under vårterminen 1948 anordnats kurser i folksagoforskningens metodik samt i gårdsuppmätning, representerande ämnets konträra ytterområden.

ANMELDELSER

Det danske Sprogs Historie.

Peter Skautrup: Det danske sprogs historie. Bind II. Fra Unionsbrevet til Danske Lov. Gyldendal 1947.

Det nye Bind af Skautrup's Sproghistorie indfrier i fuldt Maal de Forventninger, man var berettiget til at stille til det udfra Kendskabet til dets Forgænger. Det omfattende Arbejde forjerner den dybeste Paaskønnelse, og det maa oprigtigt haabes, at Værket maa finde en stor Læserkreds.

Nærværende Del af det samlede Værk paa i alt 3 Bind beskæftiger sig med en saare vigtig Periode af vort Modersmaals lange Udviklingshistorie, Tidsrummet 1400—1700.

Forfatteren fremhæver indledningsvis Dronning Margretes Virke for det danske Sprogs Fremtrængen som Brevsprog, hvorefter der ved en omhyggelig Undersøgelse af det værdifulde Kildestof i *Brevene* helt ned til Christian IV og Griffenfeld gives en fængslende Redegørelse for, hvorledes Maalet efterhaanden gøres bøjeligt og smidigt.

Ogsaa de mange anonyme Oversættere yder et stort nyskabende Arbejde. Der kastes Lys over Kampen mellem hjemligt og fremmed, bl. a. ved vort Lands Sydgrænse. Latinen kommer som det internationale lærde Meddelelsesmiddel i Højsædet, og samtidig efterlader de mange Udlændinge sig tydelige Spor i vort Sprog. En Mængde nordiske Ord fortrænges af indlaante, saa at der næsten sker et helt Sprogskifte; Nutidens Purister kan maaske i dette Forhold finde Støtte for Forhaabningen om at fremkalde en delvis Tilbagevenden til et nordisk Ordforraad; et ihærdigt Arbejde paa dette Omraade kan virkelig medføre Resultater.

Bogtrykkerkunstens enorme Betydning som Popularisator sammenstilles af Forfatteren træffende med den moderne Radios Virkning for det hørlige Udtryks Vedkommende. De enkelte Bibeludgavers Indflydelse paa Dansk'en vises ved en overmaade interessant Analyse med Paavisning af Ordenes Betydningsændringer. De reformatoriske Pennførere karakteriseres indgaaende; man faar et tydeligt Indtryk af Sprognormens Grundlægger, Christiern Pedersen, af den impulsive Hans Tausen, Polemikeren Poul Helgesen og af Anders Sørensen Vedel, som for-

nyer Ordforraadet ved Benyttelse af Folkevisen og Ordsprogene. I det 17. Aarh. sætter den svulstige Barokstil ind, først og fremmest repræsenteret af den kraftfulde Thomas Kingo.

Skriftsprogets, herunder de store Bogstavers, Historie følges, men stadig rettes Opmærksomheden mod de talesprogsprægede Vendinger, som de forekommer bl. a. i den frodige og ordglade Peder Palladius' Visitatsbog og i Leonore Christines menneskeskildrende „Jammersminde“.

Afgrænsningen af Naboområdet det litteraturhistoriske Stof synes undertiden at have voldt lidt Vanskelighed, medens Skildringen af Forholdet mellem Forfædrenes Ytringer og baade Landets ydre og indre Historie, dets Retsvæsen etc. maa siges at være særdeles vellykket. Forfatteren røber en levende Sans for Samspeilet mellem de forskellige Faktorer, der betinger Sprogets Udvikling, og han fremhæver de fundne Vidnesbyrd om, hvad der rører sig i Hverdagen, da Sag og Ord for ham uløseligt hører sammen. Derfor nedlægger han ogsaa et stort Arbejde i de Kulturbilleder, som han med beundringsværdig Sikkerhed oproller for Læseren. Meget af det udnyttede Materiale, saasom Markbøger, Breve og Lavskraaer, er desværre endnu ikke udgivet.

At Forfatteren har Færdighed som Ordbogsredaktør, kommer Værket til gode ved Formuleringen af de mange Definitioner. Fremstillingen er altid klar og letfattelig, saa at Bogen læses med den største Fornøjelse.

Hertil bidrager tillige Anførslen af psykologiske Træk fra svundne Tider, f. Eks. en Skrivers Udbrud, da han opdager, at han har gentaget en Sætning: „Thettæ staar tilfaarn, swo faa det vlukæ!“. Eller den brevdikterendes beroligende Opfordring, hvor Skriften er svær at tyde: „Bander ikke Skriveren; Læseren skal og stundom have Umage hermed.“

Som i 1. Bind behandles ogsaa her Gadenavne samt Navne paa Planter og Husdyr foruden Personnavne, idet Forfatteren efterlyser en nærmere Undersøgelse af Navnestoffet fra 16. Aarh. og ned mod Nutiden.

At enkelte Smaafejl i den store Mosaik af Enkeltheder har undgaaet den i øvrigt særdeles nøjagtige Forfatters Blik, er kun rimeligt. Saaledes forklæres (Side 51) det vendsysselske Stednavn Bekmadh fejlagtigt som Tilnavnet Bækman; Side 79 betegnes Mandsnavnet Raadengaard som Kvindenavn og Øgler, der i Folkevisen er Navn paa en Nøkke, som Mandsnavn. Side 61 gengives et Dokuments Røer (Mandsnavn) som Røer. Naar Yvl paa en Kirkeklokke i Holstebro (Side 51) uden Forbehold tages som en Udviklingsform af Tilnavnet Jul, var der vel Grund til at nævne Muligheden af, at Yv blot er grafisk Udtryk for Iu. Side

114 er flere af Aarstallene ved Henviisning til Breve ikke helt korrekte .

I Oversigten over ældre Erhverv (Side 104) venter man at finde de ældste Eksempler fra lettilgængelige Kilder, men det er i adskillige Tilfælde yngre Citater. I øvrigt kunde i Litteraturfortegnelsen — som ellers synes udarbejdet med større Omhu end den i 1. Bind — passende have været anført Mandtallet over Københavns Borgere 1659, udgivet 1920 af E. Marquard. I dette optræder en righoldig Samling af Erhvervsbetegnelser, som Fiskebløder, Postejbecker, Knappenaalemager, Synaalmager, Krogmager, Lademager, Fiolmager, Sittersslar, Harpener, Harpenist, Seyer-mager, d.v.s. Urmager, Senkelmager, d.v.s. Gørtler, Huekonne og Melquinde .

I Listen over de i Bogen anvendte Fagord mangler metonymisk (Side 118) og antimetabolisk (Side 219).

Adskillige oplysende Stik og udmærkede Gengivelser af vigtige Haandskrifter danner en smuk Ramme om det yderst værdifulde Værk.

Rikard Hornby.

Christian 4.s breve.

Kong Christian den Fjerdes egenhændige Breve VIII. 1584—1648. Supplement til C. F. Brickas og J. A. Fridericias Udgave. Udgivne ved *Johanne Skovgaard*. I Kommission hos G. E. C. Gad 1947.

I 1878—91 udgav C. F. Bricka og J. A. Fridericia Christian 4.s egenhændige Breve; heri medtoges, hvad der da kunde findes, og det blev til 7 Bind. I den Tid, der er gaaet siden, er der imidlertid dukket adskilligt op, og Kildeskriftselskabet besluttede derfor i 1928 at lade Arkivar Johanne Skovgaard besørge et Supplementsbind til Udgaven. Dette Bind foreligger nu og udfyldes for Størstedelen af en Samling Breve fra Christian 4. til Corfitz Ulfeldt, ganske særlig fra Aarene 1642—46. Det er Breve, der har ført en omtumlet Tilværelse. Ved Midten af 1700-Aarene købte Ulfeldts i Østrig bosiddende Sønesøn Brevene af skaanske Slægtninge. Sidenhen nedarvedes de med andre Ulfeldtske Papirer i den østrigske Slægt, indtil de i 1920'erne købtes af den danske Stat og kom til Rigsarkivet.

Brevene er af værdifuldt Indhold, som man kan vente det, naar Kongen skriver til sin Svigersøn, Rigsraaden, Statholderen paa Københavns Slot, fra 1643 tillige Rigshofmester. De er ikke omhyggeligt udarbejdede, men frisk nedskrevne, impulsive; jævnlig

handler de om Bagateller. Netop deres Umiddelbarhed kaster imidlertid skarpt Lys over Brevskriveren. Stort og smaat følges ad i Brevene, som naar Kongen i et Brev fra Glyksborg, dateret 5. Juni 1642 (S. 180 f.), begynder med at fortælle om en saaret saksisk Hertug, fortsætter om Tilbehør til Mølleakserne i Glückstads Fæstning og videre om et paatænkt Mageskifte paa Sjælland, hvorefter Brevet slutter med en Ordre til Mejersken paa Frederiksborg om at gøre Ost af den sure Mælk.

Kongens Pengenød giver sig i stigende Grad Udtryk i Brevene; adskillige handler om det store Problem, hvordan der skal komme Penge i Kassen. Irritation af forskellig Art dukker jævnligt op: Kongen plages af fremmede Gæster (S. 128), af den svenske Enkedronning (S. 203), som han ønsker var dér, hvor hun vilde være om 100 Aar o.s.v. Nu og da bryder dog Lunet frem, som da han om sin Svigersøn Grev Pentz bemærker, at han nu ikke drikker mellem Maaltiderne, men holder Maaltid fra 10 om Formiddagen, til Klokken er 7 om Aftenen.

For den, der interesserer sig for Kongens Person, er der ogsaa i det nye Bind et stort Stof, som der er det til Tidens almindelige politiske Historie. Ogsaa til Belysning af Hoffets Kulturhistorie vil der kunne fremdrages adskilligt. Interessante Træk findes fx. i et Brev fra Begyndelsen af 1648 med Regler angaaende Husholdningen paa Rosenborg. Det topografiske Stof samler sig især om København, hvor Ulfeldt sad som Statholder paa Slottet, og om Frederiksborg.

Men det er dog Kongens Person, Brevene først og fremmest belyser — direkte eller indirekte. I det nye Bind er fx. ogsaa aftrykt nogle Breve fra den forelskede Christian 4. til Kirstine Munk fra 1615 og et Udkast til en Fremstilling af Forholdet til hende, dateret 1641. Andre Affattelser af dette Aktstykke er tidligere trykt i Udgaven; men da det er et saa vigtigt Dokument med sin indgaaende Skildring af Kongens ægteskabelige Forlis, er det rimeligt, at ogsaa denne nye Tekstaffattelse kommer med.

Den Læser, der uden større Besvær kan finde frem gennem den for os nu noget fremmede Bogstavdragt til Ordenes Indhold, kan lære meget af dette nye Bind.

Udgaven er forsynet med nogle Facsimiler af egenhændige Breve.

C. Rise Hansen.

Præsten i 1700-tallet.

Georg Hansen: Præsten paa Landet i Danmark i det 18. Aarhundrede. En kulturhistorisk Undersøgelse. Det danske Forlag 1947.

I begrænsningens kunst maa ogsaa den populærvidenskabelige fremstilling vise sin styrke. Forfatteren sukker over papirvanskelighederne, der har nedskaaet skildringen til et minimum og hindret en finere nuancering. Som ung og ægte historiker anser han hver lille lap fortid for saare god og umistelig, men han skulde hellere juble over restriktionerne, der tvinger til skønsumt udvalg og ordknap fremstilling. At afgrænse og gennempløje et emne med det resultat, at læg og lærd sjældent spørger forgæves og endnu sjældnere trættes ved unødige Enkeltheder, er virkelig en kunst.

I højere grad end samme forfatters „Degnen“ (1944) er „Præsten“ koncentreret kulturhistorie. Færre træk er medtaget, blot fordi de morer forfatteren, og man er fri for al tvivlsom lyrisk tilsætning. Opbygningen er ikke saa forskellig men G. H. fordeler stoffet med sikker haand og præciserer bedre. Han har arbejdet grundigt med det statistiske materiale og udnytter det til det yderste, men sjældent udover dets bæreevne. Bilagene rummer et udmærket stof, som den virkelig interesserede læser ikke bør forbigaa. Men det maa beklages at undersøgelsen helt overvejende har holdt sig til perioden 1730—80, navnlig da G.H. i sine konklusioner kommer ind paa en karakteristik af oplysningstidens forhold, som utvivlsomt kræver en omfattende gennemgang af kildemateriale frem til det 19. aarhundredes første aartier (jfr. nedenfor).

I 6 store kapitler skildrer Georg Hansen prætestudiet, præsternes økonomiske vilkaar, præsten som sjælehyrde og som „Vor Far“ i sognet, præsternes moralske standard („Præstens Opræden“ er en lidt for udvendig betegnelse, hvor „Degnens Sjæl“ unægtelig laa til den anden side) og endelig præstens placering i samfundet, især i forhold til degn, bonde og herremand.

Billedet af „den sorte skole“ er ikke netop lysteligt men de mange konkrete træk skærper forstaaelsen. Forf. antyder et svagt forsvar for „de disputatshandlinger, hvorover Holberg gjorde sig saa vittig“ (s. 33), indenfor rimelighedens grænser kunde disse lærde fægteøvelser godt have betydning for de unges aandelige udvikling. Man mærker sig ogsaa overtroens magt over gejstlige sind endnu sent i aarhundredet. Men det er for letkøbt, naar G. H. med Ingemann frakender oplysningstidens præster „den ældre tids dybde og poesi“ og kalder præsterne bogsamlinger til vidne

paa, at man ikke har drøftet den nyere digtning, tænkning og historie i præstegaardene (s. 52). Her har forf. mistydet det foreliggende materiales kildeværdi.

Det er fortjenstfuldt, naar G.H. i sin fremstilling belyser en lang række forhold med tal: eksamenskarakter, studenter- og kandidatalder, studietid, tiden mellem eksamen og fast kald, præstebogsamlinger (især antallet af verdslige bøger), ejendoms- og kaldsret i Ribe stift 1768, arv i gejstlige skifter, præstegaardsstillingen 1688, præstegaardenes kvægbestand, specificering af en del præstegaardsmøbler og -sengeudstyr, sager indanket for bisperne 1730—90 (visse herreder), præsternes oprindelse (der menes afstamning) og familieforhold, sammenligning mellem præsters, degnes og bønders indbo 1730—80 og endelig faddere ved præsternes barnedaab.

De fleste af disse forhold kendes i saa mange tilfælde, at tallene virkelig siger noget. Med stor flid har forf. fremdraget oplysninger fra alle hovedlandsdele. De mange kommentarer viser G.H.s omhyggelige overvejelser, hans respekt for den metodiske kritik (se f. eks. bilag E, s. 248—50). Men undtagelsesvis glemmer han at ræsonere. Det mest iøjnefaldende eksempel er hans gennemgang af præstebogsamlinger, 160 i tal, fremkommet ved gejstlige skifter 1730—90 i et antal varierende fra 19 til 34 pr. tiaar. Ved at læse oversigten over de verdslige bøger s. 239—43 (den omfatter dog i reglen ikke dem, der kun findes i 1 bogsamling) skulde læseren føle sig overbevist om rigtigheden af forfatterens antagelse: at præsterne i forhavsende ringe grad dyrkede oplysningstidens forfattere. Gennemgaar man imidlertid den lange liste og noterer bøgernes udgivelsesaar, bliver resultatet: før 1700 udkom 99 ekspl. af bøgerne, foruden 148 eksemplarer af „Danske Lov“ (1683), 1700—09 11, 1710—19 30, i 1720erne 39, i 1730erne 51, 1740—49 221, 1750—59 110, i 1760erne 30, 1770—79 35 og i 1780erne 1. Den rimeligste tydning af disse tal maa være, at der saa langt op i aarhundredet, som man overhovedet kan slutte, var en voksende gejstlig appetit paa verdslige bøger. Den voldsomme stigning i 1740erne skyldes utvivlsomt, at bogproduktionen i disse aar var i stærk vækst (anskaffelsen af bøgerne falder formentlig for en stor del senere), mens aarsagen til den næsten lige saa bratte nedgang (bortset fra et par meget udbredte værker af særlig gejstlig interesse var tallet i 1750erne nede paa 73) maa søges i, at de følgende tiars bøger endnu kun i ringe udstrækning havde fundet vej til skifterne. Først henvend 40 aar efter publikationen kunde værkernes udbredelse ses af skifterne. Købte ældre præster kun faa nyere bøger, eller blev disse fortrinsvis udtaget før skifte? spørger man uvilkaarligt.

I hvert fald bør forf., hvis han ønsker et paalideligt indtryk af præsternes læsning i det 18. aarhundredes slutning, følge skifterne helt op til 1830erne. Hvad han hidtil har fremdraget, beviser paa ingen maade hans antagelse. Man mærker sig forøvrigt, at af 30 bøger (ekspl.) fra 1760erne omhandler 13 (land)økonomiske og topografiske emner.

Et andet fremtrædende kulturelt træk belyser G.H. formentlig med større held. Af den store nedgang i antallene af revsende landemodemonita og af præster, der indankede sager til bispernes kendelse, drager han den slutning, at menneskenes tænke- og handlemaade blev mildere og mere poleret, siden denne udvikling ikke synes fremkaldt af ydre faktorer (s. 185 og bilag E). Men forf. gaar videre i sin tidsanalyse, tager litteraturen til hjælp og inddrager det 20. aarh. i sammenligningen. Han fremhæver, at der i det 18. aarh. øjensynlig skete en psykologisk omstilling, der ikke havde sin aarsag i økonomiske og tekniske forandringer, da disse var „saa lidet variable, at de ikke paavirkede udviklingen afgørende...“, mens den drivende kraft var mennesket selv og dets naturlige anlæg. I det 20. aarhundrede er den sidste faktor derimod blevet den mindre vigtige, mens ydre faktorer i form af den moderne teknik og den dertil knyttede pengeøkonomi bestemmer menneskets udvikling ...“ (s. 193).

Her er vi ved kærnen i Georg Hansens kulturfilosofi, hvad den saa end med tiden maa udvikle sig til. Anmelderen maa for det første bemærke, at en forholdsvis stillestaaende teknisk-økonomisk udvikling aldrig kan blive et bevis for, at de (for de fleste mennesker langt mere *usikre*) økonomiske kaar betød mindre dengang, — og for det andet, at præsternes økonomi bortset fra kvægpesten utvivlsomt bedredes med prisstigningen paa landbrugsprodukter, mange præstegaardes tidlige udskiftning etc. (her siger G.H.s kilder desværre for lidt). Men lige saa angribelig er i virkeligheden G.H.s opfattelse af det 20. aarhundrede. Kulturudviklingen i vore dage er en saa mangesidig sag, med samvirkende tekniske, økonomiske, sociale, politiske og psykologiske faktorer, at den populære kliché, som forf. her anvender, maa føles utilstrækkelig. Er „menneskets naturlige anlæg“ virkelig for tiden suspenderet som væsentlig kulturfaktor?

Fremstillingen er i reglen klar og letlæselig. Georg Hansen kunde dog spare lidt paa fremmedordene — ord som enormiteter, anomalier, og subjektiviteter hverken pynter eller gavner. Med lune kan selv drastiske ting fortælles, men forf. bør af Soyas eksempel have lært, at man ikke kan udlevere enkeltpersoner eller smaa sociale grupper. Hvad skal man mene, naar den Birkerød præst 1771 forgæves truer en birkeskriver med, at han hjem-

falder til helvede, og forf. tilføjer: „Men hvad brød en birkeskriver sig om det ...“?

F. Skrubbeltrang.

Kulturkampen i 1870'erne og 80'erne.

Hakon Stangerup: Kulturkampen. I. 1872—1877. II. 1878—1883. Gyldendal 1946.

Den Kulturkamp, Dr. phil. Hakon Stangerup gør Rede for i sit store Værk, er ikke Kampen mellem Stat og Kirke, som vi kender den f. Eks. fra Tysklands nyere Historie; det er den fri Meningskamp, som for godt og vel to Menneskealdrer siden førtes herhjemme for at sprænge de Nationalliberales mærkeligt stivnede Dannelsesverden. Stormtropperne var Brødrene Brandes' lille Garde; bagved flokkedes Bønderne i Spillet, „Grundtvigfolket“, som Stangerup kalder dem. Disse to Grupper opererede dog helst hver for sig, indtil de indsaa, at de kun ved en samlet Indsats kunde vinde Sejr over de Nationalliberales stærkt befæstede Magtstilling i Presse og Politik. Saa sluttedes en Alliance — dens stærkeste Udtryk var Bergs, Hørups og Edvard Brandes' Kompagniskab om „Morgenbladet“ fra Nytaar 1881. Sejren blev vundet: De Nationalliberales stærke Skanse, København-bladene „Fædrelandet“ og „Dagbladet“ kunde ikke holde Stand. Men Alliancen mellem Grundtvigianerne og Brandesianerne var „falsk“ — den blev brudt fra begge Sider, og den maatte brydes: De to Grupper Maal var for forskellige til, at andet end den fælles Modstander kunde holde dem sammen. Allerede i 1883 sprængtes Sammenholdet om „Morgenbladet“, og Modsætningen mellem „det danske Venstre“ og „Europæerne“ traadte klart frem.

Saadan omtrent skildrer Dr. Stangerup Kulturkampens Forløb. Stærkere end nogen anden siden Hørup fastholder han Synspunktet „Kamp“; den skildres som et Felttog med „direkte Angreb“ (Brandes' Forelæsninger over Emigrantlitteraturen 1871), „omgaaende Bevægelse“ (Tidsskriftet „Det 19. Aarhundrede“ 1874—77) og mange andre taktiske og strategiske Manøvrer. Til syvende og sidst var det en Krig mellem Livsanskuelser. Kampens Resultat gøres saadan op af Stangerup, at de Nationalliberale tabte den, men der var ingen, der vandt den. Der blev ikke — som i den politiske Strid — sat Punktum med et Forlig, men da Kampen var endt, maatte man slaa sig til Ro med, at der var mere end een Kulturopfattelse i Landet; vor nuværende Kulturtilstand — med dens Grundpræg af „et flersidigt, modsætningspændt Kulturbegreb“ — var opstaaet.

Dr. Stangerups Behandling af dette Emne er ganske overordentlig fængslende. Det er en Side af Udviklingen, som hverken Litteraturhistorikere eller politiske Historikere tidligere har beskæftiget sig videre med. Bogen virker derfor baade ny og spændende. Hertil bidrager ogsaa, at Dr. Stangerup har valgt „at lade Dokumenterne tale for sig selv og Problemerne og Resultaterne udvikle sig af dem, efterhaanden som Fremstillingen skrider frem“. Denne Metode har sine Fordele, men ogsaa sine Farer, som Dr. Stangerup næppe helt har undgaaet. Han lader Dokumenterne tale i et saadant Kor, at det falder Læseren svært at opfatte, hvad der er væsentligt. Det er heller ikke alle Stemmer i Koret, der er lige meget værd. Hvem er f. Eks. den M. T. Madsen, der omtales I, S. 57? For Højskolebladets Vedkommende er der ikke skelnet tilstrækkeligt mellem Medarbejderindlæg, der til en vis Grad repræsenterer Bladets Holdning, og indsendte Bidrag, der ikke har samme repræsentative Vægt.

Det føles som en Mangel ved Dr. Stangerups Fremstilling, at der ikke er gjort rigtig Rede for Fremstillingens Kildegrundlag. Man har det Indtryk, at de eneste utrykte Kilder, Forfatteren har benyttet, er en Række Breve i Brandes-Arkivet. Den trykte Brandes-Brevsamling har aabenbart været af stor Værdi for Fremstillingen; det betyder, at det for Brandesianernes Vedkommende har været muligt at kigge ind bag Forhængen, at trænge ind til de egentlige Bevæggrunde og Drivkræfter, i en langt højere Grad end for de andres Vedkommende. For Grundtvigianernes Vedkommende har Høgsbros „Dansk Folketidende“ og „Højskolebladet“ været Hovedkilderne, ikke fordi Brevene mangler, men vel fordi de endnu ikke er udgivet. I Forordet siger Dr. Stangerup, at hans Bog forhaabentlig bærer Præg af hans Interesse for Pressehistoriens Stof og Metodik. Der er unægtelig mere Stof end Metodik i hans Behandling af Pressen. Der omtales et interessant Driftsregnskab fra „Morgenbladet“, hvor man faar Oplysninger om Bladets Oplag, Annonceindtægter og hele Økonomi, — tilsvarende Oplysninger findes ikke om andre Blade, hvad der vilde have gjort det hele nok saa interessant.

Det maa altsaa siges, at baade Kildegrundlaget og Behandlingen deraf er noget mangelfuld. Man kunde have ønsket, at Forfatteren var gaaet mere i Dybden med sit Emne, navnlig da han trækker Linjerne og Resultaterne saa kraftigt op som han gør. I Virkeligheden lover ogsaa Titlen mere, end Bogen kan holde. I Indledningen hævder Dr. Stangerup, at Politik og Kultur er uløseligt forbundne — men hvorfor træder Politiken saa ikke stærkere frem i Skildringen end den gør? En Personlighed som Estrup er knap nok omtalt i Bogen — det er som om Godsejerne ikke eksisterer. Arbejderne hører man heller ikke meget til.

M. H. t. Forfatterens Vurdering af Retninger og Personer er det fortjenstfuldt, at han har fremdraget Grundvigianerne og paavist Rækkevidden af deres Indsats; mere tvivlende maa man stille sig overfor den paafaldende Nedvurdering af Brødrene Brandes' Indsats, der fremstilles som ledet af Ærgerrighed og Magtsyge. Det er rigtigt, at der ikke sjældent er et Svælg mellem deres „officielle“ Holdning i Presse og Tale og deres „private“ i Brevene, — men maaske har Dr. Stangerup været lidt for hurtig til at forarges derover — Historikeren maa aldrig glemme, at private Breve er Kilder, der maa benyttes med særlig Varsomhed og vaagen Kritik.

Dr. Stangerups Værk er først og fremmest en *Skildring* — af nogle af de mest bevægede Aar i vort Folks kulturelle Liv. Der trænges utvivlsonst til dyberegaaende *Forskning* i Emnet. Alligevel maa man være Dr. Stangerup taknemlig, fordi han har taget dette Emne op til Behandling. Omridsene af disse Aars Kulturliv er kommet til at staa klarere end før, og de forskellige stridende Retningers Forløb er blevet fulgt saa langt, Fremstillingen naar. Man maa haabe, at Dr. Stangerup vil gaa videre ad den Vej, han her er slaaet ind paa.

Roar Skovmand.

Ordenshistoriografen fortæller.

Louis Bobé: Livsdagen lang. Hagerup 1947.

Den gamle ordenshistoriograf Dr. phil. Louis Bobé har i sit lange liv udgivet mange memoirer og skildret mange mærkelige livsskæbner. Derfor er det ogsaa naturligt, at han i sin livsaften fortæller om sit eget liv. Langt gaar hans erindringer tilbage. Han har kendt mennesker, der har levet paa napoleonskrigens tid, og som har set højsalig Frederik 6.

Dr. Bobés karriere har ikke været helt almindelig. En embedsksamen har han ikke taget, men alligevel blev han dr. phil. Som ung kom han ind i Rigsarkivet, men paa grund af et modsætningsforhold til dets daværende chef, V. A. Secher, opgav han embedsmandens stille og bundne liv og blev en fri fugl, der kunde arbejde med de videnskabelige problemer og opgaver, der optog og interesserede ham. Han har samlet historisk materiale i arkiver i Danmark og Tyskland, i Italien og andre lande. Personalhistorie og slægtshistorie var hans store interesse, og det imponerende værk om Ahlefeldterne blev hans hovedindsats. I talrige afhandlinger, især i Danmarks Adels Aarbog og i Personalhistorisk Tidsskrift, har han desuden fremlagt et omfattende materiale til belysning af Danmarks og hertugdømmernes adels-

historie gennem tiderne. Men ogsaa dansk litteraturhistorie og aandshistorie, først og fremmest i sidste halvdel af 1700-tallet, har han syslet indgaaende med og beriget, ikke mindst ved sin store tibinds kildepublikation: Reventlowske Papirer. En særlig interesse har fra ganske ung draget ham mod Grønland, som han har besøgt adskillige gange, og hvis historie har været emnet for flere af hans værker.

Louis Bobés fader, der tilhørte en gammel Huguenotfamilie, var indvandret til Danmark fra Tyskland. Han har derfor altid været knyttet til tysk og fransk aandsliv, og det er naturligt, at hans arbejde i ikke ringe grad har hentet emner herfra. Han stod kredsen om Storfyrst Carl Alexander i Weimar nær, og hans bog indeholder interessante træk herfra. Større betydning har hans indgaaende studier over holstenske adelsslægter dog haft, og fra sine talrige besøg paa holstenske adelsgaarde, bl. a. paa Haseldorf, fortæller han morsomme træk om adelsmænd og adelsdamer, han har truffet der, træk som ofte giver bidrag til forstaaelsen af forholdet mellem Danmark og „Slesvig-Holsten“. Endnu da han besøgte disse egne, sad der rundt om en del folk, som var blevet tro mod den danske konge.

Dr. Bobé har truffet et utal af mennesker i sit lange liv, danskere og udlændinge, høje og lave. Maaske mest høje. Og han fortæller gerne om dem. Sommetider næsten om for mange. Altfor tit bliver der kun et par almindelige — som regel rosende — ord om hver, og sjældent bliver det til en indgaaende karakteristik. Det er, ligesom forfatteren mangler blik for de psykologiske nuancer hos de folk, han har truffet. Den bedste og interessanteste af hans smaa biografier er uden tvivl skildringen af gamle Prins Hans, Christian 9.s broder, hvem forfatteren havde en del at gøre med i kraft af sit embede som kgl. ordenshistoriograf. Det er lykkedes ham at tegne et smukt billede af den velmenende og kloge prins med den store historiske interesse.

En arkivmand vil med forventning give sig i lag med afsnittet om Rigsarkivet i glad erindring om Thisets straalende lunerige og humørfyldte skildring fra det gamle Geheimearkiv. Men læseren bliver skuffet. Mens Bobé som regel er velvillig overfor sine medmennesker og ofte kan fortælle om dem med lune, er det ligesom der er noget haardt over skildringen af Rigsarkivet, og bedømmelsen af kollegerne er som regel ikke altfor venlig. At den er streng overfor V. A. Secher forstaar man. Men karakteristikken af A. D. Jørgensen synes meget lidet velvillig. Man forstaar, at de aar, forfatteren tilbragte i „Rigsarkivets Uhygge“, ikke har hørt til hans lykkeligste.

Det er altid med forventning, at man griber en historikers

erindringsbog. Man haaber at komme med ind i hans allerhel- ligste, hans arbejdsværksted, at faa noget at vide om hans metode og om de mange tanker, som en historiker gør sig om sit arbejde. Paa dette punkt skuffer Bobés bog. Det er ligesom han er saa optaget af at fortælle om de mennesker, han har truffet paa sin vej, at han ikke faar tid til at fordybe sig i sit eget liv. Det bliver kun de ydre forhold, han beskæftiger sig med ligesom de fleste andre, der skriver selvbiografier. Maaske er det aandelig blufærdighed, der hindrer dem deri, men beklageligt er det, thi først gennem selvransagning og selvanalyse har den enkelte mulighed for at give noget af virkelig værdi for andre. Kun ens eget jeg kan man umiddelbart opleve og anskue. Lad saa hellere nogle af de fine navne i buketten af bekendtskaber blive glemt.

Forfatteren har levet saa længe i fortiden, at det er ligesom han staar den nærmere end nutiden. Man aner nu og da en uvilje mod sociale og politiske forhold af idag. Det er næppe for dristigt at paastaa, at Dr. Bobé er aandsaristokrat og aandsbeslægtet med de mennesker, han har truffet paa adelsgaardene, eller som han har skildret i sine bøger. Hans sprog hører ogsaa fortiden til. Det er farverigt og med en særegen lang rytme, prydet med fremmedord, der ofte bærer præg af en fremmed og fjern tid. Det er ikke nutidens sprogform og sprogrytme, man finder i Livsdagen lang.

Dr. Bobées bog er ikke en indgaaende analyse af mennesker — ej heller af mennesket Bobé — men den kan ikke andet end fængsle historisk interesserede og vil paa flere punkter give dem ny viden.

Johan Hvidtfeldt.

Kalkmalerier.

Den danske Billedbibel. De middelalderlige Kalkmalerier i de danske Kirker. Et Udvalg samlet af *R. Broby-Johansen*. Med Tekst fra Bibel og samtidige Kilder. Gylden- dal 1947.

Broby-Johansen, der har indlagt sig stor fortjeneste ved sin i begyndelsen af fyrrerne udgivne bog: Hverdagskunst-Verdenskunst, har forøget denne fortjeneste betydeligt ved sin nye kalkmaleribog, som her skal gøres til genstand for nærmere omtale. Hverdags-Verdenskunsten er efter anmelderens og vistnok de flestes mening en fortræffelig bog, og der er ingen tvivl om, at den i høj grad har udført sin mission, som var at bringe kunsten ud til menigmand, lære ham selv at se, lære ham at forstå, at

kunsten ikke er et lukket land for ham, kun forbeholdt nogle få intellektuelle, men hvermands eje, bare hvermand vil lukke sine glugger op og bruge dem. Bogens hastige fremkomst i 2. oplag (7—17000 exempl.) betegner den som en best-seller og viser, at den har udfyldt et virkeligt savn og mættet den længsel efter kunst, der findes i enhver sjæl, der tænker på andet end at slæbe penge hjem, snyde sin næste og fylde sin vom. Mættet, nej den har tværtimod skærpet appetitten, og der er ingen tvivl om, at kalkmaleribogen trods det efter danske forhold store oplag på 12000 exempl. om føje år vil se måske både 2. og 3. oplag. Og den fortjener det.

Om sin kalkmaleribog skriver forf. beskedent, at den ikke skal erstatte kalkmalerierne, men vise hen til dem. Man skal selv se dem og leve sig ind i dem. „Det kræver både sporsans og kombinationsevne og fremfor alt initiativ, at få noget virkeligt ud af dem. I åndsliv eksisterer ikke arbejdsfri indtægt“. Det er den gode melodi fra Hverdags-Verdenskunst igen. Forf. vil have folk til selv at se. Han viser dem blot det udvalgt, han nu finder, er bedst. Og det er et pragtfuldt materiale, der har ligget i muscets arkiv og ventet på sin mand, dejlige billeder, akvareller og fotografier, helhedsbilleder og fine detaljer.

Der foreligger to store bøger om Danmarks kalkmalerier, Magnus-Petersens fra 1895, som medtager alt, hvad man da kendte, illustreret efter tegninger og akvareller, og det for ikke længe siden udkomne pragtværk af Poul Nørlund og Egmont Lind om vore romanske kalkmalerier, hovedsagelig illustreret med Linds mesterfotografier. Så nyttige og udmærkede disse bøger end er, kommer de dog ikke uden for videnskabsmændenes og enkelte interesseredes snævre kreds, som de også ifølge deres anlæg henvender sig til. De er kildekrifter, som ingen der vil skrive om kalkmalerier kommer udenom, så vidt muligt fuldstændige, hvad emnerne angår og ræsonnerende og sammenstillende i behandlingen, der naturligvis er udstyret med fuldt videnskabeligt apparat — det gælder nu mest den sidste.

Idéen at sammenstille Danmarks kalkmalerier i en billedbibel er excellent, den er så naturlig, at man undrer sig over, at den ikke forlængst er udført, og det er den bedste målestok for, hvor god den er. Ved gennemførelsen af denne idé slipper forf. for at behandle stilperioderne hver for sig, men kan efter forgodtbefindende blande romanske, gotiske og renæssancemalerier sammen, hvad der gør bogen livlig og afvejlende og tit giver overraskende resultater, ligesom det giver anledning til mange kloge og lærerige bemærkninger.

Bogen er skrevet for menigmand, vel nok for lidt mere videre-

komne end Hverdags-Verdenskunst, men bortset måske fra Nør-lund og Lind kan alle ikke blot glæde sig over denne billedsamling, men også lære af den. Forf. har gjort hovedarbejdet for manges videnskabsmand, der ellers selv med bøjet ryg måtte snuse rundt i Nationalmuseets arkiv, og han har åbnet kirkernes billedrigdom for dem, der kun vil se og glædes.

Det første indtryk, man får ved at blade bogen igennem, er, at den er grim: Forf. opererer med næsten margenløse sider, store og små billeder uden tilsyneladende orden, farvebilleder og sorte klichéer ved siden af hinanden, ligesom de tre forskellige skrifttyper, der går igen på næsten hver side, bidrager til at skabe et uroligt indtryk, ja, nogle sider synes at være i niveau med døgnets billedblade. På den anden side er der også billedsammenstillinger af storslået virkning, og dobbeltsiderne er en glimrende opfindelse, fordi de tillader at give billederne i så stor målestok, at man får fornøjelse selv af de små enkeltheder. Men i almindelighed må man sige, at forf. er gået for vidt i sin stræben efter original eller særpræget billedplacering, og kun det fortræffelige materiale, han arbejder med, hindrer bogen i at virke banal. Det er tydeligt, at forf. selv er i nær slægt med de sengotiske kalkmalere, hvis saft og kraft ofte opnåedes på bekostning af skønheden, og som også led af skræk for det tomme rum. Hvor vilde et par enkelte sider — som i Hverdags-Verdenskunst — med bred, hvid ramme have været en hvile for øjet. Og dog skal man måske ikke ærgre sig for meget over denne gennemførte „billedblads-teknik“, for ligesom man kan glæde sig over et godt gammelt hus fra 80'erne med guirlander, hermer, pilastre, løvefødder og ge-svejsninger midt imellem glatte mer eller mindre triste facader, kan man ikke nægte, at det virker oplivende at få en slig bog i hænde. Man griber sig blot i at undres over, at der slet ingen billeder findes, som står på hovedet, eller at ingen er fotograferet gennem hønsetråd, ja, og tænk så, om alle illustrerede bøger nu blev således!

Hvad sproget angår, da tør man uden at overdrive slå fast, at teksten er det mærkeligste sammensurium af gammelt og splinternyt og ganske uden den sikkerhed, der ellers kendetegner denne kræsne stilist. I begyndelsen af indledningen vrimler det med Sven Clausensk sprogforbistring, ligesom forf. utvivlsomt hører til dem, der vil imødesee indførelsen af de små bogstaver med glæde, al den stund han kun nu og da er gode venner med de store. Teksten fra bibelen og „de samtidige kilder“ er givet i et normaliseret sprog, der sikkert virker stemningsfuldt på mange, men dog i længden føles irriterende, fordi forf. savner den indlevelsesevne og digterkraft, der skal til for at kopiere tidligere

tiders sprog og stil; naturligvis, for opgaven er umulig i sig selv; I. P. Jacobsen knækkede også halsen på den. Det stemmer til mismod, at menneskene altid „ræddes Gud“ og ikke frygter ham, stavemåden testament for testamente tåler man ikke at se for mange gange, og når man 27 gange har set Den hellige læst i stedet for det nye testament(e), er man parat til at slå noget i stykker. Desværre præges også de iøvrigt fortræffelige billedkommentarer af den quasi-højtidelige tone fra „de samtidige kilder“, af og til bliver stilen helt museumsagtig, når det fx. hedder om en person, at han „ses at have komulesko...“; men en sjælden gang, gudsketak for det, bryder forf.'s egen velsignet — hvor bliver man påvirket — naturlige tone frem i slående, ægte moderne udtryk som i skildringen af tjeneren, der kommer med Johannes Døberens hoved på et fad (s. 90) eller af den tudende Eva (s. 39) for ikke at tale om den humorfyldte skildring af den flammefjertende kvinde og djævlene (s.211). For endelig at gøre den onde kritik færdig, kommer det mig for, at indblikket (som indledningen kaldes) er bogens svageste part, da det ikke indeholder meget ud over almindeligheder, der ganske vist er serveret på en frisk og indtagende måde; men forf. har her ladet en enestående chance slippe sig af hænde til at fortælle læserne noget, skal vi sige gedigent kunsthistorisk om kalkmalerierne og ikke bare nøjes med en åndfuld registrering af visse fakta, der hvad de romanske kalkmalerier angår, de mest storslåede, men vel også de vanskeligst tilgængelige, rent ud sagt beløber sig til nul og nix, mens de gotiske får en noget bedre behandling. Forf. kunde have fortalt den undrende læser om idéen og systemet i disse højtidsfulde ældste malerier og have gjort opmærksom paa, hvorledes figurerne bærer det samme udtryksfulde eller udtryksløse udtryk i glæde, sorg, harme, fortvivelse, fordi følelserne ikke giver sig til kende i ansigtet men i „attituden“, i stærk modsætning til gotikkens levende bevægede ansigter. Men — heri er forf. sikkert ikke enig med anmelderen; han vil sikkert hævde, at han har skrevet indledningen, som han har, fordi han fandt, at denne form var den bedste, og at han ikke har „kunsthistoriske“ ambitioner, og da det i dette tilfælde er forf.s og ikke anmelderens mening, der tæller, vil vi gå videre i vor behandling.

Da titelen på bogen hedder: Den danske billedbibel, følger den i det store og hele gangen i bibelen, begyndende med det gamle testamente. Forud for skabelsen går dog en extra indledning, kaldet viede vægge og hvælv, der svulmer af værdifuld orientering om kalkmalerierne, deres placering, afdækning og stil; om de romanske malerier får vi bl. a. at vide, at farverne i kunsten bliver en flammende sansbrand reguleret i stramme kontur-

systemer, et udtryk der viser forf.'s visionære kraft, eftersom de fleste billeder fra denne periode er kommet temmelig afblegede ned til os. Dernæst følger vi alle de store begivenheder i de to testamenter og får samtidig nogle udmærkede afsnit om helgenerne, samfundsklasserne og helvede, det sidste af malerisk og gruopvækkende karakter, dog heldigvis isprængt den barokke humor, der er senmiddelalderen egen.

Alle billederne ledsages af udmærket oplysende bemærkninger, stadig ikke „kunsthistoriske“ i videre grad, men en kunstners syn på farver og komposition og en kyndig lærers forklarende vejledning i fremstillingerne. De fleste billeder har allerede tidligere fået deres forklaring, og når forf. en sjælden gang går uden for disse, er det ikke altid med held. Jeppe Murer (s. 30) kan således ikke opfattes som bisp, da han hverken har bispehue på eller drikker af en kalk. Det er ganske simpelt mureren Jeppe, som maleren har gjort sig den fornøjelse at skildre med bæger i hånden og ikke nogen hat, men mandens bomærke anbragt som hovedtøj. Det er sikkert den gode Jeppes tørre tunge, der har inspireret maleren, og vi har derfor her et meget talende vidnesbyrd om, hvad de gotiske dekoratører kunde tillade sig, og hvor suveræne de var i deres motivvalg. S. 56 serverer forf. læseren en temmelig ufordøjelig kost, idet han lader Moses fare til himmels i pagtens ark (pagtens ark var en skatkiste, sml. billedet på flgd. side og gammeldansk ark = kiste) med Arons stav(!) og lovens tavler(!). Det er en underkendelse af malerens evne til at tegne tavler, og hvad i himmelens navn skulde Moses med Arons stav? Husk, kære forfatter, en udgiver er ikke pligtig at forklare alt, især ikke det, han ikke kan, og han behøver ikke at skamme sig ved at sige det.

Naturligvis kommer der altid småfejl og unøjagtigheder i så omfangsrig og indholdsrig en bog. De er kun få og små i denne og rokker ialtfald ikke ved den kendsgerning, at forf. i høj grad har mestret den opgave han har sat sig, og han kan næppe få større ros end den, at de, der skumlede over hans Hverdags-Verdenskunst, ikke blot er blevet bragt til tavshed, men delvis har sluttet sig til den bifaldsmumlende skare. De almindelige indvendinger, som her er fremført, viser, at også anmelderen hører til denne flok, og der kan heller ikke være tvivl om, at det rette stof er kommet i den rette mands hænder.

E. Moltke.

Keramik.

Keramik. Red. af *Johs. Andersen* og *Viggo Sten Møller*, Gjellerup. 1946.

I betragtning af den fremragende betydning, keramik i videste omfang har for den kulturhistoriske forskning, har man været lidet støttet af vejledende litteratur. Smaa afhandlinger, omfattende snart en del, snart en anden af det righoldige emne, mangler ganske vist ikke, og om de højest kultiverede former, porcellain og fajance, er der opstaaet en talstærk samling artikler og større værker. Det almindelige lertøj, som har været det mest anvendte, er derimod blevet stedmoderligt behandlet. Den bog, der her anmeldes, har derfor sin store betydning, og man hilser den velkommen i haabet om, at den vil blive et vigtigt hjælpemiddel for arbejdet i de talrige provinsmuseer. Under denne synsvinkel skal den omtales her.

Bogen falder i to dele, den første behandler den keramiske teknik, den sidste med en omtale af det historiske og kunstneriske omraade. Efter sit emne falder den første del uden for denne anmeldelses rammer, selv om den indeholder meget, som en museumsmand nødvendigvis maa have kendskab til. Kun en enkelt bemærkning skal gøres. I indledningen skriver prof. dr. techn. A. H. M. Andreasen, at de ældste stumper af brændte lerkar gaar ca. 13 aartusinder tilbage i Ægypten. I modsætning hertil skriver dr. Therkel Mathiassen i sit afsnit om den danske oldtids keramik, at man i oldtidens gamle kulturlande har vanskeligt ved at føre keramikken længere tilbage end til omkring 5000 f. Chr. f. I en bog af saa haandbogsagtig karakter som den foreliggende maa afvigelser af denne art ikke forekomme, tilmed da nogle maaske vil fæste mere lid til professorens end til museumsmandens oplysning. Ogsaa andre steder mærker man, at redaktionen har svigtet.

Det historiske afsnit indledes med en artikel af dr. Vagn Poulsen om udlandets keramik, omfattende tiden fra Hellas til højdepunktet i det 18. aarhundrede i produktionen fra Meissen og Delft. Desværre har forfatteren faaet saa liden plads til sin raadighed, at det ikke har været ham muligt at komme indgaende ind paa de forskellige problemer, sagen rejser, og om de enkelte sider maa man stadig søge oplysning i de foreliggende specialværker. Paa 20 sider har dr. Mathiassen skildret det danske lertøjs oldtidshistorie fra dets første forekomst til vikingetiden. Atter her gælder det, at forfatteren burde have haft langt mere plads til sin raadighed. Alligevel naar dr. Mathiassen at give en værdifuld oversigt over vort pottemageris historie i oldtiden, om end man savner oplysninger om de punkter, der stadig er under

debat, ligesom han i modsætning til dr. Poulsen ikke giver nogen litteraturliste.

Overinspektør Kai Uldall har skrevet om lertøj, stengods og fajance fra den historiske tids begyndelse til ca. 1850. Kun i ringe omfang forelægger der her en litteratur, forfatteren kunde støtte sig til, idet det egentlig blot er fajancens historie, til hvilken der er givet betydelige bidrag, deriblandt af forfatteren selv, og han har derfor været nødt til at gennemarbejde emnet fra bunden. Det er talende, at hans afsnit er det eneste, der er forsynet med et fuldstændigt noteapparat, saa det er muligt at se, ad hvilke veje han er naaet til sine slutninger. Som den første samlede fremstilling af vort pottemageri i historisk tid fortjener den 47 sider store skildring en særlig opmærksomhed.

Forfatteren begynder med den ejendommelige tvedeling, man træffer i vor ældste middelalders keramik med en østdansk og en vstdansk type — den sidste er vel stamfaderen til de senere optrædende jydepotter. Samtidig med den brændte tegl kommer det mere kultiverede lertøj frem, i begyndelsen tarveligt glaseret og af uanselige former, men betydningsfuldt, fordi det var udviklingsdygtigt og rummede de store muligheder i sig. Disse muligheder synes imidlertid ikke at være blevet udviklet i middelalderen. Om aarsagen har været det tyske stentøjs overlegne kvalitet og mængde, eller man stadig har foretrukket lertøj af den uglaserede type, men med moderniserede former, som det kendes fra jordfundene, der har været grunden, er ikke let at vide, en kendsgerning er det derimod, at hjemligt, glaseret lertøj har været sjældent, naar man ser bort fra fliser og tegl. Forfatteren omtaler og afbilder nogle indbyrdes beslægtede former paa kander, fundne i Roskilde, København og Aarhus. Med adskillig tvivl henføres de til et sjællandsk tilvirkningssted, og denne tvivl er berettiget, thi de synes desværre ikke at kunne tilskrives danske pottemagere. De er høje, mere eller mindre udpræget pæreformede med tydeligt afsat hals og en kraftig hank med rundt tværsnit, dækkede af en undertiden nogen ujævn blyglasur og dekoreret med skælornamentik eller baand i varierende mønstre. Kander af denne art kendes ikke blot fra Danmark, men ogsaa fra Norge, hvor et exemplar er kommet for dagen i det gamle Utstein kloster (beskrevet af Thor Kielland i Stavanger museums aarshefte 1921—24), og fra Sverige, hvor denne type er fundet i Lund, Lødøse og Sigtuna for blot at nævne enkelte steder. I Carl af Ugglas' store værk om Lødøse diskuteres typen indgaaende med det resultat, at England udpeges som det mest sandsynlige tilvirkningssted. Den samme slutning naar

den norske forsker til, og Dagmar Selling, der omtaler disse kander i Situne dei 1943, godkender denne opfattelse. I hvert fald kan de ikke være af tysk herkomst, thi her var stentøjet saa dominerende, at det glaserede lertøj førte en kummerlig tilværelse. Men selv om disse kander næppe er af dansk herkomst, kan de have dannet et forbillede for den danske pottemager og hans produktion.

Det er meget ejendommeligt, at der samtidigt med tilvirkningen af det beskedne glaserede lertøj fandtes en meget højtstaaende produktion af relieffliser, særlig kendt fra sjællandske kirker og klostre, men ogsaa brugt i Øm i Jylland. Ved middelalderens slutning faar pottemagerne et tredje omraade at øve deres kunst paa, ovnkaklerne, af hvilke dog mange har været importerede, men adskillige af hjemligt arbejde, som fund af forme rundt om i landet viser det. Allerede inden reformationen havde pottemageriet saaledes øvet sine kræfter, men kun faa navne paa mestre før 1536 er overleveret. Det er i øjeblikket ikke nemt at forklare det, medmindre man vil gribe til den antagelse, at pottemagerne er gaaet ind under teglbrænderne, en udvej forfatteren nærmest synes at hælde til.

I løbet af det 16. og 17. aarhundrede blomstrer haandværket op og findes nu ikke blot i adskillige byer, men faar ogsaa fodfæste paa landet. Paa denne tid opstaar ogsaa et teknisk og kunstnerisk fremskridt ved indførelsen af begitningen, saa lertøjet i udseende nærmer sig fajancen med den uigennemsigtige, hvide tinglasur. Takket være forudgaaende undersøgelser af Kai Uldall kan det nu med sikkerhed siges, at man allerede i det 16. aarhundredes sidste halvdel har gjort forsøg med tinglasuren, men denne nyhed blev ikke varig, og det hele fik kun karakter af et experiment. Og da den importerede og hjemligt fremstillede fajance for alvor kom i anvendelse, blev lertøjet henvist til den mere folkelige brug, ligesom dekorationen mere og mere antager folkekunstens former. Kai Uldalls arbejde viser, hvor mange vanskeligheder der knytter sig til studiet af vort pottemageri. Det er endnu ikke muligt at skrive dets historie, men der ligger et vidt arbejdsomraade med at undersøge og løse de problemer, det rummer. I dette arbejde vil alle museer kunne deltage uanset deres størrelse ved en omhyggelig indsamlen af pottemagerens produktion, og kun ved at tilvejebringe et omfattende materiale vil det være muligt at naa til et resultat.

Kai Uldalls behandling af fajancen og Viggo Sten Møllers af porcellainet frembyder ikke paa samme maade noget nyt. Derimod har museumsinspektør Erik Lassen skildret den danske

keramik fra ca. 1850. Frembringelserne fra denne periode tilhører allerede nu historien, hvad den udmærkede gennemgang af dens kunstnerisk højtstaaende værker bekræfter, og selv det mindste museum vil ogsaa her kunne gøre et nyttigt arbejde, som vil give udbytte i fremtiden. Ganske vist vil nutidens smag alt for ofte vende sig mod de stilformer, der herskede for et par generationer siden, men denne omstændighed bør ikke afholde museernes ledere fra at skaffe sig saa fyldigt et udvalg som muligt, naar lejligheden tilbyder sig.

Særligt for provinsmuseerne vil bogen være en god hjælp ved ordningen af vor keramik, selv om den ikke overflødig gør brugen af andre haandbøger.

Helge Søgaard.

Sølv- og Guldmedemærker.

Chr. A. Bøje: Danske Guld- og Sølvmedemærker før 1870. Nyt nordisk Forlag 1946. — Chr. A. Bøje: Gammelt dansk Sølv- og Sølv- og Sølvmedemærker. Thaning & Appel 1947.

Folkemindets Stifter og Direktør, Bernhard Olsen, indledede Studiet af vore Guldmedemærker ved en Afhandling i Tidsskrift for Kunstindustri 1892. Hans Efterfølger, Museumsinspektør Jørgen Olrik, fortsatte Arbejdet med en anden, stærkt forøget Udgave af „Danske Guldmedes Mærker“ (1919), efter at han havde udgivet „Drikkehorn og Sølv- og Sølv- og Sølvmedemærker“ (1909) og „Danske Sølvarbejder“ (1916). To Værker, der vil beholde deres Værdi, efter at den forlængst udsolgte Mærkebog nu har faaet en Afløser.

Lektor Chr. A. Bøje har udnyttet sit Otium til et meget flittigt Mærkestudium. Medens Olriks Bog bragte 697 Mærker, naar Bøje i sit digre Værk op til 3073, altsaa godt fire Gange saa mange. At der i Bøjes Tal er medregnet 116 københavnske Bystempler, medens Olrik ikke lader sine 23 Eksempler paa de tre Taarne tælle med, og at begge Forfattere lader Guardeinstemplerne staa unummerede, ændrer intet i Hovedsagen: Bøjes Indsamling er langt fyldigere og grundigere, og Tilvæksten er særlig kommet Provinsen tilgode, hvis Mærketal er nidoblet, fra 205 til 1840.

Anmeld. hilser med Glæde, at Mestrens Navne og Mærker indenfor de enkelte Byer er ordnet kronologisk; det giver historisk Perspektiv, og da Bogen ikke blot bringer et alfabetisk Navneregister, men ogsaa en efter Forbogstaver ordnet Fortegnelse over alle Mestermærker, er den let og bekvem at bruge. Paa eet

Punkt er der dog et lille Slip i de korte Biografier af de enkelte Mestre. De indeholder talrige Parenteser, med delvis meget mystiske Bogstaver, og man maa søge grundigt for efterhaanden at finde Rebussernes Opløsninger fordelt S. 8, 166 og 449 (foruden i Efterskrifterne til de enkelte Provinsbyer). Unægtelig havde det været mere praktisk, om Citatforkortelserne havde været samlet eet Sted. Men iøvrigt viser disse Citater, hvor ivrigt Forf. har pløjet det skrevne og trykte Kildemateriale. Og ikke mindre flittigt har han arbejdet med selve Mærkerne; han har ikke nøjedes med Museernes Bestand, men opsporet Sølv-sager i Privateje og taget Voksaftryk og derefter positive Gipsafstøbninger, der har tjent som Grundlag for de af Arkitekt Elna Møller omhyggeligt tegnede Gengivelser.

Den lille Bog om Gammelt dansk Sølv-tøj vejer ikke saa tungt. Ligesom dens Forgængere i samme Serie (af hvis 10 Smaa-bøger een allerede er udkommet i andet Oplag og 5 andre udsolgte) til-sigter den kun at give en kortfattet Introduction i Emnet, og trods en vis Ubehjælpsomhed og Tørhed vil det nok gaa den som dens Forgængere. I en eventuel anden Udgave vilde der ved at anbringe Aarstal og Guldsmedenavne i Billedunderskrifterne kunne spares megen Plads til en Udvidelse af Teksten, f. Ex. en nøjere Redegørelse for de vidt forskellige Elementer, der indgaar i den saakaldte Regencestil. Ganske bortset fra en helt forskrevet Sætning S. 69 er det heller ikke rigtigt, at Louis-Seize Stilen særlig viser sig i Ornamentiken.

Der er dog ikke videre Anledning til at fordybe sig i Sølv-tøjs-bogen, der er for Begyndere. Afgørende er Mærkebogen for de Viderekomne. Disse vil nok i de kommende Aar vende tilbage til Problemer som det kronede K.; har Bøje virkelig Ret i, at det udelukkende er brugt i Køge og ikke i København før de tre Taarnes Æra, der begynder 1608? Museumsfolk vil sukke over, at Lektor Bøjes Værk yderligere vil skrue Priserne paa Provins-sølv op i svimlende Højder, men baade de og Samlerne vil bruge Bogen og være taknemlige for den.

Chr. Axel Jensen.

Modens historie.

R. Broby-Johansen: Omrids af Modens Historie set fra et københavnsk Modehus 1847—1947. Udgivet af Fønnesbech 1947.

Jubilæumsskrifter plejer at være dødsens kedsommelige men det kan man ikke beskyldte Fønnesbechs for at være. Til trods for sin højtidelige titel er det en meget munter lille bog. Saa

munter, at det vilde være ganske misforstaaet at underkaste den en altfor tør og saglig granskning. Det har nemlig aldeles ikke været forfatterens mening blot at give en skildring af modens historie gennem hundrede aar, saadan som man maaske af titlen kunde fristes til at tro. Han har valgt at placere emnet i en større sammenhæng. „Modehistorie er ogsaa tidshistorie“, bemærker han meget rigtigt, og viser, hvorledes baade politik, økonomi, kunst o.s.v. influerer paa moden. Tanken er ikke ny. Bl. a. har Max von Boehn gjort det samme i sit bindstærke værk: *Die Mode*“. Men han mangler rigtignok Broby-Johansens inciterende pen, der faar selv de dristigste sammenligninger til at virke overbevisende.

Teksten er delt i 10-aarige perioder, en lovlig skematisk inddeling for saa korte tidsrum. Men det er alligevel lykkedes forfatteren til en vis grad at karakterisere de forskellige epoker. Hertil bidrager ogsaa de farvereproduktioner af tidstypiske stoffer, der danner baggrund for nogle af billederne. Man faar et indtryk af 50- og 60ernes snørklede smaaborgerlighed, 80ernes raffinerede elegance og mellemkrigsperiodens haardkogte saglighed. For at understrege 1940ernes uhyggelige tordenstemning er de sidste sider trykt paa mørkeblaat. Derved bliver de ganske vist ulæselige, men hensigten er i hvert fald opnaaet.

Teksten er dog ikke det vigtigste i bogen. Hovedvægten ligger ubetinget paa billedstoffet, der baade er righoldigt og varieret. Broby-Johansen har undgaaet de altfor velkendte gamle travere blandt illustrationerne, og han har ikke sparet nogen ulejlighed for at finde netop det billede frem, der helt svarede til hans hensigt. Det er f. eks. udmærket at demonstrere mode med fotografier fra familiealbums, der jo netop viser menneskene som de virkelig saa ud, i modsætning til modejournalernes idealskikkelser. Mange af illustrationerne er rene smaa perler af exakt tidskolorit, som f. eks. de henslængte herrer paa pudesofaen, flittigliserne ved symaskinen og Irmingers maleri af de nygifte, der er helt uimodstaaeligt i sin henrivende naivitet.

Der ligger uden tvivl en bevidst underfundighed i modsætningen mellem bogens ydre, der er stilfuld indtil kedsommelighed, og dens sprælske indhold. Alle en moderne typografis hundekunster er taget i brug. Her gælder det sandelig, at enhver genre er tilladt, undtagen den kedelige. Men undertiden kan denne umaadelige rædsel for at virke kedelig, maaske nok forekomme lidt anstrengt.

Man kunde have ventet, at et saa udpræget damemagasin som Fønnesbech vilde have udsendt et super-feminint festskrift i en altfor lækker og raffineret udstyrelse. Men med Broby-Johansens friske og helt maskuline indstilling overfor emnet „mode“ er

denne fare lykkeligt undgaaet, og bogen er blevet særdeles læseværdig — ogsaa for mandfolk.

Ellen Andersen.

Jens Bangs stenhus i Aalborg.

Jens Bangs Stenhus. Tekst: *Vilhelm Lorenzen*. Opmaalinger: *H. Lønborg-Jensen* og *Gerhard Poulsen*. Serien ældre dansk Arkitektur nr. 1. Gyldendal 1947.

Mærkeligt, at Danmarks berømteste borgerhus først i aar har faaet sin monografi. Er det fordi det ligger i den næstyderste provins? Eller har den borgerlige arkitektur først nu opnaaet forskertække?

Nu, da monografien endelig foreligger, er den til gengæld monumental. *Ældre nordisk Arkitektur* gaar ind i en ny række med let ændret navn, under redaktion af dr. phil. Aage Roussell og i et udstyr og format (bred folio) der ikke kan tænkes meget smukkere, men nok en del mere praktisk. Maa vi bede arkitekterne bygge os boghylder til at have slige jætteværker liggende i.

Dr. phil. Vilh. Lorenzen opdeler sin tekst i smaa, let overskuelige kapitler. Byen, baggrunden for manden Jens Bang. Grunden og dens tidligere bebyggelse, hvoraf ikke saa lidt indgaar i stenhusets grund og nedre stokværk. Desuden kapitlet om opbygningen, især bygget paa iagttagelser under den store restaurering 1904—34. Gennemgangen af rumfordelingen er maaske endda den største nyvinding for forskningen, idet saa godt som intet af dette stof før har været tilgængeligt, da først restaureringen røbede, hvilke rum skiftet i 1639 hentyder til. Dette skifte — efter Jens Bangs hustrus død — ligger ogsaa til grund for kapitlet om det indre udstyr.

Paavisningen af, hvorledes stenhuset i 1624 maa have virket chokerende moderne som det første borgerhus i Danmark med „bruskbarok“ udsmykning, er klart formuleret, ligesom formodningen om to stenhuggere har klare grunde for sig. Ingen kan mistænke den mand, der har hugget den tørre og akademiske hovedportal, for tillige at være mester for de lunefulde, artistiske vinduesoverligger.

Saa langt er alt saare godt og instruktivt, ligesom kapitlet om husets senere historie med dets smukke hyldest til slægten Strøberg, der har ofret en betydelig formue paa at sikre og vedligeholde stenhuset.

Det er først, naar den lærde doktor kommer ind paa de forhold, hvor dokumenterne svigter, at fremstillingen bliver uklar. Enhver

har lov til, i journalistisk form, at fremsætte hypoteser om bygmester og forbillede, men sker det i en monografi i en saa fornem række, maa der forlanges en fastere ankergrund. Navnet Hans Steenwinkel den yngre er altfor godt kendt til at gaa ind i denne sammenhæng, naar der ikke er mere grund under tankebygningen end her, ligesom sammenligningen med det italienske palazzo modsiges af forfatteren selv, næsten inden den er foretaget.

Naturligvis tages ogsaa de saa tidt omtalte masker i vinduesoverliggerne under diskussion. Aalborgensere til alle tider har ment, at de paa hveranden overligger forekommende vrængmasker var karikaturer af Jens Bangs uvenner — unægtelig et stort udvalg af modeller — mens kunsthistorikere af ren vane har ladet dem være rent dekorative elementer. Nu vil dr. Lorenzen gætte paa et system: engle og djævle skiftevis og dertil paa portalens topstykke menneskeparret og barnet. En smuk tanke, at lade bevæget middelalderlig symbolik pryde et hus, opført i den retvinklede højrenæssance af dens krasseste mennesketype; men den lokale tydning ligner bestemt bygherren bedre, saa vidt vi kender ham. Og har dr. Lorenzen ret i at tillægge Hans Steenwinkel den yngre planen til hus og udsmykning, kommer vi nok til at trøste os med den tredie mulighed — den af kunsthistorikerne hævdede.

Enhver anden havde været i sin gode ret til, paa et hvilket-somhelst andet sted at fremsætte disse gisninger. Men den foreliggende bog vil i lang tid fremover blive citeret som højeste autoritet, og det maa derfor befrygtes, at vi snart i populære skrifter vil møde dr. Lorenzens spinkle gætninger som kendsgerninger.

Bortset fra disse skønhedsfejl er det en dejlig bog. Kilderne er vel udnyttet, planer og fotos fejlfrit reproduceret paa det bedst mulige papir. Den ny række af den hæderkronede serie starter smukt.

Peter Riismøller.

Købstad- og Sognehistorier.

Otto Smith og Victor Hermansen: Ribe Bys Historie 1730 — 1820. II: Victor Hermansen: Ribes Bispekrønike 1730—1820. Nyt nordisk Forlag 1946.

Den bedste Købstadshistorie, der er skrevet her i Landet, er ubetinget Kinchs „Ribe Bys Historie og Beskrivelse“. Det nøje Kendskab til Byen og alle dens Forhold samt den overlegne Be-

herskelse af Kilderne, der lægger sig for Dagen i dette Værk, er ikke overgaaet ved Udarbejdelsen af nogen anden dansk Købstads Historie.

Desværre naaede Kinch kun til 1660. Men til den følgende Tids Historie efterlod han sig store Samlinger, der efter hans Død opbevarede paa Latinskolen. Paa Tilskyndelse af Redaktør C. Willemoës suppleredes dette Stof af Lektor V. Bloch og Byarkivar C. N. Termansen, og i 1918 lykkedes det at bevæge Dr. Johannes Lindbæk, der havde stærk Tilknytning til Ribe, til at paatage sig Bearbejdelsen af det store Stof. Hans tidlige Død i 1919 hindrede ham dog i at gaa i Gang med Opgaven, og først i 1923 blev det overdraget Hugo Matthiesen, Otto Smith og Victor Hermansen at fortsætte Kinch.

Det første Bind af denne Fortsættelse, der fører Skildringen frem til 1730, udkom i 1929. Af det næste Bind omhandlede Tiden 1730—1820 udkom 1. Halvbind i 1936. Dette var skrevet af Otto Smith alene og behandlede Byens Administration og borgerlige Liv. Tanken var da, at Victor Hermansen i 2. Halvbind skulde tage sig af alt, hvad der knytter sig til Kirker, Skoler og Fattigvæsen. I denne Plan er der dog sket en Ændring, idet Dr. Kornerups Udarbejdelse af Ribe Kathedralskoles Historie gjorde det naturligt at udelade Skolens Historie af Skildringen. Tilbage blev derfor i Hovedsagen kun, hvad der angaar de Biskopper, der virkede i Ribe mellem 1730 og 1820, og Forfatteren har af den Grund valgt at gruppere Stoffet om Stiftets Biskopper.

Grundlaget for Fremstillingen skulde efter Ønske af det Udvalg, der har staaet bag Udgivelsen, være Kinchs, Blochs og Termansens Optegnelser. Denne Bundethed i Opgaven har sat sine uheldige Mærker paa Arbejdet, dog forholdsvis faa i det sidste Halvbind.

Ribe var i hele Perioden 1730—1820 en By i Tilbagegang i materiel Henseende, medens Aandslivet blomstrede. Navne som Terpager og Falster har ikke tabt deres Glans. Og over alle andre lyser Biskop Alder Brorson og en fattig, gammel Student og dansk Skoleholder, Ambrosius Stub.

Om disse Aandens Mænd og om hele det kulturelle og aandelige Liv i Ribe og til Dels i Ribe Stift handler Hermansens Bog. Det første og største Afsnit drejer sig om Biskop Matthias Anchersen, en lærd Orientalist, der havde den Ulykke aldrig at komme paa sin rette Hylde som Universitetslærer i orientalske Sprog, men hele sin Tid i Ribe levede under Trykket af økonomiske Sorger, foregreb sig paa offentlige Midler og ved sin Død efterlod sig et mægtigt Underskud. Mærkeligt nok ender Perioden med en anden Biskop, Victor Christian Hjort, hvem det i økonomisk Henseende gik paa samme Maade i de vanskelige Aar omkring Statsbanke-rotten. Boet var fallit, og Gælden til det offentlige stor.

Imellem disse to Yderpunkter kommer en kortfattet Omtale af den berømteste af alle Ribes Bisper, Brorson, en Skildring af Biskop Jørgen Carstens Bloch, hvem vi skylder Fremkaldelsen af en lang Række historiske Indberetninger fra Stiftets Præster, og af nogle mindre kendte Ribe-Biskopper. Ind i Fremstillingen fletter Forfatteren Skildringer af de Mænd, der i aandelig Henseende har raget op ved Siden af Biskopperne.

Bogen er anlagt paa en helt anden Maade end Kinchs. Kinchs Klamren sig til et kronologisk Skema og Ængstelighed for at faa alle Enkeltheder med er borte. Mangt og meget har Forfatteren ladet ligge. Men han har især bestræbt sig for at fremdrage de mindre kendte Træk, og paa tilsvarende Maade har han offentliggjort et Billedmateriale, der for den overvejende Dels Vedkommende er nyt. Omend Bogen ikke kan staa Maal med Kinchs eget Værk, er det dog lykkedes Forfatteren i et smukt Sprog at gøre det gamle Ribe lyslevende.

Et og andet kan nok indvendes mod Bogen. Visse Partier er saaledes altfor løst knyttet sammen med Ribe *Bys* Historie. Under Skildringen af Brorson savner man en Omtale af hans stakkels sindssyge Søn Nicolai Brorson. Ambrosius Stub behandles til Gengæld altfor vidtløftigt. Alene fem Sider om hans Impromptu „Vel født er vel en Trøst“ etc. er for meget af det gode. Hermansen adopterer Th. A. Müllers Mening, at Stub skulde have bosat sig i Ribe, fordi han havde Familie i Øse. Det har næppe noget paa sig. Øse ligger ikke ved Ribe, men Nordøst for Varde. Der er kun 1½ Mil fra Øse til Varde, men henved 5 Mil fra Øse til Ribe, og det endda i Luftlinie. Naar man tager Hensyn til Tidens daarlige Samfærdselsmidler, vilde en Bosættelse i Ribe for at være i Nærheden af sin Familie i Øse svare til, om man i Nutiden bosatte sig i Ribe for at være nær ved Kolding! Nej, Stub siger selv, hvorfor han slog sig ned i Ribe. Han kom der for at søge Helbredelse hos Provinsialmedicus Ancher Anchersen („Jeg var som Patient en Tid lang her i Ribe“), hvilket allerede A. D. Jørgensen har paavist.

Men disse Smaaindvinginger maa ikke tilsløre, at der her foreligger en Bog, der i lige Grad gør sin Forfatter Ære og gør den gamle vidunderlige Stiftsstad endnu mere tiltrækkende for Læseren.

Carl Lindberg Nielsen.

Chr. Kiilsgaard: Rudkøbing Havns Historie. I kommission hos boghandler Poul W. Christensen, Rudkøbing. 1947.

Købstædernes vigtigste erhverv var i ældre handel og skibsfart, og for kystbyerne betød havnene derfor meget for næringslivet. Men den økonomiske evne var dog gennemgaaende lille, og smaa og ringe var de havne og skibbroer, hvor de danske

skippere rundt om i landet lagde ind med deres skibe, hvad enten de nu kom hjem fra langfart paa de store have eller fra et kryds i de hjemlige farvande.

Dette gælder ogsaa Rudkøbing Havn, hvis historie Chr. Kiilsgaard har skildret i en bog, der er udgivet i anledning af 125-aaaret for den første virkelige havns anlæggelse i 1822. Indtil da havde man maattet klare sig med en skibsbro, som det endda kneb med at faa holdt i nogenlunde orden. Men i Rudkøbing som andre steder blev 1800-aarene præget af en stærk udvikling. Allerede 1847—50 blev endnu en havn, Nordre Havn, bygget, og senere kom en fiskerihavn, en baadehavn og flere færgelejer.

Rudkøbing hører jo ikke til denne verdens størstæder, og maa-
ske kan det synes lidt for voldsomt at skrive en hel bog om den lille bys havnevæsen. Forfatteren har dog samlet et stort materiale, først og fremmest i havnens egen arkiv og i Landsarkivet, og det er lykkedes ham at give en skildring, der, selvom den til tider kan være lovlig bred, dog indeholder et stof, som ikke er uden interesse for dansk økonomisk historie. Nu og da kunde man maaske ønske, at der var blevet gravet lidt dybere. Rigsarkivets rige materiale, først og fremmest toldregnskaberne, kommercekollegiets- og generaltoldkammerets arkiver, kunde saaledes have været bedre udnyttet, og fremstillingen vilde have faaet et dybere perspektiv, hvis udviklingen i Rudkøbing i højere grad var blevet set paa baggrund af forholdene i det øvrige Danmark. Rudkøbing er jo nu engang ikke verdens navle.

Forfatteren skriver ikke blot om selve havnens historie, men fortæller ogsaa om Rudkøbings skibsflaade, skibsbyggeriet, færgevæsenet og fiskeriet fra Rudkøbing, ligesom han giver udførlige oplysninger om de mænd, der paa en eller anden maade har været knyttet til havnen, havnefogder, havneingeniører, havnekommissærer og havneudvalgsmedlemmer. Skulde man indvende noget mod disse i og for sig interessante afsnit, maatte det blive, at skibsfarten burde have været behandlet mere udførligt. Her var der en mulighed for et bidrag af væsentlig betydning, og selvom der er mange lakuner i kildematerialet, er dette dog saa omfattende, at der kan gives en virkelig omfattende skildring af trafikken paa havnen og af byens handel. En saadan hører naturligt hjemme i en bog om Rudkøbing havn, og den vilde historisk være værdifuldere end mange af detaljerne om selve havneanlægget.

Johan Hvidtfeldt.

P. Ladefoged: Lyngaa Sogn. Aarhus 1947.

Michael Jensen og Tormod Jørgensen: Bidrag til Finderup Sogns Historie. Høng 1946.

Aagerup-Kirkerup: Træk af Sogdenes Historie. Erh. Flensborgs Forlag. Roskilde 1946. (Levering for Aaret 1946 fra Historisk Samfund for Københavns Amt).

Atter en Bog om et jysk Landsogns Historie, godt 300 tætrykte Sider! Det er helt mærkeligt, at det kan lykkes med vore store Trykkeomkostninger at faa en saadan Bog ud; for det er dog en lille Kreds, den henvender sig til; men her har nu Sognets Beboere skaffet de fornødne Penge til Veje, og det er godt. Bogen vil være af varig Betydning for Sognet.

Forfatteren har i 40 Aar været Lærer i Lyngaa og skriver selv i Forordet, at han i sin Fritid gennem ca. 25 Aar har syslet med Arbejdet paa Sognets Historie. Han har sat sig som Maal, at Bogen skulde blive en Slags lokal Haandbog at slaa op i og tillige en Arbejdsbog, som kunde tilskynde andre til at arbejde videre, fx. med Slægtsforskning.

At der ligger et stort og grundigt Arbejde bag, vil ingen Læser være i Tvivl om. Stoffet er hentet mange Steder fra, og Forfatteren har været heldigt stillet; der var noget at hente: i Provstiararkiv, Godsarkiver (bl. a. gl. Fæsteprotokoller), Sognekaldsarkiv, Skole- og Skolekommissionsarkiv, og naturligvis i de saa ofte benyttede Kilder: Matriklerne (fra 1688 og 1844) og Folketællingerne, for at nævne nogle.

Bogens Inddeling er i det store og hele den traditionelle: Lidt Geologi, Oldtidsmindesmærker, Stednavne, og efter denne Ouverture sættes der for Alvor ind med det historiske: Kirke og Skole med tilhørende Embedsliste, derefter Bøndernes Gaarde og Sognets Herregaard (Faurskov), hver Gaard og hvert Hus følges, og der sluttes af med Afsnit om Sognets Styrelse, Institutioner og Foreninger.

Nogen Læsebog har Forfatteren ikke lagt op til. Arbejdet er tungt og stofmættet; men paa flere Steder mærkes en god — man kan vel ikke mindst i Betragtning af Forfatterens Erhverv sige — pædagogisk Tilrettelægning. Det gælder fx. Afsnittet om Chr. 5.s Matrikel; her kan den Læser, der har Energi, faa Indblik i, hvordan Opmaalingsarbejdet gik for sig, og i hvad Protokollerne fortæller om Jordfordelingen i Sognet i 1680'erne. Meget værdifuldt er det, at Behandlingen overalt synes at være ført op til de sidste Aar: Herregaarden er endt som Optagelseshjem, dens Jorder udstykket o.s.v.. Den Gennemgang af hver Gaard og hvert Hus i Sognet, hvori et mægtigt Arbejde maa være nedlagt ved Udarbejdelsen af Fæster- og Ejerliste, er ligeledes ført à jour.

Lærerig, men tør, er fx. ogsaa Fremstillingen af, hvordan de forskellige Naturalydelse til Præsten (Tiender, Smaaredsel og forsk. Ofre) til forsk. Tider er blevet reguleret og afløst. Sognets Styrelse har faaet godt en Snes Sider, heri medregnet en „Kongerække“ over alle Forstandere og Raader i Sognet fra 1841 til 1946. Visse Oplysninger om valgbare og valgberettigede ledsager For-tegnelsen; men flere Kommentarer vilde dog vist have øget Interessen for dette Stykke. En Side af Sognestyrelsen, der vel oftest fanger Interessen ogsaa hos den ikke lokalkendte, er Fattigfor-sorgen; her er den ret kortfattet behandlet, skønt der utvivlsomt er nok og godt Stof, der kan faa Nutidsmennesker til at korse sig. Den sociale Forstaaelse er øget stærkt i de sidste 100 Aar. I 1861 klagede fx. en 70-aarig, der ikke ønskede at spise paa Omgang, men vilde forsørges hjemme i sin Lejlighed, til Amtet over Sogne-forstanderskabet; dette svarede med en Klage over „Proletariatet her i Lyngaa, som har sat sig som Opgave at faa Haand i Hanke med Sogneforstanderskabet, saa de til enhver Tid kan sætte deres ublu Fordringer igennem“. Forstanderne fik Medhold af Amtet.

Forfatteren siger til Slut i sit Forord, at om Bogen vil have nogen Interesse for udensogns Folk, derom tør han ikke have nogen Mening. Det er nu at være alt for beskeden. Ethvert Sogn er jo dog en Del af det hele Land og Sognets Historie en Del af Danmarks. Den, der virkelig arbejder sig til Bunds i sit Sogns Historie er naturligvis med til at fremdrage Stof, der kan belyse Helheden. Det er da ogsaa sket paa mange Maader i Bogen om Lyngaa Sogn. Anmelderen kunde ønske, at Forfatteren i knap saa høj Grad havde været optaget af den lokale Læser og i højere Grad havde ladet Rigshistorien spejle sig i Sognets; den hjemlige Læser havde næppe lidt noget Tab, maaske var det gaaet ud over Haandbogen. Dog — det er naturligvis en Forfatters Ret at lægge sit Værk an, som han vil det.

Forfatteren har efter eget Sigende gjort sig al mulig Umage for at undgaa Fejl, og det er sikkert rigtigt. Helgoland (S. 149) er vel blot en Trykfejl for Helgeland, Farstrup (S. 141), maaske ogsaa for Fajstrup (det gengivne Dokument er tidligere trykt i Jyske Samlinger VIII 316, hvilket ikke er bemærket). Ogsaa Gengivel-sen af Navne o. l. fra Chr. 5.s Matrikel har hist og her Smaaplet-ter, der ikke altid letter Forstaaelsen. S. 166, L. 10 f. n. skal fx. læses: i Brug, i St. f.: Brug, og L. 9 f. n.: er, i St. f.: laa. Matrik-lens Stednavne er ikke altid saa lette at klare; hist og her er det gaaet galt.

Mere betydningsfuldt er det imidlertid, at Forfatteren synes at gaa ud fra, at Markbogens Oplysninger om Jordernes Brug og Hvile angiver de faktiske Forhold; men de giver dog kun en Tak-

sering af, hvordan Agrene kan bruges; at det i hvert Fald for en Del Jorders Vedkommende kan falde sammen med den virkelige Brug og Hvile er nok muligt, men ikke givet. Hvordan Forholdet har været i Lyngaa lader sig næppe opspore. Forfatteren protesterer mod det Tvevangsbrug, Lyngaa Bys Jorder er presset ind i i Markbogen og sikkert med Rette; men hvordan Vangebruget har været, bliver det nok vanskeligere at sige noget om.

Smaabøgerne om de *to sjællandske Sogne* er af en helt anden Karakter; det fremgaar allerede af deres Omfang. Der ligger ikke saa langvarige og dybtgaaende Studier bag deres Udarbejdelse; det er „Bidrag til“ eller „Træk af“ Sogdenes Historie, ikke Haandbøger, men „Læse“-Bøger. Forfatterne er mere friggjorte af deres Stof, hæmmes ikke af de mange Enkeltheder; der er ogsaa i disse Sognes Historie meget at forske efter for Fremtidens Lokalhistorikere; men det, der allerede er givet, vækker forhaabentlig Lysten til at gaa videre.

Bogen om Finderup Sogn rummer foruden et Digt til Finderup Sogn og en Indledning Afsnit om Kirken (der ligger i Finderup, mens Sognets største By nu er Høng), om Præster, Degne, Lærere, Herredsfogder (for Løve Herred), de enkelte Gaardes Historie efter Udskiftningen, Sognestyrets Udvikling til 1867 og om Høngs Udvikling til det, den er i Dag: Skoleby, Stations- og Fabriksby. — Ind imellem det, der især henvender sig til den lokalkendte, kommer nu og da Iagttagelser, der rækker videre ud: Finderup Sogn med kun een Kirke og stor Præstegaardsavling var et godt Kald, hvorfor Præsterne blev siddende længst muligt. Spørgsmaalet rejstes da (S. 27), om det nu ogsaa har gavnet Sognets Beboere aandeligt saaledes Slægt efter Slægt kirkeligt at betjenes af halvgamle Præster. Noget Svar gives forstaaeligt nok ikke; men alene Overvejselen af Spørgsmaalet kan være værdifuld. — Af Høngs 21 Gaarde er kun een ikke flyttet ud; dette sættes i Forbindelse med, at mange Veje førte til Byen, hvorfor der fandtes bekvemme Byggegrunde paa alle Sider af Byen (S. 63). Utvivlsomt en rigtig Slutning, der maaske ogsaa andetsteds kan være anvendelig. — Og der er smaa personlige Træk, som karakteriserer Tid eller Person, som naar det om en Præst op imod vor Tid fortælles, at han ved alle Begravelser fik gennemført, at Kisten kom ind i Kirken, mens dette tidligere kun var sket ved „større“ Lejligheder (S. 34), eller som naar det fortælles om en Herredsfoged, at han i den første Tid af og til færdedes paa Gaden i Træsko — til Borgerskabets Forundring. De to sidste Afsnit om Sognestyrets Udvikling og Høngs Fremvækst er særlig interessante; her er det lykkedes at skrive læseligt og levende om den Tid, der ligger nærmest forud for vor egen.

Aagerup-Kirkerup-Bogen har sit Udspring i en Gymnastikforeningsfest, hvor 6 forskellige Mænd fortalte hver om sin By og dens Historie. Senere er Foredragene omarbejdet i Artikler, og enkelte andre Forfattere er kommet til, saa der er blevet 9 Mand om at skrive de 88 Sider. Det er som Undertitlen siger „Træk“ af de 2 Sognes Historie. Bortset fra de indledende Afsnit, der er forfattet af udefra tilkaldte, er det en Blanding af sikre Fakta og hvad man har hørt fortælle, af Oplysninger om Sæd og Skik og om Sagn dér paa Egnen. Der maa være meget at hente i Arkiverne om de to Sognes Historie; men det har faaet Lov at ligge lidt endnu. Den Sognehistorie, der engang bliver skrevet paa det Grundlag, bliver maaske ikke nær saa velskreven; for disse lokale Fortællere er veloplagte gaaet til deres Arbejde; den umiddelbare Fortælleglæde præger deres Værk. Bogen har — som den foreligger — utvivlsomt en Mission blandt historisk interesserede paa Egnen.

Een stor, stofmættet, noget tung jysk Sognehistorie, to smaa, lette sjællandske dito. Er det jyske, henholdsvis sjællandske Karaktertræk, der spejler sig i Sognehistorieskrivningen?

C. Rise Hansen.

Ole Rasmussen: Nørre Ørslev By's Historie. Folketidendes Bogtrykkeri, Nykøbing F. 1946.

Gaardejer Ole Rasmussen (Myssen) var født faa maaneder efter treaarskrigens afslutning og oplevede kort før sin død den anden verdenskrigs komme. Sine optegnelser begyndte han i aarene 1914—18, og saa længe han kunde føre pen eller blyant, nedskrev han omhyggeligt og næsten uden en rettelser alt, hvad han fandt værd at fæste paa papiret. Resultatet er blevet en 100 siders bog, udgivet efter forfatterens død som et smukt udtryk for en ældre bondes kærlighed til sit hjemsohn og for den interesse, hvormed han omfattede smaatt og stort, der kunde kaste lys over dets historie. Enkelte afsnit har tidligere været trykt i Lolland-Falsters historiske samfunds aarbog.

Ole Rasmussen er en god fortæller, ogsaa naar det gælder ældre tidsrum, hvor han væsentlig gengiver kendte historikers udsagn, fra Kr. Erslev til Karl Rasmussen — han naaede næppe at faa læst Holger Hjelholts store værk om Falster. Fra matrikler, jordebøger, kommissionspapirer, procesakter m. v. hentede han solide oplysninger, mens han i mere fri stil skildrer begivenheder fra reformtiden. Som Dreng har O. R. hørt den gamle Grete Mysse (f. 1782) fortælle om den mærkelige høstaften i 1790, da byens hovfolk kom syngende og støjende hjem fra Ve-

stensborg, hvis ejer havde tilbudt dem deres gaarde til købs. Men 16 aar skulde gaa, før selvejet var sikret. Endda var det maaske ikke lykkedes uden en fører som Ole Willumsen, hvis minde en sen eftertid har hædret.

Et stykke broget hjemstavnshistorie er afsnittet om 1800-tallet (»Hvad de gamle fortalte og egne Erindringer«). Under skærtorsdagslaget 1807 klirrede ruderne i Nørre Ørslev. 1807—14 havde Falster stor militærbelægning, og paa alle højder rejstes tjæretønder, der kunde tjene som bavne, om fjenden gik i land. Et par soldater fra hertugdømmerne blev gift med piger fra byen. Senere kom der krise og gaardauktioner, men sønnerne fik ejendommene til rimelig pris og klarede sig igennem. Mange smaatræk fastholder mindet om gamle sognebeboere, og der er stof af virkelig kulturhistorisk interesse. Forstander Niels Karstensen har som bilag tegnet 3 kort over landsbyens jorder 1790, 1800 og 1915.

En meget fornøjelig skildring, men noget planløs. Den gamle fortæller burde have haft arkivvante hjælpere. Det hedder f. eks. om børneskolen (opført 1809), at der i Orupgaards arkiv skal findes en del oplysninger om skolevæsenet paa den tid, men intet forlyder om, at man har søgt at fremskaffe dem. Uafsluttet virker ogsaa, hvad der siges om højskolen paa sidste blad. Udgiverne kunde paa flere punkter have sørget for nyttige kommentarer. Alligevel fortjener de ubetinget tak, fordi de har bragt dette stykke landsbyhistorie i trykken. Ole Rasmussens fortælleglade bondegemyt er i sig selv spillevende kulturhistorie.

F. S.

Landsbyforskning i Norge.

Efter at Indsamlingen af Oplysninger om Sæterbruget er afsluttet, har det norske „Institut for sammenlignende Kulturforskning“ udsendt en ny Spørgeliste: Gardssamfunn og grannesamfunn i Noreg. Den er paa ikke mindre end 104 dupliserede Foliosider og er udarbejdet af Rigmor Frimannslund og Andreas Holmsen. Under Gaardsamfundet spørges om Gaarden som Begreb, hvilke Personer den omfatter og deres Vilkaar samt om Arbejdslivets Foreteelser, Ættens Betydning og de forskellige Medlemmers sociale Stilling. Under Grandelaget skelnes mellem forskellige Betydninger: Bydelag ved Aarets og Livets Højtider, Skatteudskrivning og andre administrative Formaal, kollektiv Hjælp o. s. v.

Riksarkivar Asgaut Steinnes har i Tidsskriftet „Syn og Segn“

1944 gjort Rede for den Problemstilling, der danner Baggrunden for Spørgelisten. Det drejer sig først og fremmest om to Spørgsmaal: Har der været Landsbyer i almindelig europæisk Forstand i Norge? Og hvorledes kan i bekræftende Fald Landsbybebyggelsen forenes med Teorien om Ættegaarden eller Odelsgaarden som den oprindelige Bosætningsform i Norge? Steinnes mener ikke, det er sandsynligt, at Indflytningen af nye Folkeslag til Norge i de første Aarhundreder e.v.T. ligesom i England har haft en dominerende Karakter, og det ligger nær at tænke sig, at de har bosat sig i Landsbyer, som de var vant til fra deres Hjemegn. Det karakteristiske Træk for Landsbyen er ikke blot, at flere Gaarde ligger tæt ved hinanden, men navnlig, at de paagældende Gaardes Agre ligger blandet imellem hverandre („Teigblanding“). Man har længe anset Agerblandingen i Norge for et Resultat af Gaardkløvninger i ret ny Tid, idet alle Gaarde oprindeligt var Enkeltgaarde med Odelsret, hvor Bonden boede med sine Børn og Svigerbørn i en „Storfamilie“. Først med Storfamiliesamfundets Opløsning begyndte Gaarddelingen mellem Børnene, idet Odelsgaarden nu ikke mere gik samlet i Arv til den ældste Søn.

Asgaut Steinnes gør opmærksom paa, at Problemet ikke er saa enkelt, som det ser ud til og at det ved nærmere Eftersyn for en stor Del bygger paa Konstruktioner. Storfamilieteorien støtter sig især til Fortællingen om Forholdene paa Bergørshvåll paa Njalls Tid og til en Beretning fra Tydalen i 1700 Tallet, hvorfra der ikke kan drages bindende Slutninger af almen Rækkevidde. Rimeligvis har der allerede fra den første Bosættelse eksisteret baade Jorddrotter og „Leilendinger“ (Fæstebønder), baade Enkeltgaarde og Landsbyer. Maaske stammer det gamle Krongods, som opregnes i Jordebøger fra 1500—1600 Tallet, i stor Udstrækning fra Jordegodskomplekser, der tilhørte Stormandsætterne før Rigssamlingen? Hermed stemmer Traditionen om, at Harald Haarfagre tog Odelen fra Bønderne.

Det norske Indsamlingsarbejde til Belysning af Landsby- og Gaardssamfundets gamle Organisation maa følges med den største Interesse af danske Forskere. Ogsaa hos os er mange Landsbyer utvivlsomt opstaaet ved Gaardkløvning. Paa Bornholm synes Stednavneendelsen -by oprindeligt at have været knyttet til Enkeltgaarde. Ogsaa for det øvrige Danmark kan denne Forklaring maaske antages? Men allerede ved vor Tidsregnings Begyndelse fandtes der baade enkeltliggende Gaarde og Landsbyer, der som Jernalderbyen ved Østerbølle kunde være paa mindst 16 Bosteder. Har disse Landsbyer haft Dyrkningsfællesskab? Gudmund Hatt mener Nej. Thi Adgangen til de enkelte Agre kunde ske langsad „Digevejdingerne“, der omkransede dem uden

at genere Naboerne. Det er dog et Spørgsmaal, om de yngste Oldtidsagre med den rektangulære og ofte meget langstrakte Form ikke tyder paa et begyndende Dyrkningsfællesskab? Det er efter undertegnedes Opfattelse sandsynligt, at den enkelte Bruger indenfor et Oldtidsagerkompleks ikke har haft sine Agre liggende sammen paa ét Sted. Agerblandingen er uden Tvivl opstaaet lidt efter lidt ved Nyopdyrkning, Byttehandel og Arvedeling. Og efterhaanden som Ejendomsforholdene blev mere og mere udviklede, blev man simpelthen nødt til at foretage visse Reguleringer. Jeg har under mine Opmaalingsarbejder for Professor Hatt paa en Hede i Nærheden af Skørsø Nord for Vinderup iagttaget, hvorledes en hel Række Oldtidsagre, der laa som Terrasser mod en bred Dal, sandsynligvis allerede i den ældre Jernalder var blevet omlagt og regulerede, saaledes at de nye Agre alle kom til at ligge parallelt med Enderne vendende nedad mod Dalen. Agerreguleringerne har sikkert fundet Sted fra Tid til anden længe førud for de nu kendte Skifteformers Tid. Bolskiftet og Solskiftet er de sidste Led i en lang Kæde. Det gør Tilbageslutninger vanskelige. Uden Tvivl maa man i højere Grad end hidtil udnytte Sammenligningsmateriale fra England og det sydlige Fastland. Men ogsaa de norske Gaardkløvnings og sociale Organisationer ude i Bygderne har Krav paa vor fulde Interesse, fordi de endnu mange Steder lever i Mands Minde.

Axel Steensberg.

Svensk husmandshistorie.

Valter Elgeskog: Svensk torpbebyggelse från 1500-talet till laga skiftet. En agrarhistorisk studie. Lantbruksförbundets tidskrifts A.-B., Stockholm. 1945.

Bebyggelsesforholdene paa landet i Sverige viser i den omhandlede periode flere ejendommeligheder. Fra o. 1650 blev torpbebyggelser (husmandssteder) paa herregaardsjord ikke skattelagt paa normal vis, og det samme var fra o. 1750 tilfældet med torp paa bondejord. For at belyse disse forhold har forfatteren fulgt udviklingen fra Gustav Vasas tid til 1800-tallet. Ligesom Simon Skappel i Norge¹⁾ har Valter Elgeskog flittigt udnyttet love og forordninger, men desuden har han gennemgaaet et omfattende kildemateriale fra sin hjemegn, Sunnerbo herred i Kronobergs len, der grænser op til Skaane og Halland. Visse sammenligninger med materiale fra andre egne af landet tyder ikke paa, at udviklingen i dette herred er typisk svensk, og forf. opfordrer

1) S. Skappel: Om husmandsvæsenet i Norge, dets oprindelse og udvikling (1922).

derfor hjemstavnsforskere til at tage tilsvarende undersøgelser op. Det er vel et spørgsmaal, om denne udstykning af opgaven er anbefalelsesværdig. Men kendskab til forholdene i de forskellige landsdele er naturligvis af særlig interesse og vil virke baade ansporende og korrigerende paa forskerens fremstilling.

Siden Gustav Vasas tid havde svensk lovgivning modvirket de frie skatteydende bønders oprettelse af torper (husmandslodder), men adelen anlagde mange torper, hvis beboere kunde udnyttede som godsfunktionærer eller tjene som arbejdsreserve. Fra o. 1650 vender den restriktive lovgivning sig mod alle nyanlæg af torp. Skovforordningen 1734 betegner et højdepunkt i denne udvikling, idet der nu blev lagt skat paa næsten alle hidtil ubeskattede torper. Ved opbygningen af en ny forsvarsorganisation forvandles mange af disse torper dog til soldat- og ryttertorper, og nye blev oprettet, men adelen fik eneret til torpoprettelse paa skattefri jorder. De fleste ældre torper paa bondejord var taget ind af den fælles udmark, og i Sunnerbo herred krævedes alle granders samtykke til nye torpanlæg. Naar torpet var af en vis størrelse, blev det lagt i skat og ofte forvandet til selvstændig ejendom. Adelen, der havde tiltunget sig mange torper paa bonde- og almindingsjord, maatte senere ved processer opgive de fleste, der saa som soldat- eller ryttertorp blev frigivet for skat. Fra disse soldattorper fandt der i perioden 1700—1750 nye torpoprettelser sted; afskedigede soldater overtog de fleste.

Befolkningstilvækst og udvidelse af landbrugsproduktionen blev i 1700-tallet et tidens krav, der bedst kunde imødekommes ved torpbebyggelse paa udyrket jord. Men her var torpbeskatningen en hindring, som først blev fjernet ved forordninger af 1743 og 1757, ligesom den restriktive forstlovgivning efterhaanden blev ophævet, og fra 1770 kunde en bymands veto ikke mere standse torpanlæg paa uskiftet jord. Ved udskiftningen blev der i stor udstrækning sikret husmændene mere varig torpbesiddelse (paa livstid eller 49 aar). Deres afgifter ydedes mest i penge, sjældnere som ugedage (dagsverken). Da udmarkerne formindskedes, maatte jordejerne i mange tilfælde stille anden græsning til husmændenes disposition. Alligevel skete der en betydelig nedgang i deres kreaturhold, og arvedelingen ved skifter i torpboer 1800—1850 viser stigende fattigdom. Erfaringerne fra Sunnerbo herred tyder ogsaa paa svækket torparindflydelse i sognesamfundet (fra 1817 havde kun gaardbrugere stemmeret paa sognestævnet). Torpantallet paa herregaardsjord forøgedes ikke stærkt fra 1720 til 1830, men disse smaabrugere holdt i reglen mere kvæg. Torpet havde de oftest paa opsigelse. Efterhaanden som gaardmændene blev selvejere, og hoveri blev afløst, maatte

husmænd yde det meste arbejde. Disse herregaardshusmænd gjorde 1 til 3 ugedage paa egen kost og paatog sig ofte ydelser derudover.

Det statistiske materiale viser, at mandtalslisterne ofte giver ufuldstændige oplysninger om torpantal. De for skattebetalingen ansvarlige bønder maatte ønske fattige husmænd fjernet fra listerne, og særlig stor var betegnende nok torpafgangen efter en skatteforhøjelse 1789.

Mere fuldstændige er præsternes lister (husförhörslängder) over menighedsmedlemmer indenfor en kortere periode. Omkring 1800 viste disse lister et 3 á 4 gange saa stort torpantal som mandtalslisterne! Paa grundlag af husförhörslängderne kommer forf. til det resultat, at herredets torpantal i perioden 1770—1810 er forøget fra ca. 400 til ca. 1000. Men disse tal svæver saa underligt i luften, naar der intet oplyses om andre landbogrupperes talmæssige størrelse i samme tidsrum — en mangel, der synes at karakterisere forfatterens syn paa samfundshelheden.

Valter Elgeskogs studier supplerer Nils Wohlines og andres omfattende agrarhistoriske undersøgelser. Bedst belyses de brugs- og besiddelsesforhold, der vedrører torpbebyggelsen, mens torparnes erhvervsforhold ikke er skildret særlig indgaaende. Mange oplysninger vilde have større interesse, hvis man samtidig fik et klart indtryk af bøndernes og de jordløse husmænds økonomiske kaar. Endvidere savner man i nogen grad jævnførelser med forholdene i andre dele af Sverige og — for visse hovedtræks vedkommende — med udviklingen i det øvrige Norden, navnlig vel med det norske husmandsvæsen. Ogsaa for kendere af dansk agrar- og bebyggelsehistorie er der dog her rig lejlighed til sammenlignende iagttagelser. — En fyldig oversigt over kilder og litteratur afslutter værket.

F. Skrubbeltrang.

Skaanes historie.

Ingvar Andersson Skånes historia. Del I: Till Saxo och Skånelagen. Norstedt 1947.

Den svenske Videnskabsmand og populærhistoriske Forfatter fil. dr. Ingvar Anderssons nye Skaanehistorie fortjener megen Udbredelse i Danmark. Det udkomne Førstebind, der omfatter den forhistoriske Tid og Middelalderen indtil omkring 1225, handler i Virkeligheden om et væsentligt Stykke Danmarkshistorie; det samme vil sikkert komme til at gælde Værkets andet

Bind, der skal gaa fra „Kong Valdemars Jordebog“ til Roskildefreden, hvor Skaane blev skilt fra Danmark.

En Præsentation af Dr. Ingvar Andersson er næppe nødvendig her. Mange danske Læsere kender ham sikkert fra hans „Sveriges Historie“, der udkom 1941 skrevet specielt for danske Læsere; den blev hurtigt udsolgt og er kommet i nyt Oplag. Den udmærker sig ved Klarhed og Overskuelighed; den er skrevet i et let tilgængeligt og umiddelbart fængslende Sprog. Dr. Ingvar Andersson hører som Videnskabsmand til den skaanske Skole, hvis Mester er Professor Lauritz Weibull i Lund; ejer han ikke Mesterens Evne til i korte, knappe, malmfulde Sætninger at sætte Tingene paa deres rette Plads, staar han til Gengæld dansk folkelig Fremstillingsmaade nærmere — han fortæller, diskuterer og karakteriserer, saa Enkelthederne i Fremstillingen kommer til deres Ret. Hans Evne til folkelig Fremstilling er maaske ikke upaavirket af, at han i flere Aar har haft en ledende Stilling i den svenske Radio; hans Bog begynder, som et godt Radioforedrag skal begynde, med et konkret Billede af Skaane, saadan som det ses af den, der kommer rejsende til Landet langvejsfra uden at have set det før: „Uppe vid Sundets smalaste del kan han iakttä Skåne tydligt och klart redan från Danmark, och strandlinjen kommer honom så nära som om bara en mäktig ström skilde honom från det nya land, vars struktur han kan studera från den andra stranden; åt norr och söder löper kusten vidare nästan som en flodstrand“. Lad det med det samme være sagt, at Bogen er skrevet paa et for Danske saa lettilgængeligt Svensk, at sproglige Betæneligheder ikke maa afskrække noget Bibliotek eller nogen historisk interesseret fra at anskaffe sig Bogen; første Bind koster 16 svenske Kroner.

Det er ikke saa mange Aar siden, der sidst blev skrevet en Skaanes Historie. Det var i Begyndelsen af 1930'erne, da nuværende Professor Sture Bolin skrev sin 2-Binds „Skånelands historia“, ogsaa den et populært anlagt Værk, rigt illustreret (der er ogsaa Billeder i Ingvar Anderssons Værk, men paa dette Punkt staar det ikke Maal med Bolins) og skrevet i en næsten weibullsk fast og knap Stil. I Synspunkterne staar Bolin og Ingvar Andersson hinanden nær; Værdien ved Anderssons Fremstilling er, at den har udnyttet de Forskningsresultater, der er kommet frem siden 1933, og at den ikke — som Bolins — ender blindt ved 1130, men fører Læseren frem til et naturligt Stoppested, ved 1225.

Ingen af de to Historieskrivere lægger Skjul paa den Gæld, de staar i til den Forskning, hvis Hovedmænd er Brødrene Lauritz og Curt Weibull; uden deres grundlæggende kritiske Forskningsarbejde vilde det ikke have været muligt at skabe det Helheds-

billede, som Bolin og Andersson har givet af Skaanes ældre Middelalderhistorie. Tiden fra Slutningen af 100-Aarene til Begyndelsen af 1200-Tallet er i mange Henseender den vanskeligst tilgængelige i dansk og skaansk Historie, fordi de sparsomme Beretninger, Tiden har levnet os, er saa indbyrdes modstridende, som de vel kan være. Magnus Nielsen, der hos Saxo skildres som en lumsk Forbryder, staar for Roskildekrønikens Forfatter som en straalende Helt; Erik Ejegod, hvem Saxo berømmer, optræder som Tyran i Roskildekrøniken! For det 19. Aarhundredes Historieskrivning gjaldt Saxo som den bedste Kilde, fordi han fortalte mest; først Weibullerne har udredet Kildeforholdet saadan, at Dokumenter og — med Forsigtighed — Lundekirkens Optegnelser og Roskildekrøniken kan lægges til Grund for et Billede af Tiden, mens Saxo skydes til Side — i hvert Fald som Kilde for Tiden før 1157.

Det er en stor Fordel ved Ingvar Anderssons Fremstilling, at Læseren hele Tiden kan følge og kontrollere, hvorledes Forfatteren er naaet til den Opfattelse, Fremstillingen hviler paa. Efter hvert Kapitel — der er ialt 34 — følger med Petitsats en ræsonnerende Redegørelse for Bøger og Afhandlinger vedrørende Emnet, sat saadan op, saa Læseren uvilkaarligt tager den med; — vilde han gøre det, hvis Oplysninger var anbragt som 25—30 Sider Noter bag i Bogen? Tilsammen udgør disse Petitoversigter en nyttig Bibliografi ikke blot til Skaanes, men til Danmarks samtidige Historie. Man sukker ved Tanken om, hvad det vilde have betydet, hvis man havde haft tilsvarende Oversigter efter hvert Kapitel i f. Eks. Arups eller det Schultzske Forlags Danmarkshistorie. Oversigterne vidner om Forfatterens omhyggelige Forberedelse til sit Arbejde; hertil hører, at han selv er Skaaning — fra Gøngebygden — og at han allerede paa Cykelture i sine Drengear har samlet historiske Notater. Et Mesterstykke er det, at Forfatteren har kunnet forene omhyggelig Redegørelse for Kilder, Behandlinger og Metoder med god og lettilgængelig folkelig Fremstilling.

Naar Skaanes Historie har saa stor Interesse for alle historisk interesserede Danske, skyldes det især den Stilling, som Skaane fik ved Grundlæggelsen af Ærkebispesædet i Lund; derved blev denne By ikke blot Danmarks, men hele Nordens aandelige Hovedstad. I Oldtiden havde Skaane vel knap samme centrale Stilling; der findes prægtige Monumenter som f. Eks. den mærkelige billedprydede Bronzealdersgrav i Kivik, men noget Forspring for de danske Øer synes Skaane ikke at have haft. Det fik det derimod i den ældre Middelalder, og Ingvar Andersson kalder med Rette sin Bogs andet Hovedafsnit for „Skåne i Nordens Centrum“.

Her skildres Ærkebisperne Ascers, Eskils, Absalons og Andreas Sunesens Indsats samtidig med at der gives et Billede af Folkets Udvikling og begyndende Stænderdeling: Bønder, Bymænd, Adel og Gejstlighed. Disse fire store var jo ikke blot Lundekirkens Ledere, men samtidig Forgrunds- eller ledende Skikkelser i dansk Politik — for Eskils Vedkommende tør man tilføje: i europæisk Kultur.

Svagheder i Værket har jeg svært ved at finde! Forfatteren betoner Gang paa Gang, at han paa dette eller hint Omraade — f. Eks. arkæologiske eller anthropologiske — er Lægmand. For Læseren er Værdien ved Syntesen saa stor, at denne Svaghed let tilgives; forøvrigt maa Anmelderen ud fra sit Kendskab til Arkæologien udtrykke sin Beundring for Dr. Anderssons Evne til at gøre Fundenes og Mindesmærkernes spredte Vidnesbyrd til et Stykke Samfundshistorie; i den Henseende staar Ingvar Anderssons Fremstilling Maal med, hvad f. Eks. Vilhelm la Cour har kunnet yde i sin Sønderjyllands Historie. Hans Forhold til Sagnene er mere kritisk end la Cours, men i Modsætning til Sture Bolin, der helt lader dem ude af Betragtning, tager han dem dog med som det Vidnesbyrd de er om svunden Tids Idealer og Tankesæt. Lidt skuffet er man vel over, at mens Oldtidens religiøse Indstilling behandles ret indgaaende ud fra skaanske Fund og Mindesmærker, omtales det store Religionsskifte omkring Aar 1000 kun med Anførelse af enkelte ydre Træk: Bispers Indsættelse, Kirkers Opførelse o. l. Men Aarsagen er jo utvivlsomt Forfatterens Sky for at bevæge sig udenfor det faste Kildegrundlag; Bolin har valgt samme Fremgangsmaade, men det havde maaske alligevel været rart med nogle Bemærkninger om, hvorvidt man f. Eks. skal lade sig vejlede af Vilhelm Grønbechs paa islandsk Overlevering byggende Fremstilling af Religionsskiftet i Norden. — Men det, der mangler, vejer kun lidt overfor alt, hvad Dr. Ingvar Andersson skænker ogsaa danske Læsere i sin righoldige Skaanehistorie.

Roar Skovmand.

- Danmarks gamle Personnavne I. Fornavne. Hefte 11. (Gad).
 S. K. Amtoft: Nordiske Gudeskikkelser i bebyggelseshistorisk Belysning. Udgivet af Selskabet for nordisk Filologi. 334 s. (Munksgaard).
 Viborg Amts Stednavne. Udgivet af Stednavneudvalget. 270 s. (I kommission hos Gad).
 J. Bjernum og Th. Ramskou: Danmarks Sydgrænse. Vikingetid og tidlig Middelalder. 128 s. (Munksgaard).
 Axel Nørli: Skifteprotokoller i Landsarkivet for Sjælland m. m. 136 s. (Eget Forlag).
 Lunds Domkyrkas Historia 1145—1945. I. 1145—1536. 604 S. II. 1536—1945. 621 s. (Svenska Kyrkans Diakonistyrelsens Bokförlag, Stockholm).

Tilbud til vore medlemmer!

Medlemmer af foreninger under Dansk historisk Fællesforening kan til favørpris erhverve:

E. Kroman: Skriftens Historie i Danmark fra Reformationen til Nutiden. 1943. 91 s. med 57 ill. Bogladepris 6 kr. Favørpris 3,60 kr.

Holger Hjelholt: Skriftprøver er nu udkommet i 2. oplag paa Hagerups Forlag. Bogladepris: 8,50. Medlemmerne vil kunne faa bogen til en favørpris af 6,80 ved henvendelse til sekretæren.

Endvidere kan faas:

Nygaard: Anvisning til at drive historisk-topografiske Studier. 50 Øre.

Chr. Axel Jensen: Bibliografisk Vejledning for historiske Lokalsamlinger. 50 Øre.

Holger Hansen: Om Opbevaring og Ordning af Købstadarkiver. 50 Øre.
 Nationalmuseet og den lokalhistoriske Forskning. 50 Øre.

Skrifterne faas portofrit tilsendt ved indbetaling af beløbet paa Postgiro 86264. Fortid og Nutid. Landsarkivet. Viborg.

Gamle aargange af »Fortid og Nutid«.

Medlemmer af foreninger under Dansk historisk Fællesforening kan ved henvendelse til »Fortid og Nutid«s redaktion, *Landsarkivet, Viborg*, faa aargangene 1931—42 for 2,50 kr. pr. aargang. Bind XV, hefte I (1943) er udsolgt. De følgende hefter faas — saavidt oplaget rækker — for 1,50 kr. pr. hefte. Af ældre aargange kan kun faas bd. V—VII og bd. VIII, 3—4. Prisen for dem er 3 kr. pr. bind. = 2 aargange.

Medlemmer, der er i besiddelse af dubletter af gamle hefter (før bd. IX samt bindene XV—XVI), vil faa værdien af disse godtgjort ved indsendelse af hefterne til Redaktionen.

Fællesforeningens årsmøde 1948

afholdes i Maribo i dagene 4.—6. september.

INDHOLD

	Side
Axel Steensberg: Kulturbilleder fra en vestjysk Hedegaard	155
Sigfrid Svensson: Folkelivsforskningen som universitets- ämne i Sverige.....	199
Anmeldelser: Peter Skautrup: Det danske sprogs historie (Rikard Hornby). Kong Christian den Fjerdes egenhændige Breve VIII. 1584—1648 (C. Rise Hansen). Georg Hansen: Præsten paa Landet i Danmark i det 18. Aarhundrede (F. Skrubbeltrang). Hakon Stangerup: Kulturkampen (Roar Skovmand). Louis Bobé: Livsdagen lang (Johan Hvidtfeldt). R. Broby-Johansen: Den danske Billedbibel. De middelalderlige Kalkmalerier i de danske Kirker (E. Moltke). Keramik. Red. af Johs. Andersen og Viggo Sten Møller (Helge Søgaard). Chr. A. Bøje: Danske Guld- og Sølvsmedemærker før 1870. (Chr. Axel Jensen). Chr. A. Bøje: Gammelt dansk Sølvøj (Chr. Axel Jensen). R. Broby- Johansen: Omrids af Modens Historie set fra et køben- havnsk Modehus 1847—1947 (Ellen Andersen). Jens Bangs Stenhus (Peter Riismøller). Otto Smith og Victor Her- mansen: Ribe Bys Historie 1730—1820. II. (C. Lindberg Nielsen). Chr. Kiilsgaard: Rudkøbing Havns Historie (Johan Hvidtfeldt). Ole Rasmussen: Nørre Ørslev Bys Historie (F. S.). P. Ladefoged: Lyngaa Sogn (Rise Hansen). Michael Jensen og Tormod Jørgensen: Bidrag til Finderup Sogns Historie (Rise Hansen). Aagerup—Kirke- rup. Træk af Sogdenes Historie (Rise Hansen). Landsby- forskning i Norge (Axel Steensberg). Valter Elgeskog: Svensk torpbebyggelse från 1500-talet til laga skiftet. (F. Skrubbeltrang). Ingvar Andersson: Skånes historie I. (Roar Skovmand).....	208

»FORTID OG NUTID« udgives af Dansk historisk Fællesforening ved foreningens sekretær, landsarkivar JOHAN HVIDTFELDT, Viborg under medvirken af GUNNAR KNUDSEN og CHR. AXEL JENSEN. Tidsskriftet udkommer som regel med 9 ark aarlig og koster i boghandelen 7 kr. pr. aargang. To aargange udgør eet bind. Det kan bestilles igennem enhver boghandel. Medlemmer af foreninger under Fællesforeningen kan ved henvendelse til landsarkivar Johan Hvidtfeldt, Viborg, faa tidsskriftet til favørpris. Til disse medlemmer sendes tidsskriftet saaledes, at der een gang aarlig opkræves 4 kr. + portopenge, medmindre redaktionen inden 1. oktober har modtaget 4 kr. indbetalt paa girokonto 86264, Fortid og Nutid, Landsarkivet, Viborg. Bidrag til tidsskriftet samt bøger, der ønskes anmeldt deri, bedes sendt til redaktøren, landsarkivar Johan Hvi

